

11 Konsekvenser av utredningens förslag

I detta kapitel analyseras konsekvenserna av utredningens förslag ur ett jämställdhetsperspektiv och utifrån ett barnperspektiv. Dessutom redogörs för de ekonomiska konsekvenserna av utredningens förslag.

11.1 Jämställdhet

Av kapitel 3 framgår att 41,5 procent av eleverna i gymnasiesärskolan var kvinnor och 58,5 procent män läsåret 2009/10 samt att på de flesta programmen i gymnasiesärskolan finns både män och kvinnor. På fordonsprogrammet och industriprogrammet i dagens gymnasiesärskola är dock könsfördelningen påtaglig, med nästan 95 procent manliga elever. Övriga program har i de flesta fall en jämn eller relativt jämn fördelning mellan könen. Det är i stället först vid fördelningen av eleverna inom programmen som könstillhörigheten gör sig riktigt påmind. Exempelvis är det företrädesvis de unga männen som inriktar sig mot skog och maskiner på naturbruksprogrammet medan de unga kvinnorna i högre grad väljer att inrikta sig mot smådjur.

De förslag som lämnas till en ny programstruktur förändrar inte situationen radikalt. Programmet Fordonsvård och transport kan liksom fordonsprogrammet i dag förväntas få en hög andel unga män som elever. Det kommer sannolikt även gälla programmet Fastighet, anläggning och bygg, även om detta program troligen inte är riktigt lika könsrelaterat som t.ex. dagens industriprogram. Industriell produktion kommer att ingå som inriktning inom programmet Hantverk och produktion, vilket borgar för att eleverna kommer att gå på ett program med en jämnare könsfördelning än i dag. Detta då programmet Hantverk och produktion hämtar innehåll inte bara från det tidigare industriprogrammet utan även

från det estetiska programmet och hantverksprogrammet. De båda senare har en jämnare könsfördelning.

Förslaget innebär emellertid också att det inrättas programmet Hälsa, vård och omsorg, som kan förväntas få en övervikt för unga kvinnor som elever. Hur stark denna kommer att bli är dock svårt att förutse. Omvårdnadsprogrammet i dagens gymnasieskola har en stark övervikt för elever av kvinnligt kön. Det är samtidigt ett steg framåt att elever som har intresse för hälsa, vård och omsorg får ett program att söka sig till. Arbete för att elevernas val ska bli mindre könsbundna kan inte handla om att inte erbjuda en utbildning utan måste i stället handla om att få elever att utgå från sig själva och inte från stereotypa uppfattningar om vad som passar utifrån kön. Ett sådant arbete måste starta tidigt, redan i förskolan och under grundsärskolan.

Det nya programmet Samhälle och språk kan förväntas få en jämnare könsfördelning, dock med en övervikt för unga kvinnor. Det är åtminstone de slutsatser man kan vid en jämförelse med det samhällsvetenskapliga programmet i dagens gymnasieskola.

För den föreslagna gymnasiala lärlingsutbildningen inom gymnasiesärskolan krävs medvetna strategier för att inte utbildningen ska bli en utbildning för främst de unga männen. Vid ett sådant medvetet förhållningssätt hos de ansvariga för samordningen av den gymnasiala lärlingsutbildningen ska det dock vara möjligt att skapa utbildningar inom den gymnasiala lärlingsutbildningen inom gymnasiesärskolan med olika inriktningar. Det är en fråga som är gemensam med den gymnasiala lärlingsutbildning som redan pågår inom gymnasieskolan.

De förslag som lämnas för den särskilda utbildningen för vuxna på gymnasial nivå har inga uppenbara jämställdhetsperspektiv. Det är emellertid viktigt att erbjuda utbildningar av olika karaktär som svarar mot olika gruppers behov. Det gäller såväl de vanliga kurser som erbjuds som de yrkesinriktade kurser som föreslås. En ökning av kvaliteten i verksamheten kommer alla till del.

11.2 Barnperspektivet

FN:s konvention om barns rättigheter antogs av FN:s generalförsamling år 1989 och ratificerades av Sveriges riksdag år 1990. För Sveriges del handlar det idag om att transformera konventionens ideologi till praktisk handling.

De fyra principer som genomsyrar konventionen är att

- alla barn har samma rättigheter och lika värde samt att ingen får diskrimineras,
- barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet,
- varje barn har rätt att överleva, leva och utvecklas, samt
- barn har rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör honom eller henne samt att hänsyn ska tas till barnets ålder och mognad när barnets åsikter beaktas.

Det är främst två av konventionens 54 artiklar som behandlar utbildningsfrågor, artikel 28 och artikel 29. Tolkningen av dessa bör göras mot bakgrund av de fyra grundläggande principerna.

I artikel 28 *Rätt till utbildning* erkänner konventionsstaterna barnets rätt till utbildning. Det framgår bland annat att staterna för att gradvis förverkliga denna rätt, på grundval av lika möjligheter, ska göra grundutbildning obligatorisk och kostnadsfritt tillgänglig för alla, uppmuntra utvecklingen av olika former av undervisning efter grundutbildningen, göra högre utbildning tillgänglig för alla på grundval av förmåga, göra studierådgivning och yrkesorientering tillgänglig och åtkomlig för alla barn samt vidta åtgärder för att uppmuntra regelbunden närvaro i skolan och för att minska antalet studieavbrott.

I artikel 29 *Syftet med utbildningen* är konventionsstaterna överens om att barnets utbildning skall syfta till att utveckla barnets fulla möjligheter i fråga om personlighet, anlag och fysisk och psykisk förmåga, utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna och för de principer som uppställts i FN:s stadga, utveckla respekt för barnets föräldrar, för barnets egen kulturella identitet, eget språk och egna värden, för vistelse-landets och för ursprungslandets nationella värden och för kulturer som skiljer sig från barnets egen, förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans,

jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör urbefolkningar samt utveckla respekt för naturmiljön.

Barnperspektivet är beaktat i det svenska skolsystemet. Exempelvis ska alla ungdomar erbjudas kostnadsfri utbildning på gymnasial nivå. Gymnasiesärskolan är tillgänglig för alla med utvecklingsstörning utifrån var och ens förutsättningar. I den nya skollagen stärks dessutom elevens inflytande över sina studieval och det framgår tydligt att barnets åsikter ska tillmätas betydelse.

Läroplanen för de frivilliga skolformerna Lpf 94 överensstämmer väl med de syften och innehåll som preciseras i artikel 29. Innehållet i utbildningen ska genom undervisningen utveckla elevens fulla möjligheter. Lagar och andra bestämmelser tillförsäkrar dessutom eleven studie- och yrkesrådgivning samt stärker kravet på huvudman att följa upp att elev fullföljer sin utbildning.

Utredningen har medvetet beaktat barnperspektivet i sitt arbete. I mina förslag om den framtida gymnasiesärskolan läggs vikt vid att elever i gymnasiesärskolan ska ha tillgång till fler alternativa utbildningsvägar än de har i dag, i form av olika program samt genom att det ska finnas möjlighet till riksrekryterande utbildning och gymnasial lärlingsutbildning inom gymnasiesärskolan. På detta sätt blir deras utbildning mer jämförbar med den som elever har i gymnasieskolan.

De olika valmöjligheter som inryms i förslaget till framtida gymnasiesärskola ska tillgodose elevens krav att få en utbildning som tar till vara elevens möjligheter till personlig utveckling och utmaning på sin högsta intellektuella nivå. Kursplaner som utformas för att fylla utbildningen med innehåll ska innehålla delar som utvecklar elevens respekt för sig själv och andra människor och ge förberedelser för ett ansvarsfullt vuxenliv.

Stor vikt har även lagts vid att övriga system, som att få söka och bli mottagen på en utbildning, ska stödja elevernas möjlighet att välja utbildning samt att reglerna ska vara likvärdiga med de som gäller för gymnasieskolan. De ska inte heller hindras av systemen för ersättning mellan hemkommun och skolhuvudman. Därför föreslås att dessa ska fungera på motsvarande sätt som för gymnasieskolan. Slutligen ska eleverna inte hindras att göra egna val på likvärdiga grunder med elever som söker sig till gymnasieskolan på grund av de ekonomiska villkoren för eleven. När det gäller denna

fråga har det för denna utredning bara varit möjligt att komma en bit på väg, genom att lämna förslag om inackorderingsbidrag och inackorderingstillägg. Jag lämnar i avsnitt 6.5 förslag till en utredning i syfte att ytterligare öka likvärdigheten.

11.3 Ekonomiska konsekvenser

Utredningen ska beräkna ekonomiska konsekvenser för såväl staten som kommunerna samt föreslå finansiering.

Jag kan redan här konstatera att de ambitioner som direktiven till utredningen ger uttryck för och som jag tagit fasta på innebär att det utredningen föreslår innebär reformer för gymnasieskolan och i viss mån för den särskilda utbildningen för vuxna på gymnasial nivå. Reformerna är i de allra flesta fall behäftade med kostnader som knappast kan finansieras inom befintlig ram. Det var min utgångspunkt inför arbetet med beräkningarna.

Något förvånande visade det sig att de icke finansierade kostnaderna är relativt begränsade. För kommunerna innebär de direkta konsekvenserna av förslagen fullt genomförda snarast en besparing. Indirekt kan dock kostnaderna för LSS öka med uppskattningsvis 10 miljoner kronor.

För staten är de stora posterna ett tidsbegränsat stimulansbidrag till den särskilda utbildningen för vuxna om totalt 30 miljoner kronor, eller 10 miljoner kronor per år under tre år, samt kostnader för implementering på totalt 10 miljoner kronor. Den totala kostnaden för den gymnasiala lärlingsutbildningen inom gymnasieskolan beräknas till knappt 3 miljoner kronor. Detta bör dock omfattas av den satsning som redan beslutats för gymnasieskolan. I övrigt har kostnader beräknats om ett par miljoner kronor för staten.

Den föreslagna utredningen om ett kompletterande system för bidrag till boende och resor till och från studieorten för att elever i gymnasieskolan ska kunna göra val av utbildning på likvärdiga grunder som elever i gymnasieskolan kan komma att få kostnadskonsekvenser för kommunerna och/eller staten. Dessa måste i så fall beräknas i samband med det utredningsarbetet.

Kostnadskonsekvenserna av förslagen bör överhuvudtaget beräknas igen närmare reformernas genomförande. Detta då förutsättningarna för beräkningarna ändras över tid, t.ex. på grund av

elevutvecklingen i skolorna. Dessutom bör reformernas kostnadseffekter följas upp av stat och kommun gemensamt.

I det följande redogörs mer i detalj för kostnadsberäkningarna och de antaganden som ligger bakom dem.

11.3.1 För kommunerna

Det går inte att förutse att förslaget till *ny programstruktur* ska innebära förändrade kostnader för kommunerna. Möjligen kan kostnaderna minska något till följd av att det blir möjligt att inrätta ett program med inriktning på samhälle och språk. Att gränsdragningen mellan de nationella programmen och det föreslagna träningsprogrammet kan förändras jämfört med den mellan de nationella programmen och dagens individuella program bör inte heller förändra kostnaderna för kommunerna. Att fler elever förväntas gå på nationellt program ändrar inte deras behov. Förslaget till *ny programstruktur* är enligt min uppfattning kostnadsneutralt.

Införandet av *en kurs- och poängindeldad gymnasiesärskola*, bestämmelse om att rektorn i den individuella studieplanen ska få besluta om anpassad studiegång samt införandet av ett examensdokument av vilket ska kunna framgå om eleven uppfyllt examensmålen innebär visst administrativt arbete. Jag bedömer dock inte att denna typ av uppgifter är nya i gymnasiesärskolan utan att det är formen för arbetsuppgifterna som förändras. Redan i dag ska alla elever ha en individuell studieplan. I den samverkan som sker med Arbetsförmedlingen används olika former av dokument för att kommunicera om eleven. Förslaget om ett examensdokument ger detta en bestämd form, vilket snarast kan vara en besparing för skolorna.

Förslaget om att ersätta den arbetsplatsförlagda utbildningen (APU) med *arbetsplatsförlagt lärande (APL)* samt att det ska vara möjligt för eleven att få sin APL inom ett annat program än det eleven går på innebär inga nya kostnader, snarast en besparing. Med tanke på behovet av att förbättra arbetet kring APL vore det dock fel att spara inom detta område.

Preciseringen att det ska framgå av bestämmelsen om rätten att bli mottagen i gymnasiesärskolan att *eleven ska tillhöra målgruppen* för sarskolan samt förslaget om ansvaret för grundskolan och gymnasiesärskolan att utreda om eleven tillhör målgruppen innebär enligt min uppfattning inga nya åtaganden. För den obligatoriska

särskolan finns i dag en bestämmelse om omprövning. Det måste även utan denna anses ligga inom både grundsärskolans och gymnasiesärskolans ansvar att följa upp om eleverna tillhör målgruppen för skolformen. Förslagen är således förtydliganden.

Inte heller de föreslagna bestämmelserna om *ansökan och urval* till gymnasiesärskolan bör innebära någon förändring av kostnaderna. Ansökan och urval sker redan i dag. Att ansökan ska ske på program måste snarast ses som en förenkling i och med att uppgiften att besluta om program lyfts från rektorn till eleven.

Att det ska framgå av bestämmelserna att kommunen har möjlighet att erbjuda elever i gymnasiesärskolan *ytterligare ett år* i gymnasiesärskolan om det finns särskilda skäl är ett förtydligande, inte ett nytt åtagande. Det förekommer redan i dag att elever i vissa fall går ett femte år.

Att en elev som tillhör gymnasiesärskolans målgrupp ska ha *möjlighet att välja gymnasieskolans yrkesintroduktion eller individuella alternativ* kan leda till kostnadsminskningar, då gymnasieskolan är en billigare skolform än gymnasiesärskolan. I genomsnitt kostade 2009 en elev i gymnasieskolan 93 800 kronor och en elev i gymnasiesärskolan 288 600 kronor per år. En elev som väljer att läsa på gymnasieskolans yrkesintroduktion eller individuella alternativ tillhör dock sannolikt gymnasiesärskolans nationella program där kostnaderna per elev är genomsnittligt lägre, uppskattningsvis ca 220 000 kronor per år. Samtidigt kommer en elev som tillhör gymnasiesärskolans målgrupp att behöva särskilt stöd i gymnasieskolan, varför jag anser att det vore fel att beräkna omfattande besparingar räknat per läsår på grund av att eleverna ges denna valmöjlighet. Jag uppskattar därför en lägre kostnad per elev och år med 25 000 kr. Ungefär 1 500 elever börjar varje år nationellt program/motsvarande i gymnasiesärskolan. Om 50 av dessa varje år väljer att i stället börja i gymnasieskolan handlar det om minskade kostnader med 1,25 miljoner kronor det första året och 2,5 miljoner kronor det andra året. Om man sedan antar att 20 av eleverna avslutar sina studier efter två år blir de minskade kostnaderna ca 7,7 miljoner kronor det tredje året. Om samtliga har avslutat sina studier efter det tredje året har kostnadsminskningen nått ca 18,7 miljoner kronor per år det fjärde året.

Förslaget att elever som tillhör särskolans målgrupp ska kunna tas emot på gymnasieskolans språkin introduktion får enligt min uppfattning inga kostnadseffekter. Möjligen kan det innebära vissa

kostnadsminskningar eftersom det möjliggör effektivare resursutnyttjande.

Förslaget om hemkommunens skyldighet att anordna gymnasiesärskola får fullgöras enligt *samverkansavtal* och att kommuner som ingått ett sådant avtal ska bilda ett *samverkansområde* har inga kostnadseffekter.

De föreslagna *bestämmelserna om mottagande i gymnasiesärskolan* kan däremot ha vissa begränsade ekonomiska konsekvenser för kommunerna. Av samtliga elever i gymnasiesärskolan är i dag 36 procent bosatta i en annan kommun än den där den gymnasiesärskola de studerar i ligger. Det är inte särskilt konstigt med tanke på att 112 kommuner helt saknar gymnasiesärskola samt att många har en begränsad verksamhet.

I de flesta fall då eleven studerar i en annan kommun handlar det här om elever som bor hemma och för vilka hemkommunen betalar interkommunal ersättning. De förändringar som föreslås för mottagande och den interkommunala ersättningen innebär inga kostnadsförändringar för kommunsektorn som helhet. Det är rimligt att anta att elever kommer att söka sig till både billigare och dyrare program i andra kommuner och att detta jämnar ut sig.

Bestämmelserna om mottagande till fristående skolor föreslås inte förändras. Däremot föreslås att bestämmelserna om ersättningen till fristående gymnasiesärskolor ska ändras så att bestämmelserna kommer att ta hänsyn att kostnaderna mellan programmen skiljer sig åt. Detta bör inte leda till några kostnadseffekter för kommunerna eftersom de föreslagna bestämmelserna kan slå i olika riktningar. Med nuvarande bestämmelser kan ersättningen lika väl vara för hög som för låg i förhållande till de verkliga kostnaderna för programmet.

Förslaget att en elev som behöver inackordering och som tagits emot i första hand i en annan kommuns gymnasiesärskola ska ha rätt till *inackorderingsbidrag* innebär en ny kostnad för hemkommunen. Om man antar att detta kommer att gälla 500 elever beräknas kostnaden till ca 7 miljoner kronor per år.

Förslagen om mottagande i första hand innebär också att fler elever än i nya skollagen (2010:800) kommer att omfattas av rätt till *skolskjuts mellan det tillfälliga boendet och gymnasiesärskolan*. Jag beräknar att det gäller merparten av de 500 elever som jag beräknat inackorderingsbidrag för. Den totala kostnaden för kommunerna beräknas till 1 miljon kronor.

Förslagen om mottagande innebär att ett ökat antal elever kommer att vara bosatta i annan kommun och vara berättigade till boende enligt LSS. För det beräknas 10 miljoner kronor.

Den föreslagna utredningen om ett kompletterande system för bidrag till boende och resor till och från studieorten för att elever i gymnasiesärskolan ska kunna göra val av utbildning på likvärdiga grunder som elever i gymnasieskolan kan komma att få kostnadskonsekvenser för kommunerna. Dessa måste i så fall beräknas i samband med det utredningsarbetet.

Förslaget om att det ska vara möjligt att inrätta *riksrekryterande gymnasiesärskoleutbildning motsvarande den för gymnasieskolan* får sannolikt initialt begränsade kostnadseffekter för kommunerna. Efter att bestämmelserna trätt i kraft ska utbildningarna godkännas av Skolverket. När det gäller riksrekryterande idrottsutbildningen finns dessutom redan tolv platser varav tio har elever från gymnasiesärskolan. På sikt kan förväntas en försiktig utbyggnad av riksrekryterande utbildning för vilka Skolverket fastställer ersättning och inackorderingsbidrag ska utgå, i de fall det avser en kommunal skola. Om man antar att dagens tio platser på riksrekryterande idrottsutbildning ökar till det dubbla och att ytterligare 20 platser inrättas för andra ändamål beräknas på ett par års sikt ökade programkostnader och kostnader för inackorderingsbidrag för kommunerna med totalt 2 miljoner kronor.

Förslaget att inrätta en *riksrekryterande gymnasiesärskoleutbildning för elever med utvecklingsstörning kombinerad med synskada och ytterligare funktionsnedsättning (RG-sär Syn)* får kostnadskonsekvenser för elevernas hemkommuner. Eftersom jag menar att ett genomförande av förslaget också ska kombineras med att den förlängda utbildningen vid Ekeskolan ska begränsas till med två år uppstår vissa kostnader för hemkommunen för dessa elever. För en elev i specialskolan ska hemkommunen betala en avgift på ca 116 500 kronor per år samt 39 900 kronor per år om eleven kommer från lägeskommunen. Utöver denna står specialskolan för samtliga kostnader för såväl utbildning, boende som resor. För en elev som i stället tas emot i en riksrekryterande gymnasiesärskoleutbildning gäller andra villkor. Om man utgår från vad som gäller för Rg-sär D/H betalar hemkommunen 135 000 kronor för skola och 174 000 kronor för boende per elev. Därtill kommer hemkommunens kostnad för hemresor, beroende på avstånd till hemorten, i snitt 22 000 per elev per år. Totalt blir detta i genomsnitt 331 000 kronor per år.

Sammantaget innebär detta att effekten för hemkommunen av att en elev studerar på Rg-sär Syn i stället för på Ekeskolan blir en ökad kostnad med ca 214 500 kronor per år, räknat på det högre ersättningsbeloppet för utbildning vid Ekeskolan och förutsatt att kommunernas ersättning för Rg-sär Syn ska motsvara den för Rg-sär D/H. Omställningen måste ske successivt. Om man utgår från att skolan inte längre får ta emot elever över 19 år och att flertalet av dessa går på Rg-sär syn samt antar att antalet elever 18 och 19 år minskas med 60 procent på grund av att elever går över till Rg-sär Syn handlar det om ca tio elever, vilket skulle motsvara en ökad kostnad för kommunsektorn med drygt 2 miljoner kronor vid fullt utbyggt. Om man dessutom antar att ytterligare tio elever rekryterats från den kommunala skolan minskar sannolikt den totala kostnadsökningen eftersom många av dessa elever har högre kostnader hemma än 331 000 kronor per år. Min bedömning är att denna kostnadsminskning mycket väl kan väga upp kostnadsökningen på 2 miljoner kronor.

Förslaget om att inrätta en *gymnasial lärlingsutbildning inom gymnasiesärskolan* bör inte leda till ökade kostnader för kommunsektorn då det föreslås utgå ett statsbidrag för varje lärlingsplats. Kommunerna har dessutom redan i dag ett omfattande åtagande för elever i gymnasiesärskolan när det gäller att rekvirera platser för arbetsplatsförlagt lärande. En lärlingsutbildning ställer dessutom större krav på utbildning av handledare på arbetsplatsen m.m. Jag menar att detta ska vara möjligt att finansiera inom det statsbidrag som föreslås. Det bygger dock på att kommunen får möjlighet att disponera delar av statsbidraget. Dessutom ställs högre krav på närvaro av elevens lärare. Elever som inte får sin utbildning i skolan frigör dock resurser varför det bör vara möjligt att lösa detta inom ram.

Förslagen om den *särskilda utbildningen för vuxna på gymnasial nivå* innebär inga nya åtaganden för kommunerna jämfört med i dag. Det finns dock behov av att inom ramen för dagens uppdrag öka ambitionsnivån. Jag föreslår därför ett tidsbegränsat stimulansbidrag för perioden 2012–2014 (se nedan under staten).

11.3.2 För staten

Kostnadseffekterna för staten består främst i vissa ökade kostnader för statsbidrag samt kostnader för implementering av reformerna.

När det gäller andra kostnader som har att göra med de *ekonomiska villkoren för en elev* som blir mottagen i en annan skola än hemkommunens får de förslagna förändringarna kostnadseffekter för staten. Flera av de förändringar som behövs är dock redan utredda i betänkandet *Brist på brådska* (SOU 2008:102) och under beredning i Regeringskansliet eller föreslås för vidare utredning. I dessa fall beräknas inga kostnader här.

Förslaget att en elev som behöver inackordering och som tagits emot i en fristående gymnasiesärskola ska kunna ansöka om *inackorderingsbidrag* hos CSN innebär en ny kostnad för staten. Om man antar att 100 av de dryga 350 elever som går i fristående gymnasiesärskola är bosatta i en annan kommun än lägeskommunen skulle beviljas inackorderingsbidrag beräknas kostnaden till mellan 1 och 2 miljoner kronor beroende på nivån på tillägget.

Den föreslagna utredningen om ett kompletterande system för bidrag till boende och resor till och från studieorten för att elever i gymnasiesärskolan ska kunna göra val av utbildning på likvärdiga grunder som elever i gymnasieskolan kan komma att få kostnadskonsekvenser för staten. Dessa måste i så fall beräknas i samband med det utredningsarbetet

Förslaget om att det ska vara möjligt att inrätta *riksrekryterande gymnasiesärskoleutbildning motsvarande den för gymnasieskolan* har sannolikt initialt begränsade kostnadseffekter för staten. Efter att bestämmelserna trätt i kraft ska utbildningarna godkännas av Skolverket. När det gäller den riksrekryterande idrottsutbildningen finns dessutom redan tolv platser varav tio har elever från gymnasiesärskolan. På sikt kan förväntas en försiktig utbyggnad av riksrekryterande utbildning. Utgifter uppstår i så fall för staten för tillkommande elever på riksrekryterande idrottsutbildning. Om antalet ökar till det dubbla från dagens tio elever innebär det en ytterligare kostnad på 340 000 kronor, att finansiera inom den ram som Riksidrottsförbundet disponerar för ändamålet. Dessutom beräknas 100 000 för inackorderingstillägg för elever på fristående gymnasiesärskola med riksrekryterande utbildning.

Förslaget att inrätta en *riksrekryterande gymnasiesärskoleutbildning för elever med utvecklingsstörning kombinerad med synskada och ytterligare funktionsnedsättning* (Rg-sär Syn) får kostnadskonsekvenser för staten. Eftersom jag menar att ett genomförande av förslaget också ska kombineras med att den förlängda utbildningen vid Ekeskolan ska begränsas till två år minskar Ekeskolans kostnader för äldre elever. Elever som redan finns i verksamheten bör

dock ha möjlighet att slutföra utbildningen, varför de ekonomiska effekterna uppstår successivt. 2009 var de totala kostnaderna för en elev vid Ekeskolan ca 1,8 miljoner kronor per elev och år, inkl. boende och resor till och från hemmet. Fullt genomfört bör förslaget innebära att kostnaderna vid Ekeskolan minskar med ca 20 miljoner kronor. Beloppet har beräknats utifrån att skolan inte längre får ta emot elever över 19 år samt utifrån ett antagande om att antalet elever 18 och 19 år minskas med 60 procent på grund av att elever går över till Rg-sär Syn.

Samtidigt tillkommer i stället kostnader för staten för de elever som ska tas emot vid Rg-sär Syn. Kostnaderna för utbildningen vid Rg-sär D/H är idag drygt 800 000 per år, inkl. boende och hemresor. Av detta står staten för 67 procent. Om man antar att 20 elever kommer att vara mottagna vid utbildningen när den är fullt utbyggd och kostnaderna motsvarar dem för Rg-sär D/H skulle statens kostnader bli knappt 11 miljoner kronor. Jag menar dock att det är rimligt att anta att kostnaden för elever som tas emot vid Rg-sär Syn kan vara högre. Sammantaget bör kostnadseffekterna för staten ta ut varandra om möjligheten till förlängd studiegång kortas med två år vid Ekeskolan samtidigt som ett Rg-sär Syn inrättas. Avsikten med förändringen ska inte vara en besparing för staten.

Förslaget om att inrätta en *gymnasial lärlingsutbildning inom gymnasiesärskolan* bör för statens del enligt min uppfattning finansieras inom den ram som avsatts för lärlingsplatser inom gymnasieskolan under 2011–2014. Jag föreslår att gymnasiesärskolan ska ingå i denna satsning. Det finns ändå anledning att beräkna kostnaderna. Om man antar att 100 elever kommer att delta i den gymnasiala lärlingsutbildningen, och samtidigt utgår från att det som idag för gymnasieskolan ska utgå 25 000 kronor per plats och läsår och ett statsbidrag på högst 3 500 kronor per läsår för handledare, blir den totala kostnaden totalt 2 850 000 kronor per år. Man får samtidigt anta att en utbyggnad blir successiv varför denna nivå knappast blir aktuell de första åren.

Bland förslagen om den *särskilda utbildningen för vuxna på gymnasial nivå* finns ett som innebär kostnader för staten, nämligen förslaget om ett tidsbegränsat stimulansbidrag på totalt 30 miljoner kronor för perioden 2012–2014, dvs. 10 miljoner kronor per år. Beloppet motsvarar ca fem procent av de befintliga kostnaderna i verksamheten.

För staten bör dessutom beräknas kostnader för implementering motsvarande totalt 10 miljoner kronor. För implementeringen av gymnasiereformen har Skolverket beräknat 52 miljoner kronor. Både antalet huvudmän, antalet skolor och antalet anställda är väsentligt lägre för gymnasiesärskolan, vilket skulle leda till ett lägre belopp än det beräknade. Det beräknade beloppet tar dock hänsyn till att kostnaderna för att ta fram informationsmaterial m.fl. fasta kostnader i stort sett är desamma oberoende av antalet mottagare. Dessutom är det viktigt att nå ut med information även till gymnasieskolan och till kommuner som inte har egen gymnasiesärskola, men har elever som tillhör målgruppen, dvs. samtliga.

12 Författningskommentarer

1 Förslag till lag om ändring i skollagen (2010:800)

7 kap. Skolplikt och rätt till utbildning

15 § Paragrafen motsvarar 7 kap. 15 § första och andra stycket.

Tredje stycket, om att vissa elever i specialskolan har rätt att gå kvar till och med vårterminen det kalenderår eleven fyller 21 år, har tagits bort. Förslag lämnas i stället om inrättande av riksrekryterande gymnasiesärskoleutbildning för elevgruppen, se förslag till 18 kap. 38–39 §§.

En ungdom som fyllt 21 år har inte möjlighet att efter specialskolan fullfölja sin utbildning i gymnasiesärskolan, eftersom gymnasiesärskolan enligt 18 kap. 8 § tredje stycket skollagen (2010:800) är avsedd att påbörjas fram till och med det första kalenderhalvåret det år ungdomen fyller 20 år.

11 kap. Grundsärskolan

Kapitlets innehåll

1 § Paragrafen har ändrats på det sättet att den nya strecksatsen ”bestämmelser om skyldighet att utreda tillhörighet till grundsärskolans målgrupp” har lagts till.

Allmänna bestämmelser

2 § Det *första och andra stycket* i paragrafen har anpassats att motsvara grundskolans syfte enligt 10 kap. 2 §, med tillägg att skolformen ger utbildning som är anpassad för elever med utvecklingsstörning.

Det *tredje stycket* är likalydande med det nuvarande tredje stycket i 11 kap. 2 §.

Skyldighet att utreda tillhörighet till grundsärskolans målgrupp

17 a § Paragrafen är ny. Den motsvarar i sak delvis 3 kap. 4 § tredje stycket i 1985 års skollag.

17 b § Paragrafen är ny.

15 kap. Allmänna bestämmelser om gymnasieskolan

Kapitlets innehåll

1 § Paragrafen har ändrats på det sättet att strecksatsen ”bestämmelser om riksrekryterande utbildning för elever med dövhet eller hörselskada” har lagts till.

14 § I paragrafen har lagts till att antagningsorganisationen får vara gemensam även för gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå.

Motsvarande reglering finns även i 18 kap. 13 §.

Riksrekryterande utbildning för elever med dövhet eller hörselskada

41 § Paragrafen är ny. Motsvarande gäller för gymnasiesärskolan enligt 18 kap. 38 §.

17 kap. Utbildning på introduktionsprogram i gymnasieskolan

16 § Det *tredje stycket* om språkin introduktion är nytt.

Dessutom har det tagits bort att bestämmelsen gäller om kommunen bedömer att eleven har förutsättningar att klara utbildningen. Elever från grundsärskolan ska kunna välja att inte gå i gymnasiesärskolan, oavsett kommunens bedömning av deras förutsättningar.

Detta kan jämföras med det som enligt 7 kap. 5 § tredje stycket gäller i den obligatoriska skolan. Om barnets vårdnadshavare inte lämnar sitt medgivande till att barnet tas emot i grundsärskolan, ska barnet i stället fullgöra sin skolplikt ”enligt vad som gäller i

övrigt enligt denna lag”, vilket oftast innebär att skolplikten ska fullgöras i grundskolan, annars i sameskolan eller specialskolan.

18 kap. Allmänna bestämmelser om gymnasiesärskolan

Kapitlets innehåll

1 § Paragrafen motsvarar delvis 18 kap. 1 §.

Strecksatsen ”bestämmelser om interkommunal ersättning” har ersatts med strecksatser med bestämmelser om gymnasiesärskola med offentlig huvudman respektive bestämmelser om fristående gymnasiesärskola. Strecksatserna om skyldighet att utreda tillhörighet till gymnasiesärskolans målgrupp och om riksrekryterande utbildning för elever med utvecklingsstörning i kombination med ytterligare funktionsnedsättning är nya.

Allmänna bestämmelser

2 § Paragrafen har anpassats till att delvis motsvara syftet för gymnasieskolan enligt 15 kap. 2 §, med tillägg att gymnasiesärskolan ger en utbildning som är anpassad för elever med utvecklingsstörning.

Det *fyärde stycket* motsvarar 18 kap. 2 §.

3 § Paragrafen är ny för gymnasiesärskolan och motsvarar det som gäller om samverkan med samhället i övrigt för gymnasieskolan enligt 15 kap. 4 §.

4 § Paragrafen motsvarar delvis 18 kap. 3 §. Skrivningen har ändrats för att tydliggöra att gymnasiesärskolan är för elever som hör till gymnasiesärskolans målgrupp.

5 § Paragrafen motsvarar delvis 18 kap. 4 §. Specialutformade program har tagits bort. Det individuella programmet har ersatts med träningsprogrammet.

Dessutom har rubriken ovanför paragrafen ändrats från Program till De olika utbildningarna. Detta för att harmonisera med regleringen för gymnasieskolan i 15 kap.

6 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 15 kap. 8 §.

7 § Paragrafen är ny.

8 § Paragrafen motsvarar 18 kap. 5 § första och tredje stycket.

9 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 15 kap. 11 §.

10 § Bestämmelsen motsvarar delvis 18 kap. 8 §. Den har ändrats för att tydliggöra att gymnasiesärskolan är för elever som hör till gymnasiesärskolans målgrupp.

11 § Paragrafen motsvarar delvis 18 kap. 9 §.

12 § Paragrafen motsvarar 19 kap. 5 § andra stycket. Till den 1 februari 2011 reglerades urval i 6 kap. 1 b § förordningen (1994:741) om gymnasiesärskolan. Från den 1 februari 2011 regleras urval i stället i 13 kap. 18 § gymnasieförordningen (2010:2039). I dag gäller att om antalet platser är färre än antalet platser ska företräde ges till dem som har störst behov av utbildningen. Störst behov är svårtolkat. Därför föreslås en annan reglering av urval, se förslag till 7 kap. 11 § gymnasieförordningen (2010:2039).

Eftersom bara regeringen, inte den myndighet som regeringen bestämmer, får meddela föreskrifter om urval bland mottagna i gymnasieskolan enligt 15 kap. 13 §, föreslås detta regleras på samma sätt för gymnasiesärskolan.

13 § Paragrafen är ny. Antagningsorganisationen får vara gemensam även för gymnasiesärskolan och särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå.

Motsvarande reglering finns även i 15 kap. 14 §.

14 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som gäller för mottagande i grundsärskolan enligt 7 kap. 5 § tredje stycket.

Elever som hör till gymnasiesärskolans målgrupp kan enligt 17 kap. 16 § andra stycket tas emot på gymnasieskolans introduktionsprogram yrkesintroduktion och individuellt alternativ.

15 § Paragrafen motsvarar 18 kap. 10 §.

16 § Paragrafen motsvarar 18 kap. 11 §.

17 § Paragrafen motsvarar 18 kap. 12 §.

18 § Paragrafen motsvarar 18 kap. 13 §.

19 § Paragrafen motsvarar 18 kap. 14 §.

20 § Paragrafen motsvarar 18 kap. 16 §.

21 § Paragrafen motsvarar i sak delvis 19 kap. 20 § och delvis 19 kap. 28 §.

22 § Paragrafen är ny. För gymnasiesärskolor med offentlig huvudman motsvarar den i sak delvis 19 kap. 21 §.

Skyldighet att utreda tillhörighet till gymnasiesärskolans målgrupp

23 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som enligt 3 kap. 4 § tredje stycket i 1985 års skollag gäller för skolpliktiga elever och som föreslås gälla för skolpliktiga elever enligt 11 kap. 17 a §.

24 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som föreslås gälla för skolpliktiga elever enligt 11 kap. 17 b §.

Betyg

25 § Paragrafen motsvarar 18 kap. 17 §.

26 § Paragrafen motsvarar i sak 18 kap. 18 §.

I första stycket har gymnasiesärskolearbetet lagts till

I andra stycket har "verksamhetsträning" ändrats till träningsprogrammet.

Tredje stycket motsvarar i sak 18 kap. 18 § andra stycket.

Fjärde stycket motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 15 kap. 22 § andra stycket. Bemyndigandet ger, enligt författningskommentaren till 15 kap. 22 § i prop. 2009/10:165 s. 785,

möjlighet att meddela föreskrifter t.ex. om att läraren inte ensam ska sätta betyg vid utbildning som är arbetsplatsförlagd.

27 § Paragrafen är ny.

Det *första stycket* har formulerats i enlighet med det som enligt 15 kap. 23 § gäller för gymnasieskolan.

Andra stycket motsvarar 18 kap. 19 § andra stycket.

28 § Paragrafen motsvarar i sak 18 kap. 19 §. Den har formulerat i enlighet med det som enligt 15 kap. 24 § gäller för betyg på kurser i gymnasieskolan, med undantag för att betyget F inte används i gymnasiesärskolan.

29 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som enligt 15 kap. 25 § gäller för gymnasieskolan, med undantag för att betyget F inte används i gymnasiesärskolan.

30 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som enligt 15 kap. 26 § gäller för gymnasieskolan.

Bestämmelsen i 15 kap. 26 § motsvarar i sak det som till den 1 februari 2011 gällde enligt 7 kap. 4 § tredje stycket gymnasieförordningen (1992:394). Av 7 kap. 1 § förordningen (1994:741) om gymnasiesärskolan, som gällde till den 1 februari 2011, framgick bland annat att 7 kap. 4 § tredje stycket gymnasieförordningen (1992:394) gällde även i gymnasiesärskolan, om en elev läst en kurs enligt gymnasieskolans kursplan.

För de elever som läst enligt gymnasiesärskolans kursplaner gäller i dag, enligt 4 § Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2002:4) om tillämpningen av betygskriterier i gymnasiesärskolan, att läraren om särskilda skäl föreligger kan bortse från enstaka kriterier. Med särskilda skäl avses i bestämmelsen funktionshinder eller andra personliga förhållanden som inte är av tillfällig natur och som utgör ett direkt hinder för eleven att uppfylla kraven för ett visst kriterium. De kriterier som rör säkerhet och de som hänvisar till andra myndigheters föreskrifter ska enligt bestämmelsen dock alltid uppfyllas. Med funktionshinder avses i bestämmelsen inte utvecklingstörning, autism eller autismliknande tillstånd.

31 § Paragrafen är ny. Den motsvarar i sak delvis det som enligt 15 kap. 27 § gäller för gymnasieskolan.

Gymnasiesärskola med offentlig huvudman

32 § Paragrafen är delvis ny. Den motsvarar delvis 19 kap. 12 § och det som gäller för gymnasieskolan enligt 15 kap. 30 §.

33 § Paragrafen motsvarar 19 kap. 18 §.

34 § Paragrafen motsvarar i sak 19 kap. 15 §. Eftersom specialutformade program föreslås utgå har dessa tagits bort. Det individuella programmet har ersatts med träningsprogrammet.

35 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 15 kap. 32 §. Jämfört med bestämmelsen för gymnasieskolan har det tagits bort att bestämmelsen inte gäller för elever på Rh-anpassad utbildning eller utlandssvenska elever som får studiehjälp i form av inackorderingstillägg enligt studiestödslagen (1999:1395).

Om utredningens förslag om att eleverna ska kunna få inackorderingstillägg antas, behöver detta framgå av bestämmelsen. Se förslag till ändring i 2 kap. 1 § studiestödsförordningen (2000:655).

Det samma gäller om RG-bidrag införs.

Fristående gymnasieskola

36 § Paragrafen motsvarar 19 kap. 23 §.

37 § Paragrafen motsvarar 19 kap. 29 §.

Riksrekryterande utbildning för elever med utvecklingsstörning i kombination med ytterligare funktionsnedsättning

38 § Paragrafen är ny.

39 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 15 kap. 9 §.

Se även regeringens föreskrifter om utbildning för döva och hörselskadade i 10 kap. gymnasieförordningen (2010:2039).

19 kap. Utbildning på program i gymnasiesärskolan

Kapitlets innehåll

1 § Paragrafen motsvarar delvis 19 kap. 1 §. Strecksatserna har harmoniserats med det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 1 §.

Utbildningarnas utformning och innehåll

2 § Paragrafen motsvarar i sak 19 kap. 2 §. De nationella programmen är nya.

3 § Paragrafen motsvarar delvis 19 kap. 3 §.

Historia har lagts till som gymnasiesärskolegemensamt ämne, i enlighet med det som gäller i gymnasieskolan. Ämnet estetisk verksamhet föreslås finnas kvar som gemensamt ämne i gymnasiesärskolan, trots att det tas bort i gymnasieskolan.

Ämnena har lagts i samma ordning som i den föreslagna bilaga 4 som innehåller en poängplan för de nationella programmen i gymnasiesärskolan.

I *andra stycket* har det tagits bort att det på det estetiska programmet ska finnas estetiska ämnen som ämnesblock och på övriga program yrkesämnena. Detta kommer inte stämma med de nya nationella programmen. Även lokalt tillägg har tagits bort.

I *tredje stycket* har det tagits bort att det i timplaner finns riktvärden för undervisningens omfattning. En poängplan föreslås ersätta timplanen för gymnasiesärskolans nationella program. För utbildning på gymnasiesärskolans träningsprogram föreslås ingen poängindelning motsvarande den som föreslås för de nationella programmen. Detta då utbildningen på träningsprogrammet har en så hög grad av individanpassning att poängindelning kommer att sakna relevans.

4 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 6 §.

5 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 7 §.

6 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 8 §.

7 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 9 §.

8 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 10 §.

9 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 11 §.

Beslutar riksdagen i enlighet med Lärlingsutredningens betänkande SOU 2010:19 om en lag om gymnasial lärlingsutbildning, bör det av bestämmelsen framgå att en elev som genomgår gymnasial lärlingsutbildning inom gymnasiesärskolan kan inneha gymnasial lärlingsanställning.

Beslutar riksdagen om en lag om gymnasial lärlingsutbildning bör det även införas en bestämmelse om att den arbetsplatsförlagda delen av den gymnasiala lärlingsutbildningen inom gymnasiesärskolan ska grunda sig på ett avtal mellan eleven, skolan och företrädare för arbetsplatsen (utbildningskontrakt).

Utbildningskontraktet bör då innehålla uppgift om:

1. vilka delar av utbildningen som ska genomföras på arbetsplatsen och omfattningen av dessa,
2. vem av skolhuvudmannen eller arbetsplatsen som slutligt ska ersätta de skador som eleven kan orsaka under den arbetsplatsförlagda utbildningen, och
3. om avtalstiden och grunderna för att avtalet ska kunna upphöra dessförinnan.

10 § Paragrafen motsvarar delvis 18 kap. 9 § tredje stycket, 19 kap. 6–9 §§ och det som till den 1 februari 2011 gällde enligt 5 kap. 5 § förordningen (1994:741) om gymnasiesärskolan.

Begreppen ”yrkes- och verksamhetsutbildning” utgår. I stället ska undervisningen omfatta ämnesområden, i enlighet med det som gäller för inriktningen träningskola inom grundsärskolan. Ämnesområdena är nya.

Så långt som möjligt ska elever gå på de nationella programmen med särskilda anpassningar som ska framgå av deras individuella studieplaner.

Det har tagits bort att det individuella programmet ska möjliggöra att möta elevens speciella behov. Inom hela gymnasiesärskolan ska elevens speciella behov mötas.

Träningsprogrammet föreslås inte ha någon timplan. Elevens rätt till minst 3 600 undervisningstimmar gäller som för gymnasiesärskolan i övrigt, enligt 19 kap. 19 § i detta förslag till ändring i skollagen och 19 kap. 3 § tredje stycket skollagen (2010:800) i sin nuvarande lydelse.

Till den 1 februari 2011 gällde en timplan för den del av det individuella programmet som är yrkesträning, enligt bilaga 3 till förordningen (1994:741) om gymnasiesärskolan. Från den 1 februari 2011 återfinns timplanen för yrkesträningen i stället i bilaga 3 till gymnasieförordningen (2010:2039). Denna timplan föreslås alltså utgå. Någon fastställd timplan för den del av det individuella programmet som är verksamhetsträning finns redan i dag inte.

11 § Paragrafen motsvarar i sak delvis 19 kap. 7 § (yrkesträning), 8 § (verksamhetsträning) och 10 § p. 2 (kombination). Det är nytt att beslutet om kombination av ämnen och ämnesområden ska framgå av elevens individuella studieplan.

12 § Paragrafen motsvarar 19 kap. 9 §, förutom att det individuella programmet har ändrats till träningsprogrammet.

13 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 12 §.

14 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 13 §.

15 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 14 §.

16 § Paragrafens *första stycke* motsvarar 18 kap. 5 § andra stycket. *Andra stycket* i paragrafen motsvarar delvis 18 kap. 5 § tredje stycket.

Enligt gymnasieskolans motsvarande bestämmelse, 16 kap. 15 §, gäller att om huvudmannen har fått tillstånd till det av Statens skolverk, får denne besluta att en utbildning får fördelas på kortare tid än fyra läsår. Detta innebär att hela programmet erbjuds på

kortare tid. Motsvarande är inte lämpligt i gymnasiesärskolan. För en enskild elev i gymnasiesärskolan kan dock rektorn besluta att eleven ska få anpassad studiegång, enligt detta förslag till 19 kap. 26 §.

17 § Paragrafen är ny. Den motsvarar i sak delvis bestämmelsen om att det ska förekomma arbetsplatsförlagd utbildning på alla nationella eller specialutformade program. Den bestämmelsen återfanns till den 1 februari 2011 i 5 kap. 9 § förordningen (1994:741) om gymnasiesärskolan. Motsvarande gäller från den 1 februari enligt 13 kap. 15 § gymnasieförordningen (2010:2039).

18 § Paragrafen är ny. Den motsvarar i sak det som gäller för gymnasieskolans nationella program enligt 16 kap. 17 §.

19 § Paragrafen är ny. Den motsvarar i sak det som gäller enligt 6 kap. 11 § i 1985-års skollag, 19 kap. 3 § tredje stycket första meningen och det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 18 §.

20 § Paragrafen är ny. Den motsvarar i sak det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 19 och 20 §§.

21 § Paragrafen motsvarar i sak delvis 18 kap. 6 §. Den har formulerats i enlighet med det som gäller i gymnasieskolan enligt 16 kap. 21 §. Kursplan har ändrats till ämnesplan.

22 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 22 §.

23 § Paragrafens *första stycke* motsvarar i sak delvis 18 kap. 6 §. Det *andra stycket* är nytt och motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 23 § andra stycket.

24 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 24 §.

25 § Paragrafen motsvarar delvis 18 kap. 15 §. Delar av bestämmelsen har tagits bort med anledning av att det utöver bestämmelsen om individuell studieplan finns bestämmelser om särskilt stöd och åtgärdsprogram i 3 kap.

26 § Paragrafen är ny. Den ska öka möjligheterna att anpassa utbildningen på de nationella programmen till elevernas varierande förutsättningar. Till exempel får rektorn besluta att elevens utbildning ska omfatta färre gymnasiesärskolepoäng, men elevens studiegång kan även anpassas på andra sätt. En elev kan t.ex. kombinera studier på nationellt program och på träningsprogrammet.

Dokumentation över genomförd gymnasiesärskoleutbildning

27 § Paragrafen är ny. Examensdokumentet ska ge en utökad information jämfört med ett betygsdokument om elevens utbildning. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om dokumentationen, så väl om vad den ska innehålla som om hur den ska utformas.

28 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 26 §.

Ansökan, antagning, mottagande och fullföljande av utbildningen

29 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 35 §.

30 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 36 §.

31 § Paragrafen motsvarar till sitt sakliga innehåll delvis 19 kap. 11 §.

Det *tredje stycket* avser att till exempel förhållanden hos huvudmannen ändras. Om till exempel den inriktning eleven valt inte längre erbjuds hos huvudmannen, har eleven rätt att fullfölja utbildningen hos någon annan huvudman.

Skulle eleven inte längre tillhöra gymnasiesärskolans målgrupp, har eleven ingen rätt att gå kvar.

32 § Paragrafen är ny. Den motsvarar i sak delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 38 §, med den skillnaden att yrkesprogram har ändrats till nationellt program.

33 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 39 §.

34 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 41 §.

Utbildning vid en gymnasiesärskola med offentlig huvudman

35 § Paragrafen motsvarar i sak delvis 19 kap. 12, 16 och 17 §§. Den har formulerats i enlighet med det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 42 §.

36 § Paragrafen motsvarar i sak delvis 19 kap. 13 §. Den har formulerats i enlighet med det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 43 §.

37 § Paragrafen motsvarar i sak delvis 19 kap. 14 §. Den har formulerats i enlighet med det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 44 §. Exempel på sådana personliga förhållanden som avses i den första punkten är mobbning eller att eleven har lång resväg. Däremot är en utbildnings innehåll inte något personligt skäl.

38 § Paragrafen är ny. Den motsvarar delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 45 §.

39 § Paragrafen är ny. Den motsvarar i sak det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 46 §.

40 § Paragrafen motsvarar i sak delvis 19 kap. 14 §. Den har formulerats i enlighet med det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 47 §.

41 § Paragrafen är ny.

42 § Paragrafen är ny. Den motsvarar det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 48 §.

43 § Paragrafen motsvarar i sak delvis 19 kap. 11 § andra stycket. Den har formulerats i enlighet med det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 49 §.

44 § Paragrafen motsvarar delvis 19 kap. 22 §. Den har formulerats i enlighet med det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 50 §.

45 § Paragrafen är ny. Den har formulerats i enlighet med det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 51 §.

Utbildning vid en fristående gymnasiesärskola

46 § Paragrafen motsvarar i sak 19 kap. 25 §. Den har formulerats i enlighet med det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 52 §.

För gymnasieskolan gäller vissa begränsningar för elevers möjlighet att för vissa individuellt utformade utbildningar tas emot på en fristående skola. Några motsvarande begränsningar bör inte finnas för gymnasiesärskolans träningsprogram.

47 § Paragrafen motsvarar i sak 19 kap. 26 § första stycket.

Det *andra stycket* är i stället reglerat i 19 kap. 49 § första stycket.

Det *tredje stycket* har tagits bort eftersom bestämmelser om interkommunal ersättning föreslås.

48 § Paragrafen motsvarar 19 kap. 27 §.

49 § Paragrafen är ny. Den motsvarar i sak delvis det som gäller för gymnasieskolan enligt 16 kap. 55 §.

Jämförbara program i det *andra stycket* finns endast i gymnasiesärskolan, inte i gymnasieskolan.

50 § Paragrafen motsvarar 19 kap. 24 §.

21 kap. Särskild utbildning för vuxna

5 § Paragrafen motsvarar delvis 21 kap. 5 §. Gymnasiesärskolearbete och gymnasiesärskolepoäng är tillagt.

5 a § Paragrafen är ny. Den har utformats i enlighet med det som gäller för kommunal vuxenutbildning enligt 20 kap. 6 §.

5 b § Paragrafen är ny.

11 § Ett nytt tredje stycke har införts i paragrafen.

20 § Paragrafen har utformats i enlighet med det som gäller för kommunal vuxenutbildning enligt 20 kap. 27 §.

28 kap. Överklagande

5 § I paragrafen har hänvisningarna i andra, femte och sjätte punkterna i paragrafen ändrats i enlighet med detta förslag till ändringar i skollagen.

12 § I den sjätte punkten i paragrafen har gymnasiesärskolan tagits bort eftersom elever i denna skolform enligt detta förslag inte ska placeras vid skolenheter. I sjunde och åttonde punkterna i paragrafen har hänvisningen ändrats.

13 § I första punkten i paragrafen är det tillagt att beslut av enskild huvudman om mottagande i gymnasiesärskolan får överklagas hos Skolväsendets överklagandenämnd, på motsvarande sätt som gäller för gymnasieskolan.

29 kap. Övriga bestämmelser

26 § I paragrafen har hänvisningarna ändrats i enlighet med detta förslag till ändringar i skollagen.

27 § I paragrafen har hänvisningarna ändrats i enlighet med detta förslag till ändringar i skollagen.

Bilaga 4

Poängplan för nationella program i gymnasiesärskolan

Bilagan är ny. Den har utformats i enlighet med det som gäller för gymnasieskolan enligt bilaga 3.

2 Förslag till förordning om ändring i gymnasieförordningen (2010:2039)

1 kap. Inledande bestämmelser

Förordningens innehåll

1 § I paragrafen har titeln på 10 kap. ändrats.

Bestämmelser som gäller gymnasiesärskolan

2 § Paragrafen motsvarar delvis 1 kap. 2 §.

Definitioner

3 § I paragrafen har det lagts till gymnasiesärskolepoäng, en hänvisning till skollagen om garanterad undervisningstid i gymnasiesärskolan enligt detta förslag till ändring i skollagen, att gymnasial lärlingsutbildning kan ske inom ett nationellt program i gymnasiesärskolan, gymnasiesärskolearbete och gymnasiesärskolegemensamma ämnen.

Ämnesplaner

4 § I paragrafens *första stycke* har det lagts till en hänvisning till regleringen av gymnasiesärskolans ämnesplaner i skollagen, i enlighet med detta förslag till ändring i skollagen.

I paragrafens *tredje stycke* har det förtydligats att det bara är i fråga om gymnasieskolans gymnasiegemensamma ämnen som Statens skolverk inte meddelar föreskrifter om ämnesplaner. Statens skolverk meddelar föreskrifter om alla ämnesplaner för gymnasiesärskolan, även de gymnasiesärskolegemensamma ämnena.

Lokala programråd

8 § Paragrafens *andra stycke* är nytt.

4 kap. Utbildningens innehåll och omfattning

I rubriken har ”i gymnasieskolan” tagits bort eftersom flera bestämmelser i kapitlet föreslås gälla även för gymnasiesärskolan.

Nationella program

1 § I paragrafen har det lagts till gymnasiesärskolan, gymnasiesärskolegemensamma ämnen, programfördjupning eller programbreddning, gymnasiesärskolearbete, hänvisning till bilaga 4 till skollagen (2010:800) enligt detta förslag till ändring i skollagen och hänvisning till bilaga 2 till gymnasieförordningen enligt detta förslag till ändring i gymnasieförordningen (2010:2039).

Nationella inriktningar

2 § I paragrafens *första stycke* har det förtydligats att det är de nationella inriktningarna i gymnasieskolan som framgår av bilaga 1.

Det *andra stycket* är nytt och anger att de nationella inriktningarna i gymnasiesärskolan framgår av bilaga 2.

Gymnasial lärlingsutbildning

3 § Paragrafens *andra stycke* om gymnasial lärlingsutbildning i gymnasiesärskolan är nytt.

Gymnasiearbete och gymnasiesärskolearbete

4 § I paragrafen och rubriken närmast före paragrafen har gymnasiesärskolearbete lagts till.

Svenska som andraspråk

11 § I paragrafen har det lagts till att svenska som andraspråk i vissa fall får läsas som ett gymnasiesärskolegemensamt ämne.

Arbetsplatsförlagt lärande

12 § I paragrafen har det lagts till att

- på alla nationella program i gymnasiesärskolan ska arbetsplatsförlagt lärande förekomma i minst 22 veckor,
- vid gymnasial lärlingsutbildning inom gymnasiesärskolan ska varje vecka anses motsvara 24 timmars garanterad undervisningstid, och
- på gymnasiesärskolans träningsprogram får rektorn besluta att praktik ska finnas.

15 § I paragrafen har det lagts till en hänvisning till skollagen (2010:800) om modersmålsundervisning i gymnasiesärskolan, enligt detta förslag till ändring i skollagen.

5 kap. Avvikelser inom de nationella programmen

I rubriken har ”i gymnasieskolan” tagits bort eftersom flera bestämmelser i kapitlet föreslås gälla även i gymnasiesärskolan.

Särskilda varianter

1 § I paragrafen har det lagts till hur många gymnasiesärskolepoäng en särskild variant inom gymnasiesärskolan minst ska omfatta.

Handläggning och beslut

9 § I paragrafen har det lagts till att berörda nationella programråd ska höras om ansökan om särskild variant avser ett nationellt program i gymnasiesärskolan.

11 § I paragrafen har det lagts till en hänvisning till 19 kap. 45 § tredje stycket skollagen (2010:800) om interkommunal ersättning i gymnasiesärskolan, enligt detta förslag till ändring i skollagen.

Gemensamma bestämmelser om andra riksrekryterande utbildningar än idrottsutbildningar

12 § I paragrafens *första stycke* har förtydligats att stycket avser gymnasieskolan.

Det *andra stycket*, om förutsättningar för riksrekrytering inom gymnasiesärskolan, är nytt.

Det *tredje stycket* motsvarar det nuvarande andra stycket, förutom att hänvisningen till första stycket ändrats till att hänvisa till första och andra styckena.

Förutsättningar för egna examensmål och andra avvikelser

13 § I paragrafen har det lagts till en hänvisning till 19 kap. 14 § skollagen (2010:800) om avvikelser från vad som annars gäller för nationella program i fråga om struktur, innehåll och examensmål i gymnasiesärskolan, enligt detta förslag till ändring i skollagen.

I paragrafen har även lagts till en hänvisning till bilaga 4 till skollagen, enligt detta förslag till ändring i skollagen.

18 § I paragrafen har det lagts till en hänvisning till 19 kap. 45 § tredje stycket skollagen (2010:800) om interkommunal ersättning vid riksrekrytering inom gymnasiesärskolan, enligt detta förslag till ändring i skollagen.

Urval

26 § Paragrafen har ändrats på det sättet att för gymnasieskolan gäller 7 kap. 1–10 §§ och för gymnasiesärskolan 7 kap. 11 §.

Urval

30 § Paragrafen har ändrats på det sättet att för gymnasieskolan gäller 7 kap. 1–10 §§ och för gymnasiesärskolan 7 kap. 11 §.

Specialidrott

31 § I paragrafen har lagts till i vilken omfattning specialidrott får förekomma inom gymnasiesärskolan.

7 kap. Behörighet, urval och förfarande vid antagning**Urval till nationella program i gymnasiesärskolan**

11 § Paragrafen är ny. Urval regleras nu i 13 kap. 18 § gymnasieförordningen (2010:2039). I sak motsvarar den bestämmelsen det som till den 1 februari 2011 gällde enligt 6 kap. 1 b § förordningen (1994:741) om gymnasiesärskolan. Enligt denna bestämmelse ska urvalsgrunden vara den som har ”störst behov” av utbildningen. Detta är svårtolkat. Därför föreslås, av hänsyn till elevernas rättssäkerhet, i stället urvalsgrunden ”bäst förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen”.

8 kap. Betyg, gymnasieexamen, gymnasiesärskoleexamen och prövning

I rubriken har gymnasiesärskoleexamen lagts till.

Betyg

Betygssättning av gymnasiearbetet respektive gymnasiesärskolearbetet

1 § I paragrafen och i rubriken närmast före paragrafen har gymnasiesärskolearbetet lagts till.

Gymnasieexamen och gymnasiesärskoleexamen

4 § I paragrafen och i rubriken närmaste före paragrafen har gymnasiesärskoleexamen lagts till.

Dokument

Betygskatalog

8 § I paragrafens första punkt har gymnasiesärskolearbetet lagts till. I paragrafens andra punkt har förtydligats att beslut om att inte sätta betyg avser gymnasieskolan.

10 kap. utbildning för döva och hörselskadade inom gymnasieskolan samt riksrekryterande utbildning inom gymnasiesärskolan för elever med utvecklingsstörning i kombination med ytterligare funktionsnedsättning

Rubriken har ändrats på det sättet att ”gymnasieskolan” samt ”riksrekryterande utbildning inom gymnasiesärskolan för elever med utvecklingsstörning i kombination med ytterligare funktionsnedsättning” har lagts till.

1 a § Paragrafen är ny.

2 § I paragrafens *första stycke* har det förtydligats att stycket avser gymnasieskolan.

Paragrafens *andra stycke* är nytt.

4 § Paragrafen har ändrats genom att gymnasiesärskolan har lagts till.

Interkommunal ersättning

10 § I paragrafen har det lagts till att kommunen har rätt till interkommunal ersättning även vid utbildning för elever med utvecklingsstörning i kombination med ytterligare funktionsnedsättning.

Övriga regler om gymnasieskolan respektive om gymnasiesärskolan

Rubriken har ändrats på det sättet att ”respektive om gymnasiesärskolan” har lagts till.

12 § Det *andra stycket* om gymnasiesärskolan är nytt.

13 kap. Gymnasiesärskolan

Bestämmelser som är gemensamma för gymnasiesärskolan och gymnasieskolan

Bestämmelser i 1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Paragrafen är ny. Enligt paragrafen gäller följande bestämmelser i 1 kap., enligt detta förslag till ändringar i förordningen, i gymnasiesärskolan: 1 § förordningens innehåll, 2 § bestämmelser som gäller gymnasiesärskolan, 3 § definitioner utom definitionerna yrkesutgång och yrkesämnen, 4 § ämnesplaner, 6 § nya kurser, och 8 § lokala programråd.

2 kap. Huvudmän och 3 kap. Lärotider för gymnasieskolan och gymnasiesärskolan

2 § Paragrafen är ny. Av paragrafen följer att 2 och 3 kap. gäller för gymnasiesärskolan. Detta regleras nu i 1 kap. 2 § gymnasieförordningen (2010:2039).

Bestämmelser i 4 kap. Utbildningens innehåll och omfattning

3 § Paragrafen är ny. Enligt paragrafen gäller följande bestämmelser i 4 kap., enligt detta förslag till ändringar i förordningen, gäller i gymnasiesärskolan: 1–6 §§ om nationella program, nationella inriktningar, gymnasial lärlingsutbildning, gymnasiearbete respektive gymnasiesärskolearbete och programfördjupning gäller i gymnasiesärskolan.

Bestämmelsen i 7 § om individuellt val gäller i gymnasiesärskolan, utom punkt 3 i andra stycket om kurser som krävs för grundläggande högskolebehörighet.

Bestämmelserna i 11–21 §§ om svenska som andraspråk, arbetsplatsförlagt lärande och modersmålsundervisning gäller i gymnasiesärskolan.

Bestämmelser i 5 kap. Avvikelser inom de nationella programmen

4 § Paragrafen är ny. Enligt paragrafen gäller följande bestämmelser i 5 kap., enligt detta förslag till ändringar i förordningen, i gymnasiesärskolan: 1–5 §§, 9–13 §§, 15–20 §§ och 23–31 §§.

Bestämmelsen i 14 § gäller både gymnasiesärskolan och gymnasieskolan, utom tredje stycket som bara gäller gymnasieskolan.

Bestämmelse i 7 kap. Behörighet, urval och förfarandet vid antagning som gäller i gymnasiesärskolan

5 § Paragrafen är ny och hänvisar till en ny bestämmelse i 7 kap. 11 §.

Bestämmelser i 8 kap. Betyg, gymnasieexamen, gymnasiesärskoleexamen och prövning

6 § Paragrafen är ny. Enligt paragrafen gäller följande bestämmelser i 8 kap., enligt detta förslag till ändringar i förordningen, i gymnasiesärskolan: 1–2 §§ om betygssättning och kunskapskrav på gymnasiesärskolearbetet, 4 § om när gymnasiesärskoleexamen ska utfärdas, 8–9 §§ om betygskatalog och 28 § om att Skolverket får meddela föreskrifter om utformning av dokument.

Bestämmelse i 9 kap. Stödåtgärder

7 § Paragrafen är ny. Av paragrafen följer att bestämmelsen i 9 kap. 9 § om studiehandledning på modersmålet gäller i gymnasiesärskolan. Det följer nu av 1 kap. 2 § gymnasieförordningen (2010:2039).

Bestämmelser i 12 kap. Elever

8 § Paragrafen är ny. Av paragrafen följer att bestämmelserna i 12 kap. 1–5 §§ om anmälningsskyldighet vid frånvaro, ledighet, när en elev anses ha slutat utbildningen och barn till svenska medborgare i utlandet, gäller i gymnasiesärskolan.

14 kap. Bidrag till huvudmän för fristående gymnasieskolor och gymnasiesärskolor

9 § Paragrafen är ny. Av paragrafen följer att 14 kap. gäller i gymnasiesärskolan. Det följer nu av 1 kap. 2 § gymnasieförordningen (2010:2039).

15 kap. Övriga bestämmelser

10 § Paragrafen är ny. Av paragrafen följer att 15 kap. gäller i gymnasiesärskolan.

14 kap. Bidrag till huvudmän för fristående gymnasieskolor och gymnasiesärskolor**Grundbelopp**

3 § I paragrafen har det lagts till en hänvisning till 19 kap. 47 § skollagen (2010:800) om grundbelopp i gymnasiesärskolan, i enlighet med detta förslag till ändring i skollagen.

Tilläggsbelopp

7 § I paragrafen har det lagts till en hänvisning till 19 kap. 48 § skollagen (2010:800) om tilläggsbelopp i gymnasiesärskolan, i enlighet med detta förslag till ändring i skollagen.

Omfattningen av bidragsberättigad gymnasieutbildning respektive gymnasiesärskoleutbildning

8 § I paragrafens *första stycke* har det lagts till att bestämmelserna i detta stycke gäller både i gymnasieskolan och i gymnasiesärskolan.

I det *andra stycket* har det förtydligats att bestämmelserna i detta stycke endast gäller i gymnasieskolan.

Riksprislistan

9 § I paragrafen har det lagts till en hänvisning till 19 kap. 49 § andra och fjärde styckena skollagen (2010:800) om riksprislistan i gymnasiesärskolan, i enlighet med detta förslag till ändring i skollagen.

*Bilaga 1***Nationella inriktningar på de nationella programmen i gymnasieskolan och programgemensamma ämnen för respektive poäng**

I rubriken till bilagan har det lagts till att bilagan avser de nationella programmen i *gymnasieskolan*.

*Bilaga 2***Nationella inriktningar på de nationella programmen i gymnasiesärskolan och programgemensamma ämnen för respektive poäng**

Bilagan är ny. Den har utformats i enlighet med det som enligt bilaga 1 gäller för gymnasieskolan.

3 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1992:736) om vuxenutbildning för utvecklingsstörda

1 kap. allmänna bestämmelser

3 § Paragrafen motsvarar delvis 1 kap. 3 §.

Programmålen för gymnasiesärskolans nationella program bör inte gälla för särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå. Vuxna efterfrågar sällan utbildning i hela program. Dessutom varierar yrkeslivets krav och den enskildes behov.

Programmålen för särskild utbildning för vuxna på grundläggande nivå finns i förordningen (SKOLFS 1994:27) om särskilda program för de delar av vuxenutbildning för utvecklingsstörda som motsvarar den obligatoriska skolan. Om denna förordning utgår måste paragrafen göras om.

2 kap. Utbildningen

1 § Paragrafen motsvarar delvis 2 kap. 1 §. Det ska få finnas delkurser i all särskild utbildning för vuxna därför att det ökar flexibiliteten i utbildningen och möjligheten att anpassa den till olika elevers behov.

9 a § Paragrafen motsvarar delvis 2 kap. 9 a §. Den har formulerats i enlighet med det som gäller för kommunal vuxenutbildning enligt 2 kap. 18 § förordningen (2002:1012) om kommunal vuxenutbildning.

Att utbildningen syftar till att ge vuxna kunskaper på en nivå som motsvarar den utbildning som gymnasiesärskolan ska ge framgår redan av 21 kap. 4 § andra stycket skollagen (2010:800).

9 b § Paragrafen är ny. Orienteringskurser bör finnas som stöd för personer som inte studerat på flera år att välja kurs och som ett stöd för dem att inse vad det innebär att studera.

Paragrafen motsvarar delvis det som gäller för orienteringskurser som lokala kurser inom kommunal vuxenutbildning enligt 2 kap. 6 § förordningen (2002:1012) om kommunal vuxenutbildning.

I 2 kap. 6 § förordningen (2002:1012) om kommunal vuxenutbildning *första stycket* används begreppet ”studerande”. För att ha samma terminologi som i skollagen (2010:800) används här i stället begreppet elev.

9 c § Paragrafen är ny. Genom att kurserna poängsätts blir utbildningens innehåll och nivå tydligare. Det blir också lättare för lärarna att möta eleverna på deras nivå och bygga in en progression i utbildningen.

3 kap. Elever

Urval mellan behöriga sökande till särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå

Rubriken har ändrats på det sättet att ”gymnasial särvox” har ändrats till särskild utbildning för vuxna på gymnasial nivå.

6 § Paragrafen har delvis formulerats i enlighet med det som gäller vid urval till utbildning inom gymnasial komvux enligt 3 kap. 8 § förordningen (2002:1012) om kommunal vuxenutbildning.

4. Förslag om ändring i studiehjäpsförordningen (2000:655)

2 kap. Studiehjälp

1 § I paragrafen har det lagts till att studiehjälp i form av inackorderingstillägg får lämnas till elever i gymnasiesärskolan.

Referenser

- Allodi, M. W. och Fischbein, S. (2000) *Boundaries in school: educational settings for pupils perceived as different*. Artikel. Stockholms universitet.
- Allodi, M. W. (2005). Specialpedagogik i en skola för alla: granskning av specialpedagogiska verksamheter i en svensk kommun. Lärarhögskolan, Stockholm.
- Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Skolverket och Socialstyrelsen (2008) *Strategi för fler personer med funktionsbinder i arbete*. Dnr. 2008/67727/5:3 (AF), dnr. 016482-2007 (FK), dnr. 01-2008:627 (SV) och dnr. 72-649/2007 (SoS).
- Bergh, S. , Skogman, E. och Tideman, M. (2010) *Vågar lite mer – studerandes erfarenheter av längre folkhögskolekurser riktade till personer med utvecklingsstörning*. Rapport. Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM).
- CSNFS 2001:6 *Centrala studiestödsnämndens föreskrifter och allmänna råd om studiehjälp*
- Departementspromemoria (2009) *Särskilda program och behörighet till yrkesprogram*, U2009/5552/G.
- Eriksson, E. och Kaev, L. (2009) *Rapport från inspektion av gymnasiesärskolan i Stockholms stad. 30/11- 11/12 2009*. Utbildningsförvaltningen, Stockholm.
- Fredriksson, P. och Öckert, B. (2007) *Hur mycket påverkas studieresultat av resurser?* Rapport 2007:24. IFAU Institutet för Arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Grunewald, K. (2009) *Från idiot till medborgare*. Gothia förlag
- Linikko, J. (2009) *"Det gäller att hitta nyckeln" - Lärares syn på undervisning och dilemman för inkludering av elever i behov av särskilt stöd i specialskolan*. Avhandling. Stockholms universitet.

- Mineur, T., Bergh, S., Tideman, M. (2009) *Livssituationen för unga vuxna med lindrig utvecklingsstörning – en kunskapsöversikt baserad på skandinavisk forskning 1998 -2009*. FoU-rapport 2009-01. Stockholms läns landsting.
- Molin, M.(2004) *Att vara i särklass. Om delaktighet och utanförskap i gymnasiesärskolan*. Avhandling. Linköpings universitet.
- Molin, M. (2008) *Delaktighet i olika världar –om övergången mellan gymnasiesärskola och arbetsliv*. Högskolan Västs rapportserie för arbetsintegrerat lärande. Högskolan i Väst.
- Norlin, U. (2010). *Vad hände sen? En intervjustudie med ungdomar som avslutat gymnasiesärskolan*. Examensarbete, Stockholms universitet.
- Olofsson, J., Wennemo, I., Lindgren, A-M. och Svenningsson, L. (2010) *De andra 50 procenten, då? Om behovet av att utveckla yrkesutbildningen för dem som inte börjar på högskola*. Rapport nr 24/2010. Arbetarrörelsens tankesmedja.
- Olsson, C., Rydberg-Lif, S. och Thorsell, L. (2009) *Ninjakoll 2 – Livet efter skolan*. FUB:s forskningsstiftelse ALA.
- Regeringens proposition 1987/88:113 *Om kompetensinriktad vuxenutbildning för psykiskt utvecklingsstörda, särvox*
- Regeringens proposition 1990/91:85 *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*
- Regeringens proposition 1991/92:94 *Om ändrat huvudmannaskap för särskolan och särvox m.m.*
- Regeringens proposition 2000/01:72 *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen*
- Regeringens proposition 2005/06:148 *Vissa frågor om vuxnas lärande, m.m.*
- Regeringens proposition 2008/09:199 *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan*
- Regeringens proposition 2009/10:89 *Bäst i klassen - en ny lärarutbildning*
- Regeringens proposition 2009/10:165 *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*
- Regeringens proposition 2010/11:1 *Budgetpropositionen för 2011*
- Regeringens proposition 2010/11:20 *Legitimation för lärare och förskollärare*

- Regeringens skrivelse 2005/06:151 *Kvalitet och samverkan – om utbildning för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning.*
- Regeringens skrivelse 2009/10:166. *Uppföljning av den nationella handlingsplanen för handikappolitiken och grunden för en strategi framåt.*
- Rosenqvist, J och Östlund, D. (2008) "Det går med små, små steg, man tänker inte på det förrän man börjar prata om det". Specialpedagogiska rapporter och notiser Nr 2. Högskolan Kristianstad.
- Rosenqvist, J. (2009) *Specialpedagogik i mångfaldens Sverige.* Specialpedagogiska rapporter och notiser Nr 4. Högskolan Kristianstad.
- SFS 1962:381 *Lag om allmän försäkring*
- SFS 1985:1100 *Skollag*
- SFS 1986:378 *Lag om förlängt barnbidrag*
- SFS 1991:1110 *Lag om kommunernas skyldighet att svara för vissa elevresor*
- SFS 1992:394 *Gymnasieförordning*
- SFS 1992:736 *Förordning om vuxenutbildning för utvecklingsstörda*
- SFS 1993:387 *Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade*
- SFS 1994:741 *Förordning om gymnasiesärskolan*
- SFS 1994:895 *Förordning om svenskundervisning för invandrare*
- SFS 1995:667 *Förordning om bidrag till vissa funktionshindrade elever i gymnasieskolan*
- SFS 1999:1395 *Studiestödslag*
- SFS 2000:655 *Studiestödsförordning*
- SFS 2001:453 *Socialtjänstlag*
- SFS 2002:1012 *Förordning om kommunal vuxenutbildning*
- SFS 2007:1349 *Förordning om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning*
- SFS 2008:567 *Diskrimineringslag*
- SFS 2008:756 *Förordning om statsbidrag för handledarutbildning*
- SFS 2009: 1214 *Förordning med instruktion för Statens skolverk*
- SFS 2010:800 *Skollag*
- SFS 2010:900 *Plan och bygglag*
- SFS 2010:2039 *Gymnasieförordning*

- SKOLFS 1994:1 *Förordning om läroplan för det obligatoriska skolväsendet (lpo)*
- SKOLFS 1994:2 *Förordning om 1994 års läroplan för de frivilliga skolorna (lpf94)*
- SKOLFS 1994:13 *Förordning om särskilda program för gymnasiesärskolans nationella program*
- SKOLFS 1995:3 *om nationella kurser i gymnasiesärskolan och vuxenutbildningen för utvecklingsstörda*
- SKOLFS 2001:23 *Allmänna råd om rutiner för utredning och beslut om mottagande i den obligatoriska särskolan*
- SKOLFS 2001:25 *Skolverkets föreskrifter om kursplaner och betygskriterier för yrkesträning inom individuella program i gymnasiesärskolan*
- SKOLFS 2001:26 *Skolverkets föreskrifter om kursplaner för verksamhetsträning inom individuella program i gymnasiesärskolan*
- SKOLFS 2002:1 *Skolverkets allmänna råd om kurser i gymnasiesärskolans nationella program*
- SKOLFS 2002:2 *Skolverkets föreskrifter om kursplaner och betygskriterier i ämnena svenska, svenska som andraspråk, engelska, matematik, samhällskunskap, religionskunskap, naturkunskap och estetisk verksamhet för nationella och specialutformade program i gymnasiesärskolan och gymnasial särvtux samt i idrott och hälsa för nationella och specialutformade program i gymnasiesärskolan*
- SKOLFS 2009:20 *Skolverkets allmänna råd om studie- och yrkesorientering*
- SKOLFS 2010:32 *Skolverkets föreskrifter om ansökan om rikskryterande idrottsutbildning*
- Skolinspektionen (2009) *Varannan i mål. Om gymnasieskolors (o)förmåga att få alla elever att fullfölja sin utbildning*
- Skolverket (2000) *Hur särskild får man vara? En analys av elevökningen i särskolan. Regeringsuppdrag om särskolan. Dnr 2000:2037*
- Skolverket (2002) *I särskola eller grundskola. Rapport nr 216.*
- Skolverket (2002) *Efter skolan. Rapport nr 223.*
- Skolverket (2002) *Gysär 2002:01 Gymnasiesärskolans nationella och specialutformade program. Programstrukturer, kursplaner och kommentarer. Kurs- och ämnesregister.*

- Skolverket (2002) *Gysär 2002:2 Gymnasiesärskolans individuella program. Kursplaner och kommentarer. Kurs- och ämnesregister.*
- Skolverket (2005) *Handikapp i skolan. Rapport nr 270.*
- Skolverket (2006) *På andras villkor – skolans möte med elever med funktionshinder*
- Skolverket (2006) *Kommunernas särskola. Elevökning och variation i andel elever mottagna i särskolan. Dnr 2006:01333.*
- Skolverket (2009) *Diskriminerad, trakasserad, kränkt? Barns, elevers och studerandes uppfattningar om diskriminering och trakasserier. Rapport nr 326.*
- Skolverket (2009) *Med samverkan är allt möjligt. Inspiration för arbete med övergång till arbetsliv och vuxenliv inom gymnasiesärskolan och särvox.*
- Skolverket (2009) *Kunskapsbedömning i särskola och särvox. Regeringsuppdrag. Dnr U 2008/1230/S.*
- Skolverket (2010) *Redovisning av uppdrag om nationella råd för yrkesprogrammen. Dnr 61-2009:807.*
- Skolverket (2010) *Risk för IG - gymnasierektorer om skolornas stöd till elever som riskerar att inte nå målen. Skolverkets aktuella analyser 2010.*
- Skolverket (2010) *Skapa och våga - Om entreprenörskap i skolan. Serie: Forskning för skolan*
- Skolöverstyrelsen (1968) *Läroplan för särskola, Skola för grundundervisning*
- Skolöverstyrelsen (1973) *Läroplan för särskolan, Lsä 73*
- SOU 2003:35 *För den jag är: Om utbildning och utvecklingsstörning.*
- SOU 2004:98 *För oss tillsammans: Om utbildning och utvecklingsstörning.*
- SOU 2007:87 *Ökad likvärdighet för elever med funktionshinder.*
- SOU 2008:27 *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola.*
- SOU 2009:85 *Gymnasial lärlingsutbildning – Hur blev det?*
- SOU 2010: 19 *Lärling – en bro mellan skola och arbetsliv.*
- SOU 2010:75 *Gymnasial lärlingsutbildning – utbildning för jobb. Specialpedagogiska skolmyndigheten (2009) Redovisning av regeringsuppdrag angående gymnasieutbildning för elever med funktionshinder, SPSM:s dnr. ALL 2009/403.*

- Statskontoret (2010) *Kommunernas ersättning för elever i specialskolan*. Rapport 2010:1.
- Szönyi, K. (2005) *Särskolan som möjlighet och begränsning: elevperspektiv på delaktighet och utanförskap*. Avhandling, Stockholms universitet.
- The European Agency för Development in Special Needs Education (2008) *Övergripande indikatorer för bedömning som främjar inkludering*.
- Tideman, M. (2000) *Normalisering och kategorisering – om handikappideologi och välfärdspolitik i teori och praktik för personer med utvecklingsstörning*. Avhandling, Göteborgs universitet.
- Utbildningsdepartementets promemoria U2010/5775/G *Skolans och arbetsmarknadens regler vid gymnasial lärlingsutbildning och gymnasial lärlingsanställning*

Kommittédirektiv

Den framtida gymnasiesärskolan

Dir.
2009:84

Beslut vid regeringssammanträde den 10 september 2009.

Sammanfattning

En särskild utredare ska föreslå en framtida utformning av gymnasiesärskolan. En principiell utgångspunkt ska vara att gymnasiesärskolans utbildningar ska kunna anpassas individuellt inom ramen för de olika studievägarna. Utredarens förslag ska vara anpassat till den struktur som regeringen föreslagit riksdagen i propositionen *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan* (prop. 2008/09:199). Utredaren ska även utreda vilka konsekvenser förslagen får för vuxenutbildning för utvecklingsstörda (särvux) på gymnasial nivå och föreslå nödvändiga förändringar.

Utredaren ska därutöver bl.a. analysera konsekvenserna av ett eventuellt införande av en utökad rätt för gymnasiesärskolans elever att studera i en annan kommun än hemkommunen eller i motsvarande utbildning i en fristående gymnasiesärskola. Vidare ska utredaren analysera konsekvenserna av en utvidgning av målgruppen för den s.k. riksgymnasiesärskolan för döva och hörselskadade elever i Örebro till att omfatta även elever med utvecklingsstörning i kombination med synskada och ytterligare funktionshinder.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 juni 2010.

Bakgrund

Barn i allmänhet ska tas emot i grundskolan. Barn som bedöms inte kunna nå upp till grundskolans kunskapsmål därför att de har en utvecklingsstörning har rätt att tas emot i särskolan.

Särskolan är en egen skolform för elever med utvecklingsstörning. Elevgruppens behov är skiftande, vilket ställer stora krav på särskolans innehåll och utformning. I förslaget till en ny skollag, som presenteras i promemorian *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet* (Ds 2009:25), delas särskolan upp i två skolformer, grundsärskolan och gymnasiesärskolan.

Dagens gymnasiesärskola ska ge en utbildning som är anpassad till varje elevs förutsättningar och ska, så långt det är möjligt, motsvara den utbildning som ges i gymnasieskolan. Ungdomar har rätt att efter skolpliktens upphörande tas emot i gymnasiesärskolan, om styrelsen för särskolan i hemkommunen bedömt att de inte kan gå i gymnasieskolan därför att de har en utvecklingsstörning. Varje kommun är skyldig att erbjuda dessa ungdomar utbildning under fyra år i gymnasiesärskolan.

I gymnasiesärskolan går såväl elever som har gått i den obligatoriska särskolan som elever som fått sin tidigare utbildning i grundskolan. Elever som fått sin utbildning i den obligatoriska särskolan har enbart rätt till utbildning på ett individuellt program i gymnasieskolan, om styrelsen för särskolan i hemkommunen bedömt att de inte ska tas emot i gymnasiesärskolan för att de bedöms kunna gå i gymnasieskolan.

I gymnasiesärskolan anordnas nationella, specialutformade och individuella program, vilka alla är fyraåriga. Det finns åtta nationella program. Varje kommun ska i dag erbjuda de elever som bedömts kunna gå på ett nationellt program ett urval av olika program. Styrelsen för särskolan avgör i dag om en elev i gymnasiesärskolan ska gå på ett nationellt, specialutformat eller individuellt program i gymnasiesärskolan. I förslaget till ny skollag anges att kommunerna ska sträva efter att urvalet av nationella program ska vara allsidigt. I promemorian föreslås vidare en skyldighet för rektor att samråda med eleven innan beslut fattas om vilket program eleven ska gå.

För elever som tillhör särskolans personkrets finns en s.k. riksgymnasiesärskola för döva och hörselskadade. Riksgymnasiesärskolan för döva och hörselskadade anordnas på statens uppdrag av Örebro kommun. Förutsättningarna för uppdraget regleras i avtal mellan staten och Örebro kommun.

Läsåret 2008/09 gick totalt 9 339 elever i gymnasiesärskolan. Elevantalet har stadigt ökat sedan slutet av 1990-talet. Av eleverna var 42 procent kvinnor och 58 procent män. Nästan alla elever gick i gymnasiesärskolor med kommunal huvudman. Endast 5,1 procent

av eleverna gick i fristående gymnasiesärskolor och 2,1 procent i skolor drivna av ett landsting. Totalt 104 kommuner hade ingen gymnasiesärskola i egen regi. Av alla elever i gymnasiesärskolan gick 65 procent på ett nationellt eller specialutformat program och 35 procent på ett individuellt program (23 procent i yrkesträning och 13 procent i verksamhetsträning).

Gymnasial särsvux syftar till att ge vuxna med utvecklingsstörning kunskaper och färdigheter motsvarande dem som ungdomar kan få på nationella eller specialutformade program i gymnasiesärskolan. Utbildningen bedrivs i form av fristående kurser och eleverna kan välja att studera en enda kurs eller en kombination av kurser. För gymnasial särsvux gäller kursplaner och betygskriterier för gymnasiesärskolans nationella och specialutformade program. I ovan nämnda promemoria om en ny skollag föreslås att benämningen vuxenutbildning för utvecklingsstörda ska ersättas med särskild utbildning för vuxna.

Totalt studerade 4 907 personer inom särsvux 2008. I 69 kommuner bedrevs ingen särsvuxundervisning. I 33 kommuner fanns inga särsvuxelever folkbokförda. Inom gymnasial särsvux studerade 1 370 personer. Av deltagarna var 51 procent kvinnor och 49 procent män. Andelen deltagare har fördubblats sedan läsåret 1996/97.

Uppdraget

Alla barn och ungdomar i Sverige har rätt till utbildning. En viktig princip för regeringens politik är att skapa en skola av hög kvalitet där den enskilde elevens behov och önskemål så långt som möjligt får styra och där organisation och utformning av undervisningen tillåts variera utifrån detta. Det är av stor vikt att det finns goda förutsättningar för utbyte och samverkan mellan skolformerna.

Gymnasiesärskolan är frivillig och ska innehålla utbildningar av hög kvalitet. Gymnasiesärskolan ska bygga vidare på elevernas tidigare kunskaper och ge elever möjlighet att välja utbildning efter fallenhet och intresse utan att valet begränsas av t.ex. kön eller social bakgrund. Varje elev ska ges stöd och stimulans för att utvecklas så långt som möjligt. Utbildningarna ska utifrån de värden som lagts fast i 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) förbereda för ett aktivt deltagande i samhällslivet.

Gymnasiesärskolans struktur

Den 13 maj 2009 beslutade regeringen om propositionen *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan* (prop. 2008/09:199). Propositionen innehåller förslag till ett nytt kapitel om gymnasieskolan i skollagen (1985:1100) och till ändringar i skollagens bestämmelser om bl.a. fristående skolor och gymnasial vuxenutbildning. Propositionen innehåller inte några förslag om gymnasiesärskolan. Det finns därför ett behov av att utreda hur gymnasiesärskolans utbildningar bör utformas i förhållande till gymnasieskolans nya struktur. Även eventuella konsekvenser för särsvux behöver belysas. Utgångspunkten för särsvux är att utbildningen genomförs i form av individuellt valda kurser.

En särskild utredare ska föreslå en framtida utformning av gymnasiesärskolan samt utreda vilka konsekvenser förslagen får för gymnasial särsvux och föreslå nödvändiga förändringar. Utredarens förslag ska vara anpassat till den struktur för en reformerad gymnasieskola som regeringen föreslagit riksdagen i ovan nämnda proposition. Utredaren ska utgå från att reglerna för gymnasiesärskolan och särsvux så långt möjligt ska harmonisera med bestämmelserna för gymnasieskolan respektive kommunal vuxenutbildning (komvux). Genom detta kan möjligheterna till samverkan mellan de olika skolformerna underlättas.

En principiell utgångspunkt ska vara att utbildning inom gymnasiesärskolan ska kunna anpassas individuellt inom ramen för de olika studievägarna. Därför ska utredaren överväga om antalet program i gymnasiesärskolan ska utökas jämfört med nuvarande struktur alternativt om det ska införas inriktningar på programmen.

Utredaren ska

- föreslå vilka program och eventuella inriktningar som bör finnas inom gymnasiesärskolan,
- undersöka om det finns behov av att anordna särskilda varianter, som prövas och godkänns av Statens skolverk, och
- föreslå vilka gemensamma ämnen och kurser som bör finnas på programmen och i förekommande fall på inriktningar.

Lokalt beslutade kurser bör inte längre förekomma i gymnasiesärskolan. Lokalt initierade kurser bör dock efter kvalitetssäkring kunna beslutas av Skolverket. Utgångspunkten ska vara att regleringen avseende lokalt initierade kurser för gymnasiesärskolan

och gymnasial sÄrvux ska motsvara regleringen f6r den reformerade gymnasieskolan, som presenteras i den ovan nÄmnda propositionen.

Utredaren ska vidare lÄmna f6rslag pÅ hur en gymnasiesÄrskoleexamen ska utformas och hur en motsvarande examen i gymnasial sÄrvux ska utformas.

Individuellt program i gymnasiesÄrskolan

Styrelsen f6r sÄrskolan avg6r i dag om en elev inom ett individuellt program i gymnasiesÄrskolan ska fÅ yrkestrÄning eller verksamhetsstrÄning. F6rslaget till en ny skollag i promemorian *Den nya skollagen – f6r kunskap, valfrihet och trygghet* (i det f6ljande kallad promemorian om en ny skollag) innebÄr att en elev pÅ ett individuellt program kan fÅ m6jlighet att lÄsa en kombination av Ämnen och verksamhetsomrÅden och pÅ sÅ sÄtt kombinera yrkes- och verksamhetsstrÄning.

Utredaren ska

- kartlÄgga och utifrÅn sÅvÄl pedagogiska och sociala som ekonomiska aspekter g6ra en samlad bed6mning av om yrkestrÄning och verksamhetsstrÄning inom det individuella programmet i gymnasiesÄrskolan svarar mot den ber6rda elevgruppens behov,
- vid behov lÄmna f6rslag till f6rÄndringar, och
- se 6ver om det finns behov av att elever inom det individuella programmet i gymnasiesÄrskolan ska kunna lÄsa kurser enligt kursplaner i Ämnen pÅ gymnasiesÄrskolans nationella program och i sÅ fall lÄmna ett sÅdant f6rslag.

M6jligheten till st6rre flexibilitet Än vad dagens individuella program erbjuder ska vidare belysas av utredaren.

Individuellt program i gymnasieskolan

I promemorian om en ny skollag anges att om vÅrdsnadshavaren inte lÄmnar sitt medgivande till att barnet tas emot i grund-sÄrskolan ska barnet fullg6ra skolplikten enligt vad som gÄller f6r barn i allmÄnhet enligt skollagen, om det inte finns synnerliga skÄl

med hänsyn till barnets bästa. Regeringen anser att samma valmöjlighet bör finnas för gymnasiesärskolans elevgrupp.

Utredaren ska

- kartlägga behovet av utökade möjligheter för elever som har gått i den obligatoriska särskolan att få utbildning på ett individuellt program i gymnasieskolan, och
- lämna förslag som innebär en harmonisering med bestämmelserna om föräldra- och elevinflytande vid val av skolform när det gäller den obligatoriska särskolan.

I propositionen *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan* (prop. 2008/09:199) gör regeringen bedömningen att de utbildningsalternativ som bör finnas tillgängliga för elever som saknar behörighet till gymnasieskolans nationella program bör beredas vidare. Utredaren ska hålla sig informerad om den fortsatta beredningen inom Regeringskansliet.

Individuellt utformad utbildning i gymnasial särövux

Gymnasial särövux får enligt dagens bestämmelser förekomma i alla ämnen, inklusive yrkesämnen, som får finnas på ett nationellt program inom gymnasiesärskolan med undantag av idrott och hälsa. Då utgångspunkten för utbildningen ska vara att den är individuellt utformad finns det skäl att se över behovet av ökad flexibilitet.

Utredaren ska därför

- undersöka behovet av ett mer breddat utbildningsinnehåll för elever i gymnasial särövux i form av yrkeskurser, yrkesträning, verksamhetsträning och övriga studievägar som utredaren avser att föreslå för gymnasiesärskolan, och
- om behov finns föreslå en sådan breddning.

Ökad samverkan med arbetslivet

Ungdomar från gymnasiesärskolan har betydligt större svårigheter än andra grupper att etablera sig på arbetsmarknaden. Utsikterna på arbetsmarknaden för den här gruppen försämrades avsevärt under 1990-talskrisen när efterfrågan på arbetskraft minskade kraftigt.

Mellan 1978 och 1986 lyckades drygt hälften komma in på arbetsmarknaden. Flertalet av dessa var dock i behov av arbetsmarknadspolitiska insatser. Anställning på Samhall och olika former av anställningsstöd var förhållandevis vanligt förekommande. Under perioden 1997–2006 lyckades endast en fjärdedel komma in på arbetsmarknaden, varav de flesta med anställningsstöd eller andra stödinsatser.

Det finns behov av att utreda hur utbildningen i gymnasiesärskolan och gymnasial särsvux kan utformas för att underlätta inträdet och etableringen på arbetsmarknaden för eleverna. Det finns även ett behov av att undersöka hur samverkansformer mellan skola och arbetsliv kan förbättras och underlättas.

Utredaren ska

- undersöka och analysera möjligheten till ökad samverkan med arbetslivet, exempelvis i form av lärlingsliknande utbildning inom gymnasiesärskolan och gymnasial särsvux,
- föreslå hur eventuella samverkansformer kan regleras,
- överväga om innehållet i en eventuell lärlingsliknande utbildning ska regleras i en särskild kursplan och i så fall föreslå vilka mål som ska gälla för utbildningen,
- överväga behovet av och formerna för ekonomisk kompensation från den skolhuvudman som ansvarar för utbildningen till arbetsgivare som tar emot elever från gymnasiesärskolan, och
- föreslå hur ett sådant system kan utformas med beaktande av att ersättningen inte ska riskera att snedvrider konkurrensen.

Av förslagen ska det framgå vilka program som bedöms lämpliga för samverkan med arbetslivet och formerna för sådan samverkan. En utgångspunkt bör vara att föreslagna förändringar ska underlätta inträdet och etableringen på arbetsmarknaden för de studerande.

Ökad samverkan med gymnasieskolan respektive komvux

En elev som går på ett nationellt eller specialutformat program får enligt förordningen (1994:741) om gymnasiesärskolan, om rektorn bedömer att eleven kan klara av det, läsa kurser enligt gymnasieskolans kursplaner i karaktärsämnen som har en yrkes-

inriktad eller estetisk profil. I promemorian om en ny skollag föreslås att en elev som tagits emot på ett nationellt eller specialutformat program i gymnasiesärskolan får, om rektor bedömer att eleven kan klara av det, läsa kurser enligt gymnasieskolans kursplaner. Det är av stor vikt att ingen elev begränsas utan får möjlighet att utvecklas så långt det är möjligt. Ett flexibelt samarbete mellan gymnasieskolan och gymnasiesärskolan är därför av stor betydelse.

Utbildning för vuxna med utvecklingsstörning ska i vissa fall kunna kombineras med studier i andra skolformer inom skolväsendet. I promemorian om en ny skollag föreslås att bestämmelsen om att reglerna om komvux inte gäller för dem som har behov av utbildning motsvarande den obligatoriska särskolan eller gymnasiesärskolan ska tas bort. Detta motiveras bl.a. av att behörighetsreglerna för komvux innebär att det, innan en sökande tas emot till utbildningen, ska göras en bedömning av om den sökande har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen eller inte. En person med utvecklingsstörning kan ha en ojämn begåvningsprofil och kan därmed ha förutsättningar att tillgodogöra sig viss utbildning inom komvux. Det kan därför finnas behov av en större flexibilitet när det gäller utformningen av den utbildning som ska kunna erbjudas.

För att utbildningen ska kunna anpassas individuellt är det viktigt med en sådan flexibilitet. Det finns skäl att utreda om en ökad samverkan med gymnasieskolan respektive komvux kan ske.

Utredaren ska därför

- analysera såväl möjligheter som hinder för samverkan mellan gymnasiesärskolan och gymnasieskolan, mellan särvox och komvux respektive svenskundervisning för invandrare (sfi), och
- om utredaren finner det lämpligt lämna förslag som kan leda till en sådan ökad samverkan.

Studier i annan kommuns gymnasiesärskola

Enligt skollagen kan en kommun i sin gymnasiesärskola i vissa fall ta emot en elev från en annan kommun och den har då rätt till interkommunal ersättning (6 kap. 6 a §). Regeringen anser att det är viktigt att införa en utökad rätt för elever att studera vid en gymnasiesärskola i en annan kommun än hemkommunen. I

promemorian om en ny skollag föreslås därför att en elev ska ha rätt att bli mottagen i en gymnasiesärskola som anordnas av en annan kommun än hemkommunen, om eleven med hänsyn till sina personliga förhållanden har särskilda skäl att få gå i den kommunens gymnasiesärskola. Enligt förslaget ska elever som går i en annan kommuns gymnasiesärskola i vissa fall även ha rätt till skolskjuts.

Elever som tas emot i en annan kommun än hemkommunen har emellertid varken i dag eller enligt förslaget till en ny skollag rätt till inackorderingsstöd. Elever i gymnasiesärskolan erbjuds i vissa fall stöd genom lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. För att skapa förutsättningar för en reell utökning av möjligheterna att delta i studier i gymnasiesärskolor i andra kommuner behöver elevernas ekonomiska förutsättningar utredas närmare.

Utredaren ska

- beskriva och analysera regleringen av de ekonomiska förutsättningarna för elevers deltagande i studier i en annan kommuns gymnasiesärskola eller i motsvarande utbildning i en fristående gymnasiesärskola och göra en samlad bedömning av om det finns behov av förändringar i regelverket för att elevernas reella valfrihet ska öka, och
- analysera konsekvenserna av ett eventuellt införande av en utökad rätt för elever att studera vid en gymnasiesärskola i en annan kommun än hemkommunen.

Utredaren ska ta hänsyn till de bestämmelser som finns i lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade.

Riksrekryterande utbildning

Enligt gällande reglering saknas, till skillnad från vad som gäller i gymnasieskolan, möjlighet att bedriva riksrekryterande utbildningar för elever i gymnasiesärskolan.

Regeringen anser att det är angeläget att eleverna i gymnasiesärskolan så långt som möjligt ges samma möjligheter som eleverna i gymnasieskolan. Det finns därför skäl att överväga hur riksrekryterande utbildning kan bedrivas i gymnasiesärskolan så att

eleverna i denna skolform så långt som möjligt ges samma möjlighet som eleverna i gymnasieskolan.

Utredaren ska

- kartlägga och bedöma hur riksrekryterande utbildning, t.ex. riksrekryterande idrottsutbildning, kan bedrivas inom gymnasiesärskolan, och
- utifrån analysen av behovet av riksrekryterande utbildning inom gymnasiesärskolan föreslå en reglering, och förslaget ska innefatta regler för hur den interkommunala ersättningen för riksrekryterande utbildningar ska beräknas.

En förutsättning för införande av riksrekryterande utbildningar är att utbildningen kvalitetssäkras och att systemet inte blir kostnadsdrivande.

Utredaren ska vidare överväga behovet av ökad kommunal samverkan.

Utvidgad målgrupp för den s.k. riksgymnasiesärskolan för döva och hörselskadade elever i Örebro

Staten har tecknat ett avtal med Örebro kommun om utbildning inom Örebro gymnasiesärskola för döva och hörselskadade elever med utvecklingsstörning från hela landet som på grund av sina funktionshinder inte kan få sin undervisning tillsammans med andra elever i gymnasiesärskolan (U1998/4354/G). Målgruppen omfattar även elever med mycket komplexa funktionshinder, t.ex. dövblinda elever. Regeringen gav i april 2009 Specialpedagogiska skolmyndigheten i uppdrag att se över avtal som avser de s.k. riksgymnasierna för elever med funktionshinder (U2009/2701/G). Myndigheten ska bl.a. ta fram förslag på en framtida avtalslösning när det gäller den s.k. riksgymnasiesärskolan för döva och hörselskadade elever. Uppdraget ska redovisas senast den 30 december 2009.

Riksdagen har efter förslag från regeringen i propositionen *Möjlighet till ytterligare skolgång för vissa elever i specialskolan* i april 2009 beslutat att en elev som har tagits emot i specialskolan på grund av synskada och ytterligare funktionshinder och som på grund av sina funktionshinder inte kan få tillfredsställande förhållanden i gymnasiesärskolan eller gymnasieskolan, efter det att

skolplikten har upphört och i mån av plats, ska få möjlighet till ytterligare utbildning i specialskolan till och med vårterminen det kalenderår då eleven fyller 21 år. Detta ska gälla om eleven har en utvecklingsstörning eller om eleven bedöms inte ha förmåga att fullfölja den sista årskursen i specialskolan under två år efter det att skolplikten har upphört. Lagändringen trädde i kraft den 1 juli 2009 (prop. 2008/09:112, bet. 2008/09:UbU16, rskr. 2008/09:219).

Det kan finnas elever i specialskolan som för att kunna uppnå utbildningens mål har behov av andra lösningar än förlängd utbildning i specialskolan. Elever kan t.ex. ha förutsättningar för fortsatt skolgång i en gymnasieskola eller gymnasiesärskola. På grund av komplexiteten i funktionshindret kan det inte alltid förutsättas att hemkommunens gymnasieskola eller gymnasiesärskola har den kompetens eller de hjälpmedel som krävs för att kunna erbjuda utbildning av hög kvalitet. Utifrån elevens behov kan det t.ex. finnas önskemål om en viss ämneskompetens som finns på riksgymnasiesärskolan för döva och hörselskadade elever.

I betänkandet *Ökad likvärdighet för elever med funktionshinder* (SOU 2007:87) föreslog utredaren att avtalet mellan staten och Örebro kommun om utbildning inom Örebro gymnasiesärskola även skulle omfatta elever med utvecklingsstörning i kombination med synskada och ytterligare funktionshinder. Det finns anledning att se över konsekvenserna av ett ökat statligt ansvar för denna elevgrupp.

Utredaren ska med utgångspunkt i de förslag som lämnades i det nyss nämnda betänkandet

- analysera konsekvenserna, inklusive de ekonomiska konsekvenserna, av en utvidgning av målgruppen för den s.k. riksgymnasiesärskolan för döva och hörselskadade elever i Örebro till att även omfatta elever med utvecklingsstörning i kombination med synskada och ytterligare funktionshinder, och
- föreslå hur detta ska regleras.

Samråd och redovisning av uppdraget

Utredaren ska i sitt arbete samråda med Utredningen om lärlingsanställning (U 2009:02). Utredaren ska vidare samråda med Specialpedagogiska skolmyndigheten och Skolverket. Utredarens arbete ska bedrivas i kontakt med berörda intressenter.

Utredaren ska hålla sig informerad om den fortsatta beredningen inom Regeringskansliet av de förslag som lämnats i promemorian om en ny skollag och andra lagstiftningsarbeten som pågår på området inom Regeringskansliet.

Utredaren ska redovisa konsekvenser ur såväl ett jämställdhetsperspektiv som ett barnperspektiv.

Utredaren ska lämna nödvändiga författningsförslag.

Ekonomiska konsekvenser av förslagen för såväl staten som kommunerna ska beräknas. Utredaren ska även föreslå finansiering.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 juni 2010.

(Utbildningsdepartementet)

Kommittédirektiv

**Tilläggsdirektiv till
Gymnasiesärskoleutredningen (U 2009:04)**

**Dir.
2010:27**

Beslut vid regeringssammanträde den 18 mars 2010.

Utvidgning av och förlängd tid för uppdraget

Med stöd av regeringens bemyndigande den 10 september 2009 har ansvarigt statsråd gett en särskild utredare i uppdrag att bl.a. föreslå en framtida utformning av gymnasiesärskolan (dir. 2009:84). Regeringen utvidgar nu utredarens uppdrag och förlänger dessutom utredningstiden.

Kartläggning av urval och antagning

I propositionen Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet (prop. 2009/10:165) lämnas förslag som syftar till att stärka den enskilde elevens valfrihet när det gäller val av nationellt, specialutformat eller individuellt program i gymnasiesärskolan. Förslag lämnas också om vem som ska fatta beslut om vilket nationellt eller specialutformat program en elev ska gå. Det kan dock finnas anledning att ytterligare stärka den enskilde elevens inflytande över sin utbildning.

I gymnasiesärskolan gäller i dag att om antalet platser på ett nationellt eller specialutformat program är färre än antalet sökande ska företräde ges till dem som har störst behov av utbildningen. Det kan vara svårt att bedöma vem som har störst behov av en utbildning, t.ex. när det rör sig om elever som inte tidigare har gått i skola i den mottagande kommunen och vars förutsättningar och behov inte är kända för huvudmannen.

Utredaren ska därför kartlägga hur beslut om urval och antagning fattas i dag och särskilt belysa hur bedömningen om vem som har störst behov av utbildningen görs. Kartläggningen ska avse

både kommunala, landstingskommunala och fristående gymnasiesärskolor.

Utredaren ska också bedöma om nuvarande bestämmelser, om urval och antagning i gymnasiesärskolan med avseende på elevernas inflytande och hur bestämmelserna i övrigt svarar mot den berörda elevgruppens behov, behöver ändras. Förändringar som föreslås i propositionen ska beaktas. Om utredaren finner det lämpligt, ska förslag till författningsändringar lämnas. Utgångspunkten ska vara en ökad valfrihet, t.ex. att elever, i likhet med vad som gäller för gymnasieskolan, ska kunna söka till det program de önskar gå.

Ersättning till fristående skolor

I propositionen Offentliga bidrag på lika villkor (prop. 2008/09:171) lämnade regeringen förslag till förtydligande av skollagens (1985:1100) bestämmelser om kommunernas bidrag till fristående skolor samt enskilt bedrivna förskolor, fritidshem och förskoleklasser. Enligt riksdagens beslut med anledning av propositionen (bet. 2008/09:UbU13, rskr. 2008/09:280) ska bidrag till fristående skolor som anordnar utbildning mot-svarande gymnasiesärskola bestämmas efter samma grunder som kommunen tillämpar vid fördelning av resurser till utbildning i gymnasiesärskola som kommunen erbjuder (9 kap. 8 c § 3 stycket skollagen). För elever från kommuner som inte erbjuder gymnasiesärskola ska bidraget bestämmas enligt den s.k. riksprislistan, som ska innehålla ett bidragsbelopp för gymnasiesärskolan som motsvarar den genomsnittliga kostnaden för gymnasiesärskolan i landet. De nya reglerna tillämpas första gången på bidrag för kalenderåret 2010. För ersättning till fristående skolor som anordnar utbildning som motsvarar gymnasieskolan gäller motsvarande regler som för gymnasiesärskolan, men med tillägget att om utbildningen motsvarar nationellt program eller en inriktning som elevens hemkommun erbjuder, ska bidraget bestämmas efter samma grunder som kommunen tillämpar vid fördelning av resurser till det programmet eller den inriktningen. Riksprislistan för gymnasieskolan innehåller ett belopp för varje program. Bestämmelserna skiljer sig således åt mellan skolformerna.

Utredaren ska därför bedöma om det är möjligt att bidragsbeloppet för utbildning i gymnasiesärskolan i stället bestäms på samma sätt som för gymnasieskolan, dvs. efter samma grunder som

kommunen tillämpar vid fördelning av resurser till aktuellt program eller aktuell inriktning och om riksprislistan ska ange ersättningsbelopp för varje nationellt program. Om utredaren finner det lämpligt, ska förslag till författningsändringar lämnas. Utgångspunkten ska vara att det ska råda lika villkor mellan kommunala och fristående skolor.

Förlängd tid för uppdraget

Den särskilda utredaren skulle enligt sina direktiv (dir. 2009:84) redovisa uppdraget senast den 30 juni 2010. Utredaren har dock begärt förlängd utredningstid och dessutom utvidgas nu uppdraget. Utredningstiden förlängs därför och uppdraget ska i stället redovisas senast den 15 januari 2011.

(Utbildningsdepartementet)

Sammanställning av resultat från enkät om gymnasiesärskolan

1. Kommun/kommunalförbund

Enkäten riktade sig till ansvariga för gymnasiesärskolan i de kommuner som har gymnasiesärskola. 126 personer besvarade enkäten vilket gör att svarsfrekvensen är 75 %. Av dessa representerar 9 kommunalförbund.

2. Titel/funktion

De flesta som har svarat är rektorer. Några biträdande rektorer och förvaltningschefer har också svarat. Det förekommer även att samordnare, verksamhetsutvecklare, programansvariga eller specialpedagoger har svarat.

A. Program

Nationella program

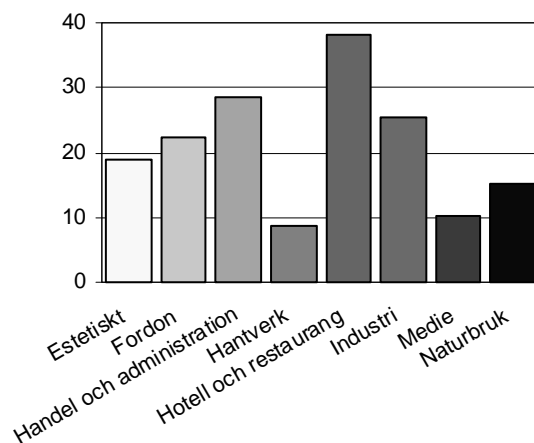
3. Anordnas nationella program i kommunens gymnasiesärskola?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	62,7
Nej	37,3

Antal svar: 126.

De som svarat ja på fråga 3 har ombetts att besvara fråga 4–6.

4. Vilka nationella program i gymnasiesärskolan anordnas av kommunen läsåret 2009/10?

Svarsalternativ	Fördelning %
Estetiska programmet	19,0
Fordonsprogrammet	22,2
Handels- och administrationsprogrammet	28,6
Hantverksprogrammet	8,7
Hotell- och restaurangprogrammet	38,1
Industriprogrammet	25,4
Medieprogrammet	10,3
Naturbruksprogrammet	15,1

Antal svar: 79.

5. Är de nationella program som kommunen anordnar inom gymnasiesärskolan uppdelade eller inriktade mot olika yrkes- eller verksamhetskompetenser?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	51,3
Nej	46,2
Vet inte	2,6

Antal svar: 78.

6. Om ja i fråga 5, redovisa på vilket sätt program för program

Av svaren framgår att det är vanligast med vad som motsvarar inriktningar på industriprogrammet, naturbruksprogrammet och hotell- och restaurangprogrammet. Nedan redovisas exempel på inriktningar på de olika programmen:

- Industriprogrammet; trä, snickeri, verkstadsmekanik och svets.
- Naturbruksprogrammet; häst och smådjur, fastighet, trädgård, park och utemiljö.
- Hotell- och restaurangprogrammet; restaurang, bageri, storkök, livsmedel, matlagning och omvårdnad.
- Estetiska programmet; bild, musik, drama, keramik, foto, dekoration.
- Fordonsprogrammet; transport och verkstad.
- Handels- och administrationsprogrammet: handel och data, fastighetsskötsel, lager, tryckeri och affär.
- Hantverksprogrammet; konsthantverk, trä och florist.
- Medieprogrammet; allmän data- och fotokunskap.

Specialutformade program

7. Anordnas specialutformade program i kommunens gymnasiesärskola?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	69,0
Nej	31,0

Antal svar: 126.

De som svarade ja på fråga 7 har ombetts att besvara fråga 8–10.

8. Vilka specialutformade program finns i kommunens gymnasiesärskola?

Av de öppna svaren framgår att det ofta förekommer kombinationer av gymnasiesärskolans nationella program.

Det finns också exempel på specialutformade program som inte har någon motsvarighet bland gymnasiesärskolans nationella program, men där ett motsvarande nationellt program finns i gymnasieskolan. Ibland förekommer det att specialutformade program motsvarar en avgränsad del av ett nationellt program.

En kommun anger att de har specialutformade program för varje elev.

Det är vanligt med program med koppling till gymnasieskolans barn- och fritidsprogram eller omvårdnadsprogram. Exempel på hur sådana specialutformade program benämns är

- barn och fritid
- barn, fritid och omvårdnad
- barn, fritid, omvårdnad och restaurang
- barn, hälsa och omvårdnad
- omsorgsprogram
- omvårdnad och service.

Det finns också program med koppling till gymnasieskolans livsmedelsprogram. Exempel på hur sådana specialutformade program benämns är

- livsmedelsprogram
- bageri, handel och administration
- matlagning, ekonomi och boende
- kost, fritid och hälsa
- service med inriktningar café/restaurang, handel samt omsorg och hälsa.

Vidare förekommer specialutformningar av handels- och administrationsprogrammet. Exempel på hur sådana specialutformade program benämns är

- handel och media

- handel och service
- handel och livsstil.

Även det estetiska programmet kombineras ibland med andra program. Exempel på hur sådana specialutformade program benämns är

- estet och media
- estetiskt samt barn och fritid.

Det förekommer även specialutformade program vilka är inriktade mot park och fastighet. Exempel på hur sådana specialutformade program benämns är

- park och fastighet
- park, miljö och fastighet
- trädgård, park, fastighet.

Dessutom förekommer specialutformningar inom teknik, hantverk, bygg och industri. Exempel på hur sådana specialutformade program benämns är

- teknikprogram
- teknik och hantverk
- industri och hantverk
- hantverk och service
- byggprogram
- industri, naturbruk och träteknik
- industri och fordon
- fordonsteknik.

Utöver detta förekommer idrottsprogram och samhällsprogram samt program med inriktning mot djur och natur.

9. Vilka orsaker finns till att specialutformade program anordnas? Ange i vilken grad följande faktorer har haft betydelse enligt din uppfattning

	Ingen alls	I liten grad	I hög grad	I mycket hög grad	Vet inte
Elevernas efterfrågan av program	0,0	16,3	32,6	46,5	4,7
Personalens kompetensprofil	14,1	44,7	30,6	8,2	2,4
Personalens intresse och engagemang	9,3	27,9	40,7	18,6	3,5
Möjligheten att anpassa till elevernas behov	0,0	1,1	33,3	64,4	1,1
Det saknas relevanta nationella program	14,0	26,7	18,6	37,2	3,5
En önskan att kombinera flera nationella program i ett	20,0	21,2	21,2	32,9	4,7
Det ökar möjligheterna för arbete efter skolan	3,4	13,8	31,0	47,1	4,6
Lokala förutsättningar, t.ex. den lokala arbetsmarknaden	9,2	27,6	29,9	29,9	3,4

Procentuell fördelning redovisas ovan.

10. Finns det andra orsaker till att kommunen har specialutformade program? Ange i så fall dessa här

En av anledningarna som anges är att elevunderlaget är för litet för att ha nationella program och att man därmed gör en anpassning efter elevernas behov.

Det anges också att man vill kunna erbjuda ett hemortsalternativ då det framkommit önskemål om att få stanna kvar i hemkommunen.

Andra uppger att man anordnar specialutformade program för att ge eleverna en större valfrihet.

Det förekommer också att man har specialutformade program av ekonomiska skäl, dvs. för att få tillräckligt stora undervisningsgrupper och för att få samordningsfördelar.

Någon uppger att man startat ett specialutformat idrottsprogram tillsammans med en etablerad idrottsförening i kommunen och därmed tar till vara på ett stort engagemang som kommer eleverna till godo.

Individuella program

11. Anordnas individuella program inom kommunens gymnasiesärskola?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	85,7
Nej	14,3

Antal svar: 126.

De som svarat ja på fråga 11 har ombetts att besvara fråga 12–18.

12. Vilken typ av individuella program anordnas?

Svarsalternativ	Antal svar	Fördelning %
Individuellt program - yrkesträning	95	75,4
Individuellt program - verksamhetsträning	96	76,2

13. I vilken utsträckning kombinerar elever på det individuella programmet som kommunen anordnar yrkesträning och verksamhetsträning?

Svarsalternativ	Fördelning %
I hög grad	20,6
I viss grad	41,1
I ringa grad	21,5
Inte alls	16,8
Vet inte	0,0

Antal svar: 107.

14. Kommentera gärna varför det ser ut som det gör och hur du ser på dagens indelning av det individuella programmet i yrkesträning och verksamhetsträning

Flera svarande menar att det skulle kunna vara ett individuellt program utan indelning i yrkesträning och verksamhetsträning och att det skulle underlätta då man utformar elevens utbildning. Redan i dag kombinerar man ofta kurser från yrkesträning och verksamhets-

träning i stor utsträckning. Gränsen mellan de olika delarna anses inte vara så lätt att dra.

Någon menar att namnet yrkesträning är konstigt och att hela det individuella programmet i gymnasiesärskolan är verksamhetsträning.

Elever från verksamhetsträning läser kurser från yrkesträning och elever från yrkesträning läser kurser på ett nationellt program. En del menar att eleverna från yrkesträningen bör kopplas mer till de nationella programmen.

Andra anser å andra sidan att indelningen yrkesträning och verksamhetsträning är bra. Även om den individuella spännvidden är stor finns det grupper med liknande förutsättningar. Några poängterar att verksamhetsträningen är till för de elever som har mycket stora behov och att det ofta är en tydlig elevgrupp. Möjligheterna i det kommande vuxenlivet anses vara helt olika för eleverna i yrkesträning och verksamhetsträning. Eleverna i verksamhetsträningen är helt inriktade mot daglig verksamhet.

Det poängteras att det är viktigt att elevens förutsättningar ska vara i fokus.

15. I vilken utsträckning deltar elever på det individuella programmet som kommunen anordnar i kurser i gymnasiesärskolans nationella eller specialutformade program?

Svarsalternativ	Fördelning %
I hög grad	9,3
I viss grad	34,6
I ringa grad	28,0
Inte alls	27,1
Vet inte	0,9

Antal svar: 107.

16. Kommentera gärna varför och hur du ser på behovet av att elever ska kunna göra detta

Av de öppna svaren framgår att en del har missuppfattat fråga 15 och trott att det var det individuella programmet i gymnasieskolan som avsågs, vilket kan ha påverkat resultatet på fråga 15.

Av kommentarerna framgår att möjligheten för elever på det individuella programmet i gymnasiesärskolan att delta i kurser på ett nationellt eller specialutformat program bör finnas. När eleven har behov av och möjlighet erbjuds de att delta i kurser på andra program.

Någon framför att det är elevernas förmåga som styr utformningen.

Det är få av eleverna på det individuella programmet som har förmåga att ta till sig de utbildningar som ges på de nationella programmen.

Viss samläsning förekommer inom vissa yrkeskurser.

Det förekommer att elever går över från det individuella programmet till ett nationellt eller specialutformat program.

17. I vilken utsträckning går elever på det individuella programmet som kommunen anordnar över till gymnasiesärskolans nationella eller specialutformade program?

Svarsalternativ	Fördelning %
I hög grad	0,0
I viss grad	15,7
I ringa grad	50,0
Inte alls	32,4
Vet inte	1,9

Antal svar: 108.

18. Hur individuellt anpassad är undervisningen på det individuella programmet i gymnasiesärskolan som kommunen anordnar? Ange i vilken grad följande påståenden överensstämmer med din uppfattning

	Ingen alls	I liten grad	I hög grad	I mycket hög grad	Vet inte
Undervisningen genomförs individuellt och är helt individuellt utformad.	9,3	27,8	29,6	33,3	0,0
Eleven tillhör en grupp men undervisningen är helt individuellt utformad.	1,9	15,1	42,5	39,6	0,9
Eleven tillhör en grupp där undervisningen av eleverna delvis följer samma studieplan, delvis är individuellt utformad.	3,8	27,4	34,0	34,0	0,9
Eleven tillhör en grupp som följer samma studieplan.	41,3	40,4	13,5	4,8	0,0

Procentuell fördelning redovisas ovan.

Kommunens utbud av nationella program

19. Vad har varit viktigt för kommunens erbjudande av nationella program? Ange i vilken grad följande faktorer har haft betydelse enligt din uppfattning

	Ingen alls	I liten grad	I hög grad	I mycket hög grad	Vet inte
Elevens efterfrågan av program	2,4	8,7	31,0	37,3	20,6
Personalens kompetensprofil	13,5	32,5	23,8	7,9	22,2
Personalens intresse och engagemang	11,9	25,4	34,1	7,9	20,6
Hur de nationella programmen är anpassade till elevgruppens behov	6,3	11,1	40,5	22,2	19,8
Antalet elever är litet	18,3	21,4	20,6	20,6	19,0
Specialutformade program erbjuds i stället	23,0	26,2	19,8	16,7	14,3
Andra huvudmäns erbjudanden om nationella program	30,2	25,4	15,1	15,1	14,3
Lokala förutsättningar, t.ex. den lokala arbetsmarknaden	11,9	32,5	23,8	12,7	19,0

Procentuell fördelning redovisas ovan.

Antal svar: 126.

20. Finns det andra orsaker till att kommunens erbjudande av nationella program ser ut som det gör? Ange i så fall dessa här

Några anger att närliggande kommuner har ett antal nationella program och att man inte vill konkurrera utan samarbeta. Flera nämner också att den egna kommunen tar emot elever från andra kommuner.

Någon nämner att utbudet i närområdet varit begränsat och att kommunen ansett att det är viktigt att det finns alternativ för gymnasiesärskoleeleverna att välja mellan.

Andra orsaker som anges är historiska skäl och att man vill att eleverna på ett så naturligt sätt som möjligt ska kunna integreras med elever i gymnasieskolan.

B Kurser

Lokala kurser

21. Har kommunen inrättat lokala kurser för elever i gymnasiesärskolan?

Svarsalternativ	Antal svar	Fördelning %
Ja	46	36,5
Nej	80	63,5

Antal svar: 126.

De som svarat ja på fråga 21 har besvarat fråga 22–25.

22. Om ja, ange hur många lokala kurser som inrättats i kommunens gymnasiesärskola

Antal lokala kurser	Antal svar	Fördelning %
0	7	16,3
1	15	34,9
2	3	7,0
3	4	9,3
4	3	7,0
5	1	2,3
6	1	2,3
7	2	4,7
8	1	2,3
9	0	0,0
10	1	2,3
11	0	0,0
12	2	4,7
13	0	0,0
14	0	0,0
15	2	4,7
> 15	1	2,3
Total:		100,0

23. Ange också vilka lokala kurser som inrättats

Olika fördjupningskurser och tillvalskurser nämns, såsom t.ex. trafik kunskap, körkortsteori, matlagning och omvårdnad.

Det förekommer även att kurser från gymnasieskolan används, men då anpassats för gymnasiesärskolans elever.

24. Vad är orsaken till att kommunen inrättat lokala kurser? Ange i vilken grad följande faktorer har haft betydelse enligt din uppfattning

	Ingen alls	I liten grad	I hög grad	I mycket hög grad	Vet inte
Elevernas efterfrågan av kurser	2,1	12,8	31,9	44,7	8,5
Personalens kompetensprofil	14,9	29,8	42,6	6,4	6,4
Personalens intresse och engagemang	10,6	17,0	44,7	21,3	6,4
Möjligheten att anpassa till elevernas behov	2,2	0,0	37,0	56,5	4,3
Det nationella kursutbudet har ansetts för snävt	4,3	17,0	23,4	44,7	10,6
Det ökar möjligheterna till arbete efter skolan	12,8	29,8	14,9	31,9	10,6
Lokala förutsättningar, t.ex. den lokala arbetsmarknaden	25,5	27,7	17,0	14,9	14,9

Procentuell fördelning redovisas ovan.

25. Finns det andra orsaker till att kommunen har inrättat lokala kurser? Ange i så fall dessa här

Som orsak nämns t.ex. möjlighet att bredda det individuella valet.

En annan orsak till att lokala kurser har inrättats är att kommunen velat öka utbudet på kurser i syfte att höja kraven och utmana de elever som har förutsättningar för att klara svårare och fler kurser.

Några svarande anger att de lokala kursernas innehåll ger eleverna stöd för att kunna klara sig bättre som självständiga individer.

Kurser från gymnasieskolan

- 26. Hur vanligt är det att elever på de nationella eller specialutformade programmen i kommunens gymnasiesärskola läser kurser från gymnasieskolan?**

Svarsalternativ	Fördelning %
Det förekommer i hög grad	6,3
Det förekommer	24,6
Det förekommer, men handlar endast om enstaka elever	49,2
Det förekommer inte alls	13,5
Vet inte	6,3

Antal svar: 126.

De som svarat ja på fråga 26 har besvarat fråga 27.

- 27. Om det förekommer, deltar i så fall eleverna från gymnasiesärskolan i undervisning tillsammans med gymnasieskolans elever?**

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	56,9
Till viss del	34,3
Nej	8,8

C. Samverkan mellan gymnasiesärskolan och gymnasieskolan

- 28. Vilka är möjligheterna och hindren för sådan samverkan mellan gymnasieskolan och gymnasiesärskolan?**

Det finns många synpunkter på vilka möjligheterna och hindren är för samverkan. En del tycker att hindren överväger medan andra tycker att det bara finns möjligheter.

Som möjlighet nämns att personal och lokaler samnyttjas när det är lämpligt. En gemensam skolledare och administration anses också ge goda förutsättningar för samverkan.

De som framhåller att möjligheterna överväger framhåller t.ex. att eleverna genom samverkan integreras på ett naturligt sätt. De får

det stöd de behöver, men hindras inte i sin utveckling på grund av att de går i särskolan.

Integreringen innebär positiv stimulans för eleverna, den utvecklar och utmanar deras förmågor och stärker deras självförtroende. Det krävs dock att personalen har hög kompetens för att en integrering ska bli lyckad.

En möjlighet kan även vara gymnasielärarnas öppenhet till ett förändrat arbets- och synsätt.

Några svarande är mer tveksamma till integrering, någon menar t.ex. att det endast är möjligt för enstaka elever och någon framhåller att en förutsättning för integrering är att gymnasiesärskolans elever känner sig trygga.

Som hinder för samverkan nämns t.ex. att personalen i gymnasieskolan saknar kompetens om utvecklingsstörning och funktionsnedsättning. Dessutom kan det hos personalen i gymnasieskolan tyvärr saknas såväl intresse som vilja att förändra arbets- eller synsätt.

Ett annat hinder anses gruppstorlekarna i gymnasieskolan vara, eftersom de ofta är stora.

Det framhålls även att det kan finnas en risk att integrering kan leda till att det ställs för höga krav på eleverna från gymnasiesärskolan, vilket kan påverka deras självkänsla negativt.

Vissa elever kan uppleva det som svårt att vara "särskild" bland de "vanliga" eleverna.

Ett annat hinder kan vara att de flesta elever som går i gymnasiesärskolan behöver någonting helt annat än det som gymnasieskolan kan erbjuda.

De svarande framhåller vidare olika organisatoriska hinder såsom t.ex. schematekniska hinder, skillnader i undervisningstakt, logistiska hinder om skolorna är placerade på olika platser och ekonomiska hinder i form av brist på personellt stöd.

Vissa anser att ett hinder för samverkan av mer formell karaktär är att de av gymnasiesärskolans elever som går på nationellt eller specialutformat program endast får läsa kurser enligt gymnasieskolans kursplaner i karaktärsämnen som har en yrkesinriktad eller estetisk profil, d v s endast ett begränsat antal av gymnasieskolans kurser.

D. Fullföljande av studierna

Programbyte

29. Hur vanligt är det att eleverna i gymnasiesärskola som anordnas av kommunen byter program?

Svarsalternativ	Fördelning %
Det förekommer i hög grad	2,4
Det förekommer	20,6
Det förekommer, men handlar endast om enstaka elever	55,6
Det förekommer inte alls	16,7
Vet inte	4,8

Antal svar: 126.

Avbrytande av studierna

30. Hur vanligt är det att elever i gymnasiesärskola som anordnas av kommunen avbryter sina studier?

Svarsalternativ	Fördelning %
Det förekommer i hög grad	0,0
Det förekommer	11,9
Det förekommer, men handlar endast om enstaka elever	59,5
Det förekommer inte alls	25,4
Vet inte	3,2

Antal svar: 126.

31. Om elever avbryter sina studier, vad gör de i stället?

Enligt svaren varierar det vad ungdomarna gör i stället för att gå i gymnasiesärskolan. T.ex. är de i daglig verksamhet, arbetar eller har lönebidragsarbete. En del byter skolform, det förekommer att de börjar på folkhögskola eller på gymnasieskolans individuella program.

Några ungdomar avbryter sina studier i gymnasiesärskolan på grund av att de blir föräldralediga. Andra avbryter studierna på grund av att de går på en gymnasiesärskola i en annan kommun och väljer att flytta tillbaka till sin hemkommun. Ytterligare andra ungdomar avbryter sina gymnasiesärskolestudier på grund av att de hamnat på behandlingshem eller i tvångsvård.

Fullständig utbildning

32. Uppskatta i procent hur stor andel av eleverna i kommunens gymnasiesärskolas nationella eller specialutformade program som efter fyra år genomför en fullständig utbildning i gymnasiesärskolan

Svarsalternativ	Antal svar	Fördelning %
Uppskattad procentuell andel av eleverna som genomfört en fullständig utbildning på fyra år		
0–4	8	7,1
5– ...	0	0,0
... – 49	0	0,0
50–54	3	2,7
55–59	0	0,0
60–64	1	0,9
65–69	0	0,0
70–74	2	1,8
75–79	5	4,4
80–84	8	7,1
85–89	5	4,4
90–94	26	23,0
95–99	42	37,2
100	13	11,5
Total:	113	100,0

Medelvärde av svaren visar att uppskattningsvis 83,74 procent av eleverna har en fullständig utbildning från gymnasiesärskolan efter fyra år.

33. Uppskatta i procent hur stor andel av de elever som genomför en fullständig utbildning på nationellt eller specialutformat program som har minst betyget Godkänt i kurser som motsvarar minst 90 procent av utbildningen

Svarsalternativ	Antal svar	Fördelning %
0-4	10	9,2
5-9	0	0,0
10-14	1	0,9
15-19	1	0,9
20- ...	0	0,0
... -49	0	0,0
50-54	3	2,8
55-59	0	0,0
60-64	1	0,9
65-69	0	0,0
70-74	4	3,7
75-79	2	1,8
80-84	11	10,1
85-89	2	1,8
90-94	22	20,2
95-99	28	25,7
100	24	22,0
Total:	109	100,0

Medelvärde av svaren visar att uppskattningsvis 80,64 procent av eleverna har minst betyget Godkänt i minst 90 procent av utbildningen.

E. Val av program

34. Vilka faktorer har betydelse när elever ska placeras på program i kommunens gymnasiesärskola? Ange hur stor betydelse följande faktorer har för placeringen

	Ingen	Liten	Stor	Mycket stor	Vet inte
Elevens önskemål om program	0,8	0,0	19,8	74,6	4,8
Programutbudet	3,2	13,5	41,3	34,9	7,1
Elevens förutsättningar	0,8	6,3	49,2	40,5	3,2
Möjligheten att få arbete efter skolan	7,9	38,1	33,3	11,1	9,5

Procentuell andel redovisas ovan.

35. Finns det andra orsaker, redovisa i så fall dem här

Framst framhålls vårdnadshavarnas önskemål, samt närheten till skolan och elevens särskilda behov.

36. Hur vanligt är det att elever som gått i den obligatoriska särskolan tas emot i gymnasieskolans individuella program?

Svarsalternativ	Fördelning %
Det förekommer i hög grad	13,5
Det förekommer	22,2
Det förekommer, men handlar endast om enstaka elever	43,7
Det förekommer inte alls	17,5
Vet inte	3,2

Antal svar: 126.

37. Finns det elever inskrivna i kommunens gymnasiesärskola som är individintegrerade i gymnasieskolan?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	45,2
Nej	50,8
Vet inte	4,0

Antal svar: 126.

F. Anknytning till arbetsmarknaden

Samverkan

38. Sker samverkan mellan den utbildning som kommunen anordnar i gymnasiesärskolan och arbetslivet?

	Inte alls	I liten grad	I hög grad	I mycket hög grad	Vet inte
APU (arbetsplatsförlagd utbildning)	1,6	11,1	31,0	51,6	4,8
Annan praktik	5,6	21,4	41,3	24,6	7,1
Utbildningens innehåll	6,3	42,1	29,4	15,1	7,1
Möjligheterna för eleverna att få arbete efter skolan	0,8	28,6	45,2	20,6	4,8

39. Kommentera gärna i vilka former samverkan sker. Finns det t.ex. särskilda samrådsorgan eller liknande?

Det finns ofta en samverkan i form av träffar mellan skolan och Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, LSS-handläggare och olika arbetsgivare.

I vissa kommuner finns även samrådsorgan/programråd/branschorgan/yrkesråd.

Arbetsplatsförlagd utbildning

40. Hur mycket APU (arbetsplatsförlagd utbildning) har eleverna i gymnasiesärskolan som anordnas av kommunen i genomsnitt kunnat erbjudas?

Svarsalternativ	Fördelning %
22 veckor eller mer	51,6
10–22 veckor	34,1
Mindre än 10 veckor	4,8
Ingen alls	0,8
Vet inte	8,7

Antal svar: 126.

41. I vilken utsträckning är APU:n förlagd till arbetsplats utanför skolan?

Svarsalternativ	Fördelning %
Helt	47,6
Till stor del	39,7
I viss utsträckning	4,8
Inte alls	0,8
Vet inte	7,1

Antal svar: 126.

Efter gymnasiesärskolan

42. Följer kommunen upp vad elever har för sysselsättning efter att de lämnat gymnasiesärskolan?

Svarsalternativ	Antal svar	Fördelning %
Ja	72	57,1
Nej	31	24,6
Vet inte	23	18,3
Total:	126	100,0

43. Vad är, enligt din uppfattning, den vanligaste sysselsättningen för elever som under de senaste åren gått ut kommunens gymnasiesärskola? Rangordna de fem vanligaste alternativen (1=det vanligaste). Eleven...

...har ett arbete på den öppna arbetsmarknaden	1	2	3	4	5
andel (%)	9,8	7,3	4,9	19,5	58,5
...har fått en lönebidragstjänst	1	2	3	4	5
andel (%)	21,6	29,9	26,8	10,3	11,3
...deltar i arbetspraktik	1	2	3	4	5
andel (%)	21,6	31,8	21,6	13,6	11,4
...deltar i andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder	1	2	3	4	5
andel (%)	11,8	25,0	14,5	26,3	22,4
...studerar inom särvox	1	2	3	4	5
andel (%)	11,3	13,2	22,6	22,6	30,2
...studerar inom komvux	1	2	3	4	5
andel (%)	9,5	0,0	9,5	14,3	66,7
...har börjat på folkhögskola	1	2	3	4	5
andel (%)	6,5	19,4	16,1	29,0	29,0
...har börjat daglig verksamhet	1	2	3	4	5
andel (%)	63,8	9,5	19,0	4,8	2,9
...är arbetslösa/saknar sysselsättning	1	2	3	4	5
andel (%)	8,2	9,6	16,4	24,7	41,1

Procentuell andel på de respektive alternativen redovisas ovan.

Svaren visar att det absolut vanligaste är att eleverna efter avslutad gymnasiesärskola har börjat i daglig verksamhet. Det näst vanligaste är att de har fått en lönebidragstjänst eller att de deltar i arbetspraktik eller andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder.

44. Är det vanligt med andra sysselsättningar, ange i så fall dessa här

Det är inte så vanligt med andra sysselsättningar, men några av de före detta eleverna arbetar efter gymnasiesärskolan inom ett familjeföretag. De kvinnliga före detta eleverna är ibland föräldralediga efter sina gymnasiesärskolestudier.

G. Generella frågor om gymnasiesärskolan

De nationella programmen

45. Saknas det, enligt din uppfattning, nationella program i dagens gymnasiesärskola, utöver dagens åtta nationella program?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	37,3
Nej	41,3
Vet inte	21,4

Antal svar: 126.

De som svarat ja på fråga 45 har ombetts att besvara fråga 46.

46. Om ja, ange vilka program som saknas

De vanligaste svaren är att man efterfrågar program som motsvarar gymnasieskolans omvårdnadsprogram och barn- och fritidsprogram. Även program som motsvarar gymnasieskolans byggprogram och livsmedelsprogram efterfrågas. Några efterfrågar ett idrottsprogram.

Kursutbudet

47. Hur väl motsvarar, enligt din uppfattning, det nationella kursutbudet för gymnasiesärskolan de behov som finns?

Svarsalternativ	Fördelning %
I hög grad	45,2
I viss grad	40,5
I ringa grad	3,2
Inte alls	2,4
Vet inte	8,7

Antal svar: 126.

48. Om kursutbudet inte svarar mot de behov som finns, på vilket sätt tycker du att kursutbudet borde förändras?

Som framgår av svaren på fråga 47 anser de flesta som svarat att kursutbudet i hög grad eller i viss grad svarar mot de behov som finns. En del anser att det behövs specialutformade program som tar hänsyn till lokala förutsättningar.

Exempel på kurser som de svarande efterfrågar är omvårdnad, bygg och "livskunskap". Någon anser att det generellt sett behövs fler kurser, så att eleverna får ett större utbud att välja från.

Någon menar att många av dagens kurser i gymnasiesärskolan är för avancerade och omfattande.

Någon framhåller att gymnasiesärskolans kurser bör vara fokuserade mot de arbeten på den öppna arbetsmarknaden som eleverna kan bli aktuella för efter avslutad gymnasiesärskoleutbildning.

Lärlingsliknande utbildning

49. Anser du att det behövs en lärlingsliknande utbildning i gymnasiesärskolan, t.ex. för att underlätta elevernas etablering på arbetsmarknaden?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	62,7
Nej	21,4
Vet inte	15,9

Antal svar: 126.

De som svarat ja på fråga 49 har ombetts att besvara fråga 50.

50. Om ja, ange inom vilka områden

Flera svarar att en lärlingsliknande utbildning behövs inom alla yrkesprogram. Vissa lyfter särskilt fram fordon, industri, hantverk, omvårdnad, handel, fastighetsskötsel, trädgård och restaurang.

Någon menar att det beror på de lokala förutsättningarna, och någon framhåller att det är viktigt med stöd från skolan för att en lärlingsliknande utbildning ska fungera.

Riksrekryterande utbildning

51. Anser du att det behövs riksrekryterande utbildning inom gymnasiesärskolan på motsvarande sätt som för gymnasieskolan?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	23,0
Nej	54,0
Vet inte	23,0

Antal svar: 126.

De som svarat ja på fråga 51 har ombetts att besvara fråga 52.

52. Om ja, ange med vilken inriktning

Det var få som svarade men av dessa anger flera att det behövs riksrekryterande idrottsutbildning. Det framförs även att det finns behov av riksrekryterande utbildningar inom naturbruk, hantverk och estetiska ämnen.

Några menar att det ska vara på motsvarande sätt som för gymnasieskolan.

Någon menar att det handlar om specialinriktningar som blir dyra för små kommuner eller regioner att klara själva. Någon menar att det kan handla om verksamhetsträningen, och att man genom riksrekrytering kan samla resurser på ett ställe och att flera delar på kostnaderna.

Gymnasiesärskolearbete

53. Anser du att det bör ingå ett gymnasiesärskolearbete i en framtida gymnasiesärskoleexamen, på motsvarande sätt som beslutats om ett gymnasiearbete för gymnasieskolan?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	21,4
Nej	65,1
Vet inte	13,5

Antal svar: 126.

H. Övriga synpunkter

54. Om du har övriga synpunkter på gymnasiesärskolan och dess organisation är du välkommen att framföra dessa här

Flera synpunkter framkom i de öppna svaren som framhåller att gymnasiesärskolan är en utmärkt skolform med goda möjligheter att erbjuda ungdomar med utvecklingsstörning en bra utbildning.

Det framfördes att det måste finnas ett nationellt krav på att alla elever som kommer till gymnasiesärskolan är ordentligt utredda så sent som i årskurs 9 eller 10. Detta anses vara viktigt för elevernas rättssäkerhet. Alltför många elever har gamla utredningar, vilket anses försvåra gymnasiesärskolans arbete, eftersom en ny utredning kan visa att eleven inte hör till särskolans personkrets.

Det framfördes vidare att vissa av de elever som i dag går i gymnasiesärskolan nog skulle klara av en utbildning inom gymnasieskolan.

Några av de svarande ansåg att det bör finnas ett större utbud av nationella kurser, så att programmen kan individualiseras inom ramen för det nationella programmet. Möjlighet till flexibilitet betonas.

Det bör finnas en fortsatt möjlighet till specialutformade program.

I flera kommuner benämns inte skolformen gymnasiesärskola, i stället talas det om "fyraåriga program". Benämningen "sär" upplevs som en gammal kvarleva.

Någon betonar att de strukturella skillnaderna mellan gymnasiesärskolan och gymnasieskolan bör minskas, så att "muren mellan skolformerna blir så låg som möjligt".

En annan synpunkt är att det är svårt att uppfylla kravet på minst 22 veckors APU. Större flexibilitet önskas.

Det framförs att elever som går i gymnasiesärskola i en annan kommun än sin hemkommun bör få en lagstadgad rätt till elevboende och skolskjuts mellan gymnasiesärskolan och sin hemkommun.

Slutligen påpekas att eleverna ofta har svårt att få arbete eller sysselsättning efter avslutade gymnasiesärskolestudier. En möjlig förklaring till det är trycket på arbetsmarknaden. Synpunkten att kommunerna måste ta ett större ansvar för att eleverna efter avslutade gymnasiesärskolestudier erbjuds arbete inom kommunernas verksamhet framfördes. Eleverna kan mycket, men behöver fortsatt stöd även som vuxna.

Sammanställning av resultat från enkät om särvox

1. Kommun/kommunalförbund

Enkäten riktade sig till ansvariga för särvox i de kommuner som har gymnasiesärskola. 76 % (95 personer) av de som fick enkäten har svarat på enkäten om särvox. Av dessa representerade 5 kommunalförbund.

2. Din titel/funktion

De flesta som har svarat är rektorer. Dessutom har flera lärare, några biträdande rektorer, specialpedagoger, utbildningsledare, utbildningsamordnare, områdeschefer och verksamhetschefer besvarat enkäten.

Kurser

3. Vilka *nationellt fastställda kurser* anordnas inom kommunens gymnasiala särvox? Ange varje nationellt fastställd kurs. Ange också för varje kurs hur många studerande som finns på kursen

De flesta anordnar kurser i svenska, matematik och engelska. Det är även vanligt att kurser i samhällskunskap och datorkunskap anordnas. I övrigt varierar det vilka nationellt fastställda kurser som anordnas.

De svarande anger att antalet studerande på kurserna varierar mellan 1 och 20 elever.

Många av de kurser som de svarande anger är inte särvox-kurser på gymnasial nivå, utan på grundläggande nivå.

Trots att kurser inom gymnasial sÄrvux egentligen inte får delas upp pÅ delkurser uppger nÅgra av de svarande att delkurser anordnas, till exempel inom svenska, matematik, engelska och tyska.

4. Vilka lokalt beslutade kurser anordnas inom kommunens gymnasiala sÄrvux? Ange varje lokalt beslutad kurs. Ange ocksÅ fÖr varje kurs hur mÅnga studerande som finns pÅ kursen.

MÅnga anger att de inte har nÅgra lokalt beslutade kurser.

Bland de som anger att de har lokalt beslutade kurser År det vanligt att de lokalt beslutade kurserna År olika datakurser, sÅsom till exempel kurser i webbdesign och digital bild.

Det fÖrekommer ocksÅ lokalt beslutade kurser inom hÅlsa, en sÅdan kurs kan t.ex. benÄmnas hÅlsa och fritid eller friskvÅrd.

Vidare framgÅr det av svaren att det fÖrekommer lokalt beslutade kurser om en rad olika saker: om cafÉverksamhet, pröva pÅ fÖrsÄljning och service, service och bemötande, social kompetens och "livskunskap", historia och slÄktforsning, om kultur i samhället, om musik, dans, kommunikation genom drama samt om bild och form.

DÄrutöver fÖrekommer lokalt beslutade kurser om naturkunskap, kÖrkortsteori, park och trädgÅrd, att arbeta med återvinning, pröva pÅ ÄldrevÅrd, hemvÅrd, boende och om arbetslivet.

Antalet elever pÅ varje kurs varierar, men vanligen År det mellan 1 och 6 elever. Det fÖrekommer dock att det År upp till 15 elever pÅ kurserna, t.ex. pÅ kurser i hemvÅrd och kommunikation genom drama.

5. Vad är *orsaken* till att kommunen anordnar just dessa kurser på gymnasial sÄrvux? Ange i vilken grad f6ljande faktorer har haft betydelse enligt din uppfattning

	Ingen alls	I liten grad	I h6g grad	I mycket h6g grad	Vet inte
De studerandes efterfrÅgan vad gÄller utbildningens inriktning	3,2	2,1	25,3	60,0	9,5
Personalens kompetensprofil	23,2	29,5	26,3	10,5	10,5
Personalens intresse och engagemang	22,1	22,1	31,6	13,7	10,5
Antalet studerande Är litet	44,2	16,8	7,4	17,9	13,7
Andra utbildningsanordnares erbjudanden	74,7	9,5	1,1	0,0	14,7
Lokala f6rutsÄttningar, t.ex. den lokala arbetsmarknaden	40,0	27,4	14,7	4,2	13,7
Ekonomiska begrÄnsningar	42,1	21,1	15,8	7,4	13,7

Procentuell f6rdelning.

Svaren visar att den vanligaste orsaken till att kommunen anordnar just dessa kurser pÅ gymnasial sÄrvux Är att eleverna efterfrÅgar en viss inriktning pÅ utbildningen.

6. Finns det andra orsaker? Ange i sÅ fall dessa hÄr

En 6kad ambitionsnivÅ nÄmns som en orsak. NÅgra anser att kommunen ska ha ett sÅ brett utbud av kurser som m6jligt. NÅgra anser att Även yrkeskurser beh6ver finnas och nÅgon uppger att kommunen planerar att anordna yrkeskurser inom gymnasial sÄrvux, t.ex. inom transport, vÅrd och lokalvÅrd.

Varje kommun ansvarar f6r att de kommuninnevÅnare som har rÄtt till utbildning inom grundlÄggande sÄrvux och 6nskar delta i den, fÅr det. Enligt nÅgon av de svarande begrÄnsar detta kommunernas m6jlighet att ha nÅgot st6rre utbud av kurser inom gymnasial sÄrvux.

En annan orsak till att kommunen anordnar just de kurser inom gymnasial sÄrvux som de anordnar uppges vara att eleverna har avbrutit sina gymnasiesÄrskoleutbildningar och nu kompletterar sin utbildning.

Att kommunerna strÄvar efter att m6ta elevernas f6rutsÄttningar eller behov nÄmns ocksÅ som orsak till varf6r man anordnar just de kurser inom gymnasial sÄrvux som de anordnar.

Utbildningsbehov

7. Vilka utbildningsbehov har enligt din uppfattning de som studerar på gymnasial särvox? Ange i vilken grad följande faktorer har haft betydelse enligt din uppfattning

	Ingen alls	I liten grad	I hög grad	I mycket hög grad	Vet inte
Att komplettera/slutföra tidigare studier på gymnasiesärskolans nationella eller specialutformade program	12,6	29,5	27,4	18,9	11,6
Att komplettera tidigare studier på gymnasiesärskolans individuella program	14,7	31,6	31,6	12,6	9,5
Yrkesutbildning för att få bättre möjligheter att hitta ett arbete	21,1	35,8	21,1	13,7	8,4
Personlig utveckling	1,1	1,1	33,7	57,9	6,3
Att upprätthålla kunskaper från tidigare studier	6,3	23,2	28,4	35,8	6,3
Att förbereda fortsatta studier hos annan utbildningsanordnare, t.ex. folkhögskola	21,1	55,8	10,5	3,2	9,5
Komplement till daglig verksamhet	9,5	28,4	28,4	26,3	7,4

Procentuell fördelning.

Svaren visar att det vanligaste utbildningsbehovet bland eleverna inom gymnasial särvox är personlig utveckling. Det näst vanligaste utbildningsbehovet är att upprätthålla kunskaper från tidigare studier.

8. Finns det ytterligare behov? Ange i så fall dessa här

Någon betonar att det inte enbart handlar om att upprätthålla kunskaper från tidigare studier, utan även om att *utveckla* kunskaperna. Många av eleverna inom gymnasial särvox behöver lång tid för mognad och för att utveckla studieintresse, vilket alla inte hunnit utveckla under sin gymnasiesärskoleutbildning.

Som utbildningsbehov framförs vidare utveckling av den sociala kompetensen och tillhörigheten till den övriga skolverksamheten.

Ytterligare utbildningsbehov som framhålls är yrkesförberedande individuella kurser och utbildning motsvarande yrkesvox.

9. Finns det enligt din uppfattning behov av utbildning hos målgruppen för gymnasial särvox som du anser inte blir tillgodosedda?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	61,1
Nej	24,2
Vet inte	14,7

De som svarat ja på fråga 9 har ombetts att besvara fråga 10.

10. Om ja, ange vilka

Många av de som har svarat uppger att det behövs mer yrkesinriktad utbildning.

Därutöver anges att det finns utbildningsbehov inom idrott, musik, hemkunskap, "livskunskap", omvärldskunskap och körkortsteori.

Kommunens undersökning av utbildningsbehov

11. Tar kommunen reda på hur behoven hos målgruppen för gymnasial särvox ser ut?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	68,4
Nej	20,0
Vet inte	11,6

De som svarat ja på fråga 11 har ombetts att besvara fråga 12.

12. Om ja, hur gör kommunen detta?

Ett flertal uppger att det sker ett samarbete mellan gymnasial särvox, kommunens gymnasiesärskola och med daglig verksamhet. I några fall anordnar kommunerna informationsträffar, en del gör utskick och enkäter, medan andra har uppsökande verksamhet.

En del uppger att kommunen tar reda på hur behoven ser ut genom samtal med kommunens och arbetsförmedlingens arbetsmarknadscoacher eller med boenden och kontaktpersoner.

Några av de svarande uppger att de tar reda på utbildningsbehoven genom att personalen inom gymnasial särsvux har kontakter med personalen i gymnasiesärskolan. Några uppger att det är specialpedagogens ansvar att ta reda på hur utbildningsbehoven ser ut, medan andra uppger att det är studievägledarens ansvar.

Slutligen uppger någon att kommunen tar reda på utbildningsbehoven genom samarbete med Samhall.

Annat kursutbud än i gymnasiesärskolan?

13. Finns det enligt din uppfattning behov av andra kurser inom den gymnasiala särsvuxutbildningen än inom gymnasiesärskolan?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	44,2
Nej	22,1
Vet inte	33,7

De som svarat ja på fråga 13 har ombetts besvara fråga 14.

14. Om ja, vilka kurser och varför?

Många svarar att det finns behov av att anordna yrkeskurser eller yrkesutbildningar inom gymnasial särsvux.

Flera uppger också "livskunskap" eller kurser inriktade mot vuxenliv.

Någon menar att påbyggnadskurser till kurserna i gymnasiesärskolan behövs.

I gymnasiesärskolan finns ingen fristående kurs i historia, (det historiska perspektivet ingår dock ämnet samhällskunskap), och heller inga kurser i geografi, biologi, kemi och fysik (detta ingår dock i ämnet Naturkunskap). Synpunkter framfördes att dessa kurser borde finnas i gymnasial särsvux.

Samverkan med komvux

15. I vilken utsträckning läser studerande som tillhör personkretsen för särvox i kommunen kurser i komvux?

Svarsalternativ	Fördelning %
I hög grad	2,1
I viss grad	20,0
I ringa grad	46,3
Inte alls	30,5
Vet inte	1,1

16. Förekommer det en samverkan mellan kommunens särvox och komvux?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	78,9
Nej	20,0
Vet inte	1,1

17. Vilka är enligt din uppfattning möjligheterna och hindren för sådan samverkan mellan särvox och komvux?

Många svarar att möjligheterna är goda då särvox och komvux finns i samma lokaler. Lärarna har regelbundna kontakter.

Som möjligheter till samverkan anges kompetensvinning, kunskapspåbyggnad och utbyte mellan personalgrupperna. Några framför uppfattningen att fler av eleverna inom särvox skulle kunna få fler utmaningar.

Uppfattning framförs att samverkan mellan särvox och komvux passar för de elever som befinner sig "på gränsen" mellan de olika skolformerna därför att de har en lindrig utvecklingsstörning.

Som ett hinder för samverkan angavs vidare att samverkan i och för sig skulle kunna möjliggöras, men inte i dagsläget. Anledningen till detta uppgavs vara att eleverna från särvox behöver små undervisningsgrupper, vilket kommunen tyvärr inte kan tillgodose på grund av budgetläget.

Bristande resurser anges som ett hinder. Olika regelsystem och olika ersättningar för eleverna är också ett hinder.

I de fall där sÄrvux och komvux inte finns inom samma lokaler upplever nÅgra att det uppstÅr problem med att hitta strukturer f6r att m6jligg6ra att personalen ska kunna samarbeta.

Tidsbrist och okunskap anges ocksÅ som hinder.

NÅgon anger att det ur elevernas i sÄrvux perspektiv kan upplevas som hinder att studietakten År h6gre i komvux och att eleverna i komvux f6rvÄntas ta stort eget ansvar f6r sina studier.

Samverkan med gymnasiesÄrskolan

18. F6rekommer det en samverkan mellan kommunens sÄrvux och kommunens gymnasiesÄrskola?

Svarsalternativ	F6rdelning %
Ja	63,2
Nej	34,7
Vet inte	2,1

19. Vilka År enligt din uppfattning m6jligheterna och hindren f6r sÅdan samverkan mellan sÄrvux och gymnasiesÄrskolan?

Som m6jligheter till samverkan framhÅlls att samverkan sker genom information till avgÅngselever frÅn gymnasiesÄrskolan. NÅgon framhÅller att det År betydelsefullt f6r lÄrarna inom gymnasial sÄrvux och inom gymnasiesÄrskolan att fÅ m6jlighet till gemensam reflektion och erfarenhetsutbyte.

Flera uppger att det finns planer pÅ att samverka mellan sÄrvux och gymnasiesÄrskolan.

Som hinder f6r samverkan uppges att vissa kommuner saknar gymnasiesÄrskola eller att avstÅndet År stort.

Ett annat hinder f6r samverkan kan vara om verksamheterna organisatoriskt h6r till olika f6rvaltningar i kommunen.

Samverkan med SFI

20. Förekommer det en samverkan mellan kommunens sÄrvux och svenskundervisning f6r invandrare (sfi)?

Svarsalternativ	F6rdelning %
Ja	36,8
Nej	60,0
Vet inte	3,2

De som svarat ja pÅ frÅga 20 har ombetts att besvara frÅga 21.

21. Om det f6rekommer, hur ser samverkan ut? Hur anvÄnds t.ex. sÄrvux specialpedagogiska kompetens i sfi:s undervisning?

Flera svarar att verksamheterna finns inom samma organisation och Är nÄra lokalmÄssigt.

I flera kommuner undervisar lÄrare bÅde pÅ sÄrvux och sfi. I andra fall utnyttjas kompetensen 6ver grÄnserna.

Vissa gemensamma aktiviteter f6rekommer.

FullstÄndig gymnasiesÄrskoleutbildning efter gymnasial sÄrvux

22. Hur vanligt Är det enligt din uppfattning att studerande inom gymnasial sÄrvux avslutar studierna med en utbildning som motsvarar en fullstÄndig utbildning pÅ gymnasiesÄrskolans nationella eller specialutformade program?

Svarsalternativ	F6rdelning %
Det f6rekommer i h6g grad	0,0
Det f6rekommer	8,4
Det f6rekommer, men handlar endast om enstaka studerande	20,0
Det f6rekommer inte alls	58,9
Vet inte	12,6

Arbetsplatsförlagd utbildning (APU)

23. I vilken omfattning arrangeras arbetsplatsförlagd utbildning (APU) inom gymnasial särvox?

Svarsalternativ	Fördelning %
Stor	4,2
Viss	7,4
Liten	13,7
Ingen alls	70,5
Vet inte	4,2

Samverkan med arbetslivet

24. Sker en samverkan mellan kommunens särvox och arbetslivet?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	46,3
Nej	50,5
Vet inte	3,2

De som svarat ja på fråga 24 har ombetts att besvara fråga 25 och 26.

25. Om ja, kring vad sker en sådan samverkan?

	Inte alls	I liten grad	I hög grad	I mycket hög grad	Vet inte
Arbetsplatsförlagd utbildning/praktik	27,9	34,9	20,9	11,6	4,7
Utbildningens innehåll	4,3	45,7	28,3	15,2	6,5
Möjligheterna för de studerande att få arbete efter skolan	9,5	69,0	11,9	2,4	7,1

Procentuell fördelning.

26. Kommentera gärna i vilka former samverkan sker. Finns det t.ex. särskilda samrådsorgan eller liknande?

Det förekommer att det finns yrkesråd eller samverkansråd. Några har så kallade "samverkansmöten". I många fall förefaller samverkan ske genom nätverk och upparbetade kontakter. Personliga kontakter kan ske utifrån de enskilda elevernas behov.

Efter gymnasial särvox

27. Vad är, enligt din uppfattning, den vanligaste sysselsättningen för de som under de senaste åren lämnat kommunens gymnasiala särvox? Rangordna de fem vanligaste alternativen (1=vanligast). De studerande...

...har ett arbete på den öppna arbetsmarknaden	1	2	3	4	5
andel (%)	0,0	0,0	0,0	7,7	92,3
...har fått en lönebidragstjänst	1	2	3	4	5
andel (%)	6,9	32,8	27,6	17,2	15,5
...deltar i arbetspraktik	1	2	3	4	5
andel (%)	5,2	36,2	25,9	19,0	13,8
...deltar i andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder	1	2	3	4	5
andel (%)	4,7	25,6	20,9	23,3	25,6
...studerar inom komvux	1	2	3	4	5
andel (%)	12,0	12,0	20,0	16,0	40,0
...har börjat på folkhögskola	1	2	3	4	5
andel (%)	10,0	20,0	16,7	20,0	33,3
...har börjat i daglig verksamhet	1	2	3	4	5
andel (%)	85,7	8,3	1,2	0,0	4,8
...är arbetslösa/saknar sysselsättning	1	2	3	4	5
andel (%)	7,4	22,2	27,8	24,1	18,5

Procentuell fördelning inom de olika alternativen.

Svaren visar att det absolut vanligaste är att den vuxna efter avslutad gymnasial särvox har börjat i daglig verksamhet. Det näst vanligaste

är att den vuxna har fått en lönebidragstjänst eller deltar i arbetspraktik eller andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Det är också vanligt att den vuxna är arbetslös/saknar sysselsättning.

28. Är det vanligt med andra sysselsättningar, ange i så fall dessa här

Frågan besvarades endast av ett fåtal. Som exempel på andra sysselsättningar angavs förtidspension, kyrkligt frivilligarbete och särskilda projekt med inriktning att nå arbetsmarknaden.

Behov av delkurser?

29. Hur stort är, enligt din uppfattning, behovet av att kunna göra delkurser inom gymnasial särsvux på samma sätt som är möjligt inom grundläggande särsvux?

Svarsalternativ	Fördelning %
Mycket stort	30,5
Stort	43,2
Litet	16,8
Obefintligt	1,1
Vet inte	8,4

Av svaren framgår att 73,7 % av de svarande anser att behovet är stort eller mycket stort.

Behov av lärlingsliknande utbildning?

30. Anser du att det behövs en lärlingsliknande utbildning inom gymnasial särvtux, t.ex. för att underlätta de studerandes etablering på arbetsmarknaden?

Svarsalternativ	Fördelning %
Ja	75,8
Nej	7,4
Vet inte	16,8

Av svaren framgår att 75,8 % av de svarande anser att det behövs lärlingsliknande utbildning inom gymnasial särvtux.

De som svarat ja på fråga 30 har ombetts att besvara fråga 31.

31. Om ja, inom vilka områden?

Ett vanligt svar är att det finns behov av lärlingsliknande utbildningar inom omvårdnad och handel. Det är även vanligt att de svarande uppger att det finns behov av lärlingsliknande utbildningar inom olika serviceyrken; trädgård, park, fastighetsskötsel, vaktmästeri, café, lokalvård m.m.

Övriga synpunkter

32. Om du har övriga synpunkter avseende gymnasial särvtux och dess organisation är du välkommen att framföra dem här

Några av de svarande uppgav att det är en stor utmaning för en liten kommun att anordna gymnasial särvtux, det krävs samverkan med närliggande kommuner och med gymnasieskolan.

Någon påpekade att särvtux och LSS-verksamheterna borde samarbeta kring individen, personalen borde ha en gemensam planering.

Synpunkten att gymnasial särvtux bör bli en rättighet framfördes.

Några önskar extra statliga resurser för gymnasial särvtux.

Ytterligare någon framförde att det behövs mer resurser för att tillhandahålla mer av yrkesinriktad utbildning. Synpunkten att kom-

munen borde vara skyldig att anordna yrkesutbildningar på gymnasial nivå inom särsvux framfördes.

En åsikt var att ett väl fungerande särsvux, som tar sin utgångspunkt i den enskilda individens förutsättningar och behov, verkar som en sluss mellan utbildning och arbete/sysselsättning. Ett hot mot detta anses vara om möjligheten till lokala kurser tas bort.

Det framfördes att det vid behov bör kunna anordnas delkurser även på gymnasial nivå inom särsvux.

Angående betyg påpekades att dessa inte är så viktiga, eftersom många av eleverna inte kommer ha någon användning för sina betyg. Däremot kan det, enligt den svarande, vara viktigt med intyg över genomgången kurs, där antal timmar, moment och eventuellt huruvida eleven fått betyget godkänt kan anges.

Någon framförde att det är ett problem att vissa elever i gymnasial särsvux har stor frånvaro.

Synpunkten framfördes att eleverna borde kunna gå vidare till någon form av högskola, eftersom det enligt den svarande skulle fungera som en sporre för eleverna.

Avslutningsvis framfördes som en övrig kommentar att eftersom de flesta personer med utvecklingsstörning växer upp i helt vanliga hem, har resvana, syskon och sociala nätverk måste det skapas spännande och moderna utbildningar inom särsvux, tuffare inriktningar som konstnärliga studier, teater, handel och kontor och andra serviceyrken.

Sammanfattande analys och diskussion av skolledares, lärares, vårdnadshavares och elevers erfarenheter av gymnasiesärskolans individuella program.

Högskolan i Halmstad

Magnus Tideman

2010

Sammanfattande analys och diskussion av skolledares, lärares, vårdnadshavares och elevers erfarenheter av gymnasiesärskolans individuella program.

Inledning, syfte och avgränsningar

Gymnasiesärskolan är under utredning (Gymnasiesärskoleutredningen U:2009:04). Inom ramen för denna har tre lärosäten, Högskolan i Halmstad, Göteborgs universitet och Malmö Högskola, fått i uppdrag att i separata kvalitativt inriktade studier belysa olika aktörers erfarenheter och bedömningar av gymnasiesärskolans individuella program. Malmö Högskolas studie har ett elev/studerandeperspektiv, Högskolan i Halmstad har ett skolledarperspektiv medan Göteborgs universitet genomfört fallstudier där lärares och vårdnadshavares perspektiv satts i fokus. Syftet med de kvalitativa studierna har varit att belysa aktörernas erfarenheter och bedömningar av gymnasiesärskolans individuella program avseende ekonomiska, sociala och pedagogiska aspekter. Studierna har undersökt i vilken utsträckning gymnasiesärskolans individuella program svarar mot elevernas förutsättningar och behov och om det föreligger några behov av förändring.

Det har träffats en överenskommelse av samverkan mellan de tre lärosätena. Skälen till detta har varit avsaknaden av tidigare studier av det individuella programmet inom gymnasiesärskolan och den begränsade tiden för genomförandet av studierna. Samverkan har bestått i samråd kring inriktning och fördelning av de olika aktörsfokus som redovisades ovan. Varje lärosäte har genomfört studier ur ett specifikt perspektiv men resultatet av de fyra studierna bildar en helhet när de skilda perspektiven sammanförs. Varje lärosäte redovisar sin delstudie men i föreliggande dokument görs en övergripande analys av helheten.

I denna rapport diskuteras huvudresultaten från delstudierna från samtliga tre lärosäten med syftet att ge en sammanfattande bild av gymnasiesärskolans individuella program. För redovisning av delstudierna hänvisas till respektive rapport (Alexandersson, Möllås & Jakobsson 2010, Möllås & Alexandersson 2010, Mineur & Tideman 2010, Lang & Andersson 2010)

Den empiri som föreligger är begränsad. I skolledarstudien ingår representanter för sex kommuner, i lärar- och vårdnadshavarstudierna tre kommuner och i elevstudien fyra kommuner. Det är således totalt 13 olika kommuner som på detta sätt bidrar till det empiriska

underlaget vilket inte skulle vara tillräckligt för att tala om statistisk representativitet (vilket inte heller varit uppdraget). Valet att belysa särskolans individuella program ur fyra skilda perspektiv bidrar emellertid till att säkerställa studiernas resultat. Varje enskild studie med sin innehållsrika belysning av särskolans individuella program ur ett visst perspektiv ger tillsammans med denna sammanfattning ett fylligt underlag för den särskilde utredaren.

Mönster av gemensamma uppfattningar

Det finns skäl att anta att mycket av de förhållanden och erfarenheter som framkommer i delstudierna är gällande i andra kommuner. Detta grundas bland annat på de likheter i uppfattningar och bedömningar som samma typ av aktörer (exempelvis skolledare) i olika kommuner gör liksom överensstämmelser mellan olika aktörsgupper (exempelvis lärare och skolledare) i olika kommuner.

Inom en rad områden finns data från de olika delstudierna som styrker varandra. Inom följande områden finns överensstämmande empiri från samtliga aktörer (Skolledare, lärare, vårdnadshavare, elever):

- Svårigheter med gränsdragning (och därmed att välja) mellan olika inriktningar inom det individuella programmet
- Benämningarna yrkesträning respektive verksamhetsträning uppfattas som förlegade och otydliga
- Betoning av individualisering och flexibilitet för att kunna erbjuda en utbildning av god kvalitet som svarar mot elevernas behov
- Den fysiska miljöns/lokalers betydelse för möjlighet till sociala relationer
- Förväntningar och kravs betydelse för elevernas prestationer
- En viss obalans mellan omvårdnad/trygghet och kunskapsmässiga/sociala utmaningar, där trygghetsperspektivet är för dominerande
- Behov av eftergymnasial utbildning
- Behov av bättre förberedelser för arbetsliv, fortsatta studier och vuxenlivet i stort under gymnasietiden

På följande punkter finns överensstämmelse mellan skolledare, lärare och vårdnadshavaren (flera av dessa punkter har ej tagits upp i elevintervjuerna):

- Individuella programmets resurser är i stort tillfredsställande
- Samarbete med gymnasieskolan är eftersträvansvärt men upplevs som bristfälligt
- Betyg är inte adekvata för individuella programmets elevgrupper enligt skolledare
- och lärare (flera elever ser dock förekomst av betyg som en central fråga).
- Ambivalens i balans mellan tydlig ledning av verksamheten och personalens självständighet
- Det politiska intresset avseende gymnasiesärskolan/särskolan upplevs, framför allt av skolledare, vara begränsat

Nedan analyseras och diskuteras några av de olika delstudiernas viktigaste resultat i relation till de områden som gymnasiesärskoleutredningen efterfrågar. Det bör inledningsvis konstateras att de olika aspekterna (ekonomiska, sociala och pedagogiska) är beroende av och påverkar varandra. Det är för tydlighetens skull denna uppdelning görs.

Resurser och samverkan

Av skolledar- och lärarintervjuerna framgår att gymnasiesärskolans individuella program bedöms vara väl tillgodosett ur resursmässig synvinkel. Här åsyftas främst de personalmässiga resurserna. Elevgruppen inom gymnasiesärskolans individuella program är troligen en av de elevgrupper inom skolväsendet som har de mest omfattande och komplexa funktionsnedsättningarna. De har behov av relativt mycket stöd och därmed personella resurser. Att skolledare och lärare bedömer att dessa behov i stort kan tillgodoses är tillfredsställande. I intervjuerna framkommer även synpunkter på att det emellanåt kan vara för många vuxna, något som inte uttrycks i andra skolformer. Dock kan ekonomiska aspekter på verksamheten inom det individuella programmet ges en betydligt vidare och mer mångfacetterad innebörd. Förutom de kvantitativt personalmässiga resurserna bör aspekter som kompetens, lokaler, ledning och

organisation räknas med i ett resursperspektiv. Med ett sådant synsätt blir bilden något annorlunda. Av det empiriska underlaget framgår att det finns brister när det exempelvis gäller personalens kompetens. Elevernas förutsättningar och behov varierar stort vilket ställer höga krav på pedagogisk förmåga. Ett exempel på att tillräcklig kompetens ibland saknas är föräldrarnas oro när ordinarie lärare ersätts med assistenter. Förmågan och kunskapen att utföra de uppgifter som åvilar personal inom det individuella programmet behöver stärkas och utvecklas genom strategisk rekrytering av kompetent personal samtidigt som prioritering av långsiktig kompetensutveckling av befintlig personal måste göras så att man kan tillförsäkra att elevernas pedagogiska behov tillgodoses och målen för verksamheten uppnås. Individuella programmet behöver lokalmässiga förbättringar/förändringar för att underlätta pedagogisk och social samverkan med gymnasieskolan (se nedan) och de organisatoriska och ledningsmässiga förutsättningarna för verksamheten analyseras och utvärderas. Detta i kombination med en intensifierad diskussion om värdegrunden för och målsättningen med individuella programmet.

Det finns demokratiska och humanistiska värden för samhället och dess medborgare i att individer med olika förutsättningar, förmågor, behov och intressen möts. Möten är en förutsättning för goda relationer samt kunskap och förståelse för varandras förutsättningar. Frågan om samverkan mellan gymnasiesärskolan och gymnasieskolan är ett område som får litet utrymme i svaren från de olika respondenterna i delstudierna. Av intervjuerna framgår att samverkan mellan elever och elever respektive personal och personal i de olika skolformerna liksom samverkan i övrigt är mycket begränsad. När den sker är den i huvudsak initierad av gymnasiesärskolan. Samverkan, på främst organisatorisk nivå, är enligt Danermark (2000 s. 15) ”medvetna målinriktade handlingar som utförs tillsammans med andra i en klart avgränsad grupp avseende ett definierat problem och syfte”. För att samverkan ska fungera behöver kunskapsmässiga skillnader, organisatoriska skillnader och skiljaktigheter i formella och informella regler synliggöras och diskuteras (a.a.). Ansvar för samverkan framstår i intervjuerna som ensidigt ligga på gymnasiesärskolan. För att åstadkomma en reell samverkan mellan gymnasiesärskolan och gymnasieskolan behövs ett gemensamt uttalat mål för samverkan, en tydlig och klar ledning i båda organisationerna och att resurser i form av tid ställs till förfogande. Det har gått cirka 15 år sedan kommunerna blev huvud-

män för gymnasiesärskolan och bristen på samverkan mellan de olika frivilliga skolformerna är besvärande i perspektivet av ambitionen att skapa utbyte dem emellan. Det framkommer i både lärar- och skolledarintervjuerna att man ser många utvecklingsmöjligheter när gymnasiesärskolan och gymnasieskolan flyttar samman. Det finns exempel på undantag från den övergripande bilden av brister i samverkan där man nått relativt långt men det kan konstateras att mer intensiv samverkan troligen inte kommer till stånd om inte ett tydligt sådant uppdrag läggs på såväl gymnasieskolan som gymnasiesärskolan. Som framgår av analysen nedan är lokalmässig integration en grundläggande förutsättning, men inte tillräcklig, för att samverkan ska kunna komma till stånd. Dessutom behöver samverkan på olika nivåer belysas och tydliggöras. Samverkan på elev-, personal-, lednings- och organisatorisk nivå är avhängiga varandra men har delvis olika innehåll och syften. Samverkan på elevnivå är den huvudsakliga målsättningen där de övriga samverkansnivåerna ska skapa goda förutsättningar för detta. För att åstadkomma relationer mellan elever från olika skolformer måste arenor för möten finnas och gemensamma aktiviteter genomföras. Ansvaret för detta ligger på ledning och personal och det är rimligt att anta att det krävs insatser för att göra de tydliggöranden och ta de diskussioner om olikheter/skillnader mellan organisationerna och dess medlemmar som Danermark (2000) pekar på ovan. Eftersom sådana processer i begränsad omfattning initierats på frivillig väg bör det övervägas om direktiv angående ansvar för samverkan bör införas.

Sociala relationer och självbilder

I samband med lanseringen av normaliserings- och integreringsprinciperna på 1970-talet analyserade Söder (1979) integreringens olika faser eller steg. Grundläggandeförutsättning för integrering är fysisk integrering, dvs. att man befinner sig i samma lokaler. För att etablera social integrering i skolmiljö (sociala relationer mellan personer med och utan funktionshinder) är ett grundläggande villkor att personer möts fysiskt. Intervjustudierna visar att detta inte är en realitet för gymnasiesärskoleelever, de möter inte gymnasieskolans elever i undervisningssituationer och bara i begränsad utsträckning på raster, under måltider etcetera. Även om lokalmässig närhet är en förutsättning för att utveckla sociala relationer så är den inte tillräckligt. Som framgått krävs också bland annat en strävan och

vilja till samverkan från skolledare, personal och elever. Här kan, med bakgrund mot den forskning som nationellt och internationellt bedrivits när det gäller sociala relationer mellan funktionshindrade och icke-funktionshindrade, några betydelsefulla faktorer lyftas fram. Att utveckla sociala relationer mellan människor kräver tid. Ska det etableras mer än ytlig bekantskap måste individer mötas, lära känna varandra och uppleva och göra saker tillsammans. På det sättet kan ett närmre och mer personligt förhållande växa fram, något som i sin tur kan resultera i vänskap. Skolan har här ett ansvar för att personer med och utan funktionshinder har arenor att mötas på och även ansvar för att arrangera lärandesituationer och andra aktiviteter som skapar gemensamma erfarenheter och minnen hos de inblandade. Därutöver visar forskningen på att personer utan funktionshinder behöver en grundläggande kunskap om funktionsnedsättningar. Ökad kunskap om vad exempelvis intellektuella funktionshinder kan innebära medför oftast en mer accepterande attityd till personer som man tidigare uppfattat som avvikande och förstärker viljan till möten. Genom arenor att mötas på, tid att göra saker tillsammans, en mer tillåtande attityd och ökad kunskap, skapas förutsättningar för det som är avgörande och nödvändigt för personliga relationer: personligt engagemang. Sociala relationer mellan elever med och utan funktionshinder är således inte något som kommer av sig själv enbart genom fysisk närhet utan kräver målmedvetet och långsiktigt arbete. I föräldraintervjuerna, liksom i elevintervjuerna, framkommer en oro över fördomar och risken för kränkande behandling som kan kopplas till att eleverna i de olika skolformerna inte känner varandra. En undervisning präglad av mer gemensamma aktiviteter för elever från gymnasiesärskolan och gymnasieskolan har som syfte att både utveckla de sociala relationerna och den kunskapsmässiga progressionen. Ansvaret för arbetet med utvecklande av förutsättningar för social inkludering måste ligga på både gymnasiesärskolan och gymnasieskolan.

Sättet att organisera och val av lokalisering av gymnasiesärskolan påverkar elevernas möjligheter till sociala relationer med andra elever men påverkar också deras självbilder/identiteter. Av intervjuerna framgår exempelvis det som av någon skolledare beskrivs som intern inkluderingsproblematik, det vill säga svårigheterna att få elever som tillhör olika program inom gymnasiesärskolan att umgås med varandra. De med lindrigare svårigheter gör motstånd mot att ha relationer med dem som har mer omfattande problematik. Detta kan kopplas till hur andra, utan funktionshinder, ser på dem

som av samhället kategoriserats som funktionshindrade. Synen på nedsatt intellektuell förmåga och vad den typen av funktionshinder innebär, är ofta förknippad med medkänsla men också med låg status. Strävan hos elever med intellektuella funktionsnedsättningar efter att "vanliggöra" sig är dokumenterad (se Szönyi 2005). Detta medför inte att förneka de svårigheter funktionsnedsättningen innebär utan att försöka hantera de ofta enkelspåriga förväntningar som andra människor har på barn och unga som studerar i särskolan. Forskningen pekar på att intellektuellt funktionshindrade, liksom andra, samtidigt har flera olika identiteter och en sammansatt personlig mix av förmågor, intressen etcetera. Att bli betraktad och bemött som just en sammansatt och nyansrik person försvåras av de fördomar och förväntningar som samhällets kategorisering ofta för med sig. Självbilden och identiteterna för gymnasiesärskolans elever konstrueras till en betydande del av de förutsättningar och konsekvenser som samhällets bemötande och val av organisering av stöd medför. Det innebär i sin tur att de relationer och det sociala samspel som uppstår präglas av en obalans. I linje med Janson (2004) kan man här tala om vertikala relationer i stället för horisontella jämbördiga kamratrelationer. Det sker alltså ett slags över- och underordning där frånvaron av jämlikhet i relationen dominerar. Genom särskoletillhörigheten förstärks det särskilda och avvikande i icke-funktionshindrades ögon och de funktionshindrade socialiseras in i roller som mottagare av andras stöd. I elevintervjuerna framkommer att gymnasiesärskolans elever är de som står för uppföljning av ordningsfrågor på skolan. Citat visar att eleverna är upprörda över gymnasieelevernas uppförande. Detta, att följa skolans regler, kan tolkas som något positivt men också som en stark disciplinering där gymnasiesärskolans elever inte uppmuntras till den i tonåren vanliga frigörelsen och självständigheten. Detta kan i sin tur ställas i relation till vårdnadshavarnas synpunkter på att deras insyn i skolan minskar i takt med barnets ökande ålder, något som gäller för alla föräldrar. Ett sätt att se på detta är att såväl skola som föräldrar har, eller vill ha, starkt inflytande över eleverna. Detta kan leda till intressekonflikter vilket aktualiserar skolans ansvar för att efterhand överlåta mer ansvar på eleverna själva genom att göra dem delaktiga i beslut som rör deras skolsituation och genom en ökad delaktighet i den egna lärandeprocessen.

Individualisering och gränsdragning

I intervjuerna framhålls individualisering som en nyckelfaktor för att skapa goda lärandesituationer för elever på gymnasiesärskolans individuella program. Bland annat understryker skolledarna de individuella utvecklingsplanernas (IUP) betydelse för individualiseringen medan eleverna inte nämner IUP över huvudtaget och vårdnadshavarna ställer sig kritiska till dem eftersom målen inte tillräckligt konkretiseras. Även om IUP inte för alla inblandade har samma betydelse är individualisering en återkommande nyckelfaktor i synpunkterna på undervisningen. Detta äger troligen sin riktighet i många avseenden men som framgår i delstudierna tolkas och konkretiseras individualisering på olika sätt. Man kan här tala om individualisering som pedagogisk idé respektive som organisering. Som pedagogisk idé innebär individualisering att skolan strävar efter att inom ramen för den gemensamma undervisningen individanpassa uppgifter, arbetssätt etcetera. Att ingå i gruppens/grupperns gemenskap och möta heterogeniteten, andra elever med andra förutsättningar och förmågor, ses som en viktig stimulans men ställer stora krav på pedagogisk kompetens. Som organisering blir individualisering ofta ett sätt att homogenisera, det vill säga samla elever med likartade förmågor i särskilda grupper. Denna typ av nivågruppering av elever bygger enligt forskning inte sällan på önskemål från lärare som menar att det underlättar undervisningen. Bland lärarna är uppfattningarna i intervjuerna delade, ur elevperspektiv ses nivågruppering som en slags statusmarkör och i föräldraintervjuerna ser man risk för att eleverna begränsas i den grupp som ska hållas samman. Den specialpedagogiska forskningen pekar på att homogena grupperingar endast kortsiktigt har kunskapsfördelar för eleverna och att den kan försvåra sociala relationer mellan elever med olika förutsättningar. Inkluderande gemensam undervisning stimulerar både sociala relationer och kunskapsutvecklingen hos flertalet elever när den förmår att kombinera gruppens heterogena dynamik med individuell stimulans. De intellektuella förutsättningarna hos det individuella programmets elever representerar en stor variation och det är tveklöst en betydande utmaning att sträva efter fler inslag av gemensam undervisning inom det individuella programmet liksom med såväl gymnasiesärskolans nationella program som gymnasieskolans olika program. Men både ur kunskaps- och ur socialt perspektiv är det önskvärt. Här kan, återigen, organisatoriska, lokal-

mässiga och kompetensmässiga hinder identifieras som härrör från uppdelningen i olika inriktningar och skolformer.

En fråga som får såväl individuella, pedagogiska, sociala som ekonomiska konsekvenser är uppdelningen av elever i olika inriktningar inom det individuella programmet. Intervjuerna visar på svårigheter med gränsdragningar och speglar den problematik som denna typ av inriktnings- eller placeringsfrågor med automatik medför. Frågan om placering av elever i yrkes- eller verksamhetsutbildning verkar hanteras olika i kommunerna och kravet på att elever ska placeras i endera inriktningen uppfattas som begränsande. Risk föreligger för att det, liksom när det gäller frågan om bedömning av tillhörighet till skolformen särskola generellt, riktas stort intresse mot att försöka förfina utrednings- och bedömningsprocessen i stället för att försöka anpassa verksamheten efter elevers varierande behov. Erfarenheten visar dock att det inte på avgörande sätt går att lösa den problematiken eftersom det bland annat inte finns, eller kan finnas, helt objektiva och säkra test- eller utredningsinstrument och inte heller elever som i alla avseenden motsvarar de kategorier denna form av kategorisering förutsätter. I stället för försök att tydliggöra inklusions- och exklusionskriterier för yrkes- respektive verksamhetsutbildning kan ansträngningarna kanaliseras mot att bättre belysa och förverkliga de behov av flexibla undervisningssituationer som elever har. Denna vilja till och strävan efter flexibilitet i organiserande och i undervisningen uttrycks tydligt i delstudierna men kräver förändringar i regelverken. Särskilt i lärarstudien lyfts frågan om progression för eleverna som ett problem, vilket anknyter till de återkommande synpunkterna på att individuella programmet generellt har för stort fokus på trygghet. Det vällovliga syftet att erbjuda trygghet och omvårdnad hindrar delvis kunskapsmässiga och sociala utmaningar. Det riskerar också att medföra att de förväntningar och krav som personalen har på eleverna blir låga. Forskningen pekar i åtskilliga studier på förväntningars betydelse för prestationer och risken för att låga förväntningar riskerar bli en självuppfyllande profetia.

Några behov av förändringar

I delstudierna lyfts, som framgått ovan, flera behov av förändringar. Ett anknyter till gränsdragningsproblematiken och handlar om att samtliga intervjupersoner uppfattar yrkes- och verksamhetsutbildning

som förlegade och otydliga beteckningar. Om dessa inriktningar ska kvarstå bör de ersättas av mer rättvisande och informativa beteckningar. Särskilt elever och vårdnadshavare pekar i detta sammanhang också på att strukturerna skapar gränser som begränsar valmöjligheterna. De gränsdragningsproblem som existerar medför svårigheter för elever och föräldrar att välja inriktning och för skolledare och lärare att placera elever. I intervjuerna framkommer även att elever ibland "tvingas" välja individuella programmet eftersom det i kommunen inte finns nationella eller specialutformade program som motsvarar deras intressen. Det innebär att kraven växer på individuella programmet att möta en större variation av elever med olika behov, intressen och förutsättningar. Därutöver finns problem med tydlighet när det gäller beskrivningarna av de kurser elever kan söka och läsa. Samverkan mellan gymnasiesärskolan och gymnasieskolan uppfattas som bristfällig och måste utvecklas på alla nivåer. Flera skolledare och lärare menar även att ökad samverkan mellan gymnasiesärskolan och exempelvis arbetsförmedlingen måste till för att möjligheterna till arbete och fortsatta studier efter avslutad gymnasieutbildning för individuella programmets elever ska bli verklighet.

Skolledare och lärare är i stort överens om att betyg är inadekvat för individuella programmets elever. Det är inte betyg i form av bokstäver eller siffror som behövs för individuella programmets elever utan förbättrade omdömen och bättre dokumentation. Flera aktörer framhåller betydelsen av att det inte ska finnas hinder i regelverken för individualisering och flexibilitet inom gymnasiesärskolan. Utveckling av verksamheter kräver kompetent personal. Sedan kommunaliseringen av särskolan på 1990-talet har variationen i hur kommuner exempelvis organiserar, leder och utbildar i särskolan och dess anställda ökat. Ett område där erfarenheterna tyder på stora skillnader är kompetensutveckling/vidareutbildning av personalen. För att förverkliga samverkansambitioner, inkluderande undervisning m.m. måste strategisk och långsiktig kompetensutveckling till för såväl personal inom gymnasiesärskolan som gymnasieskolan. Detta aktualiserar även frågan om tydlig ledning för gymnasiesärskolan. Skolledarintervjuerna ger flera uttryck för upplevelser av en alltför självständig personal och insynsskyddad verksamhet utan tydlig pedagogisk ledning. Även lärarna efterfrågar en tydligare ledning men värnar samtidigt sin autonomi. Uppfattningen om en insynsskyddad verksamhet kan i sin tur kopplas samman med den i olika uppföljningar återkommande kritiken från

i första hand vårdnadshavare/anhöriga om en särskoleutbildning präglad av trygghet och omsorg på bekostnad av stimulans och brist på både kunskaps- och sociala utmaningar.

En grundläggande fråga – utanför utredarens uppdrag

En grundläggande fråga som aktualiseras av våra studier är effekterna av att särskolan är en egen skolform. Denna ligger visserligen utanför utredarens uppdrag men det går inte att bortse från att valet av särskolan som en egen skolform påverkar såväl elever, föräldrar, lärare som skolledare. En egen skolform kan exempelvis innebära vissa garantier för särskild resurstilldelning men också medföra organisatoriska, sociala och pedagogiska begränsningar. Skolformen ger ramarna för verksamheten och, vilket är viktigare, markerar för eleverna och omvärlden att det är något särskilt och markant avvikande med dem som går i särskolan. Genom den formella särskiljningen från annan utbildning signalerar skolformen särskola (både den obligatoriska grundsärskolan och den frivilliga gymnasiesärskolan) avvikelser från det vanliga. Detta får för samverkan och samspel med andra begränsande konsekvenser på såväl organisatorisk-, lednings-, personal- och elevnivå (och för elevernas vårdnadshavare). Särskilt viktigt är det att uppmärksamma kort- och långsiktiga effekter av den kategorisering som samhället gör av de elever som mottas i särskolan. Effekterna syns på flera nivåer och handlar bland annat om hur eleverna ser på sig själva och hur omgivningen ser på dem. Att hantera balansgången mellan att tillförsäkra elever med funktionsnedsättningar tillräckliga resurser samt utvecklande lärandesituationer/undervisning och att samtidigt öka samverkan och inkluderingen är både en pedagogisk och politisk utmaning.

Avslutning

I denna analysrapport och i de delstudier som Göteborgs universitet, Malmö Högskola och Högskolan i Halmstad tagit fram på uppdrag av Gymnasiesärskoleutredningen återfinns resultat och resonemang som kan tjäna som underlag för den särskilde utredarens förslag. På frågan om individuella programmet inom gymnasiesärskolan motsvarar elevernas förutsättningar och behov blir

svaret sammansatt. I vissa avseenden, som exempelvis personella resurser, bedöms resurserna motsvara behoven medan i andra avseenden, som samverkan, är det mycket arbete som återstår.

Referenser

- Alexandersson, U, Möllås, G & Jakobsson, I-L (2010). *Individuella programmets möjligheter och begränsningar – sett ur lärarperspektivet*. Göteborg: Göteborgs universitet
- Danermark, B (2000). *Samverkan – himmel eller helvete?* Malmö: Gleerups
- Janson, U (2004). *Delaktighet som social process – om lekande och kamratkultur i förskola*. I Gustavsson, A (red) *Delaktighetens språk*. Lund: Studentlitteratur
- Lang, L & Andersson, H (2010). *Studie av utbildning inom det individuella programmet i gymnasiesärskolan – Studerandeperspektiv*. Malmö Högskolan i Malmö
- Mineur T & Tideman, M (2010) *Skolledares syn på gymnasiesärskolans individuella program*. Halmstad: Högskolan i Halmstad
- Möllås, G & Alexandersson, U (2010). *Gymnasiesärskolans möjligheter och begränsningar – sett ur vårdnadshavares perspektiv*. Göteborg: Göteborgs universitet
- Szönyi, K (2005) *Särskolan som möjlighet och begränsning – elevperspektiv på delaktighet och utanförskap*. Stockholm: Stockholms universitet
- Söder, M (1979) *Vad då integration? om användningen av integreringsbegreppet i samband med särskolans integrering*. Rapport från projektet "Utvärdering av särskolans integrering i den vanliga skolan" Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala Universitet

Studie av utbildning inom det
individuella programmet i
gymnasiesärskolan
(Gymnasiesärskoleutredningen,
U 2009:4)
Studerandeperspektiv

Malmö Högskola, Lärarutbildningen,
Skolutveckling och ledarskap

Lena Lang, lektor i utbildningsvetenskap, specialpedagog
Helena Andersson, forskarstuderande i pedagogik, specialpedagog

Sammanfattning

Med anledning av att gymnasiesärskoleutredningen aktualiserar ett behov av kvalitativt inriktade studier gällande individuella program, får tre lärosäten i uppdrag att genomföra undersökningar inom det aviserade området. Malmö Högskola koncentrerar sig på ett studerandeperspektiv, Högskolan i Halmstad inriktar sig mot ett skolledarperspektiv och Göteborgs universitet utför fallstudier där även lärare inkluderas. Samråd mellan lärosätena har skett och i enlighet med avtal redovisar respektive lärosäte sina studier medan Högskolan i Halmstad svarar för en sammanfattande analys av skolledar-, lärar- och studerandeperspektiv.

Den studie som föreliggande rapportering avser, lyfter fram några av de stämmor som i högsta grad är berörda av hur en gymnasietid ter sig, men som sällan hörs i forskningssammanhang. Övergripande inriktar sig studien på studerandes upplevelser av pedagogiska och sociala aspekter inom verksamhets- och yrkesutbildningens individuella program i gymnasiesärskolan samt upplevelser av övergångar, såsom i kontakt med kursutbud inom gymnasiesärskolans nationella program.

Som empiriskt underlag för studien har gruppintervjusamtal utförts med 15 ungdomar som studerar vid individuella program i verksamhetsutbildning och yrkesutbildning inom fyra kommuner i gymnasiesärskoleorganisationer. Innehållet i upplevelserna har inordnats under fem övergripande teman: lärandesituation, studiesituation, relationer, inflytande och eget ansvar samt förväntningar inför framtiden.

Studiens resultat uppmärksammar sammantaget en omfattande variation i upplevelserna av de företeelser som studien fokuserar. Ibland sammanfaller synen på lärande- och studiesituation mellan studerande inom och mellan kommuner, mellan studerande i verksamhets- och yrkesutbildningens individuella program etc. medan det mestadels inte går att skönja entydiga mönster. På sina håll beskrivs en flexibilitet i brytpunkter inom/mellan yrkes- och verksamhetsutbildning, respektive mellan individuella program och kurser i nationella program, medan det på andra håll ges beskrivningar som tyder på mer statiska upplägg och gruppkonstellationer inom de individuella programmen. Upplevelser avseende utvecklingen av de studerandes jämnåriga nätverk skiftar över tid och sammanhang, medan det inte kan uteslutas att det till delar kan kopplas till kvaliteter i organiseringen. I studerandes beskrivningar av möten

med företrädare för gymnasiesärskolan tydliggörs skiftande möjligheter till inflytande. En del upplever att de påverkar sin studietillvaro och sina intresseområden, medan andra beskrivningar tyder på begränsade valmöjligheter. Det händer att studerande upplever att deras val och synpunkter efterfrågas, utan att hänsyn sedan tas till uttryckta önskemål/behov. I förväntningar inför en förestående framtid, fokuserar en del på en fortsatt studie- och arbetsinriktad tillvaro, med eller utan anknytning till innehållet i gymnasiestudierna. Andra uttrycker härutöver förhoppningar om att lära och rustas för livet i stort, att få kunskaper och erfarenheter som gymnasietiden inte inneburit.

Studiens syfte och metod

Denna kvalitativa intervjustudie har haft för avsikt att söka svar på vilka sätt studerande i gymnasiesärskolan upplever delar av en liv- och lärandesituation inom ramen för befintlig gymnasiesärskoleorganisation. Som underlag inför Utbildningsdepartementets uppdrag att samlat bedöma på vilka sätt yrkes- och verksamhetsutbildning inom gymnasiesärskolan svarar mot de studerandes behov, har föreliggande studie riktat ett odelat intresse mot studerandes uttryck för tankar om pedagogiska och sociala aspekter under och ut ur en gymnasietid.

Det är betydelsefullt att försöka beskriva och förstå utbildningsinstitutioners betydelse för studerandes drivkrafter och motiv för lärande, utifrån deras egna erfarenheter. Med utgångspunkt i en holistisk syn på människa och kunskap, har liv och lärande inte strikt separerats från vartannat i studien (Lang & Ohlsson, 2009). Studien fokuserar främst studerandes upplevelse av det som det individuella programmet i gymnasiesärskolan erbjuder samt härutöver upplevelser av angränsande övergångar genom och ut ur gymnasietiden. Uppmärksamheten inriktas således mot upplevelser av pedagogiska och sociala aspekter gällande:

- hur huvudintryck av innehåll, former och ramar i/för en gymnasietid framstår,
- övergångar, såsom exempelvis flexibilitet i brytpunkter inom/mellan yrkes- och verksamhetsutbildning, respektive i relation till kurser i nationella program, samt

- förväntningar inför förestående framtid, upplevelser av på vad sätt gymnasiestudierna rustar undersökningsgruppen för framtiden, etc.

Val av metod och undersökningsgrupp

För att söka svar på uppdragets betoning på om det individuella programmet vid gymnasiesärskolan svarar mot studerandegruppens behov har studiens metodiska avvägningar lett fram till val och genomförande av intervjuer med studerande. I ambition att erhålla ett så rikt material som möjligt sett utifrån syftet, framstår det som rimligt att anta att även studerande som vanligtvis inte är representerade i forskningssammanhang kan lära oss andra något om ett utbildningsväsende för unga (jmf Frithiof, 2007; Lang, 2004; Molin, 2004; Möllås, 2009; Ohlsson, 2008; Szönyi, 2005, m.fl.). Människor som i någon mening lever utanför samhället har mycket att lära oss andra om företeelser i samhället (Plummer, 2001).

Att gruppintervjuer valts har både kvalitativa och tidsmässiga orsaker. Dels skulle gruppintervjusamtal kunna ge utökade förutsättningar för interaktion mellan studerande, såsom att stödja varandras uttryck, bidra med förtydliganden, hjälpfrågor, etc. Härutöver skulle formen kunna ge den enskilde bättre utrymme för reflektion under tiden andra gav sin syn på det aktuella frågeområdet. Dels innebar gruppsamtal att fler studerande skulle kunna komma till tals, än vad som hade varit möjligt om enskilda intervjuer tillämpats. Ramarna för undersökningen innebar att gruppintervjuer kunde genomföras i fyra kommuner. Arbetet inleddes med att kontakter togs med rektorer för individuella program i gymnasiesärskolor i två större och två mindre kommuner i södra Sverige. Rektorerna ombads att selektera representanter till undersökningsgrupper om cirka fem studerande, där i möjligaste mån både kvinnor och män, studerande med andraspråksbakgrund, samt sistaårselever ingick. En viktig aspekt var att deltagarna i undersökningsgrupperna ville berätta om sin syn på gymnasiesärskolan. I instruktionerna till rektorerna framgick även att det inte fanns några förväntningar på att det främst var studerande som hade naturligt flödiga verbala uttryckssätt som skulle delta i intervjuerna, utan just viljan att berätta var central. I informationen inför formerandet av grupperna framgick härutöver värdet av att försöka skapa förutsättningar för att olika synpunkter skulle kunna

komma till tals, att det exempelvis inte var nödvändigt eller önskvärt att studerande var odelat positiva till företeelser i skolan.

Grupperna kom så att bestå av två till fem studerande i årskurserna två (4), tre (8) och fyra (3). Totalt deltog således 15 studerande i intervjusamtalen, varav tio flickor och fem pojkar. Åtta studerar vid det individuella programmets verksamhetsträning och sju vid det individuella programmets yrkesträning. I gruppintervjuerna fanns både studerande med och utan erfarenhet av studier vid enstaka kurser inom nationellt program i gymnasiesärskolan. Samtliga studerande var arton år eller äldre och därmed var vårdnadshavares samtycke inte nödvändigt.

Intervjusamtal – från samtal till text

I samtliga kommuner utom en var grupperna sammansatta vid överenskommen intervjudtidpunkt. Då en av rektorerna var upptagen, sattes en intervjugrupp samman av lärare på plats. Samtliga intervjusamtal ägde rum på respektive skola, antingen i ett klassrum eller i en lokal i anslutning till klassrummet.

De studerande tillfrågades i samband med intervjun om de ville delta och de informerades även om att det var det möjligt att dra sig ur under intervjun. Som utgångspunkt för intervjusamtalen fanns en intervjuguide med frågeområden (se bilaga). Ordval, konkretion etc. improviserades efter lokala förutsättningar.

Alla intervjuer spelades in med hjälp av en digital voice recorder. Filerna sparades och transkriberades med hjälp av dator. Gruppintervjuernas längd var mellan en till två timmar. Den totala samtalstiden för alla gruppintervjuerna uppgick till fem och en halv timme. Den totala mängden transkriberad data uppgick till 117 sidor, varav 64 sidor bestod av utsagor rörande studerande i yrkesträning, respektive 53 sidor gällde studerande i verksamhetssträning.

Samtalen genomlyssnas före transkriberingen. Eftersom vanan att läsa skriftspråk är större än att läsa talspråk, har det skrivna ordet återgetts i skriftspråkets form. Avsikten är att låta undersökningsgruppen tala i texten genom belysande citat. Vidare är det av värde att studerande inte blir igenkända, alltså att de förblir så anonyma som möjligt. Det kan vara känsligt att transkribera samtal i talspråksform, bland annat eftersom grammatiska uttryckssätt och särskilda uttryck kan "avslöja" identiteter. Pauser har mar-

kerats med punkter (...), avbrott // stark betoning markeras med fetstil och fniss eller skratt inom parantes (skrattar) (jfr Karlsson, 2006). Att överföra tal till skriven text kan medföra att nyanser kan gå förlorade, till exempel tystnader, tvekande, intonation och kroppsspråk. Eftersom fokus i studien ligger på innehållet, det vill säga huvudsakligen *vad* som sägs och inte hur det sägs, har det ingen avgörande betydelse. Studerandes uttryck har transkriberats på liknande sätt oavsett på vad sätt synpunkterna uttrycks. Med stöd i att det som uttrycks är det centrala, blir det därmed underordnat hur synpunkter uttrycks; via tal, med hjälp av teknik alternativt via kommunikativ assistans av tal och/eller tecken.

De citat som använts i rapporteringstexten återges så nära de reella uttalandena som möjligt. Smärre delar av intervjumaterial som innehållsmässigt inte varit relevanta för sammanhangen har tagits bort, såsom exempelvis studerandes omtagningar eller intervjuarens bekräftelser. I förekommande fall har det markerats med []. Samma tecken har använts av anonymitetsskäl och för tydligheten av sammanhang [XX-skolan]. Efter varje citat framgår om det är hämtat från en studerande vid individuellt program/verksamhetsträning (vt), respektive från en studerande vid ett individuellt program/yrkesträning (yt).

Samråd om process och etiska spørsmål gällande intervjusamtal, text och inför inledande bearbetning har skett i referensgruppsform vid Malmö Högskola, med seniora forskare och forskarstudenter som har ett uttalat intresse för frågeställningar inriktade mot särskolan.

Bearbetning av data

Baserat på innehållet i det totala datamaterialet har pedagogiska och sociala aspekter inordnats under fem övergripande teman: lärandesituation, studiesituation, relationer, inflytande och ansvar samt förväntningar inför framtiden.

Konstruktionistiska och narrativa perspektiv har bidragit med värdefulla ideologiska ingångsvärden inför och i samband med intervjuerna. Bruners (1986) distinktion mellan de levda, upplevda och det berättade livet innebär att intervjusamtalen i föreliggande studie handlar om det berättade skollivet, nämligen de erfarenheter som de studerande delger och på vilket sätt de förstår och införlivar dem i det egna livet (jfr Pérez Prieto, 2006). Det material som

intervjuerna genererar kan utifrån ett konstruktionistiskt perspektiv inte ses som exakta redogörelser av vad som faktiskt hänt i ett liv eller som en avspegling av samhället utanför. Frågan om huruvida det som berättas är sant är därför inte relevant. Istället antas att samma händelser kan representeras och konstrueras på en mängd olika sätt (Karlsson, 2006). Ett sådant antagande har kommit att bli särskilt betydelsefullt i samband med bearbetningen av datamaterialet inom studiens respektive teman, eftersom data visar på en omfattande variationsrikedom. De framträdande skiftningarna påkallar en systematisering av materialet som lyfter fram variationerna. Jämförelser, vilka kan ses som karaktäristiska drag i all kvalitativ analys (Atkinson & Hammersley, 1983) har en särskild position i bland annat utvecklingen av grounded theory. När studiens material har bearbetats och analyserats har "comparative analysis" (Glaser & Strauss, 1979) beaktats. Därmed har såväl större som mindre skillnader eftersökts för en systematisering och nyansering av materialet.

Metodkritik

Att rektorer satt samman intervjugrupperna kan naturligtvis ha påverkat förutsättningarna för intervjusamtalen, såsom att det inte kan uteslutas att rektorer genom sina val kunnat påverka hur en skola framställs. Rektorerna har kännedom om de studerande, vilket får antas medföra bättre förutsättningar för att sammansättningen på intervjugrupperna blivit bättre än om en person utan kännedom om de studerande skulle ha gjort det.

Som planerat har det varit nödvändigt att se intervjuguiden (bilaga) just som en guide, där presentationerna av frågeområdena improviserats efter lokala förutsättningar. Att genomföra intervju i grupp har i huvudsak inneburit förväntade kvalitativa fördelar, såsom interaktion mellan studerade, förtydliganden, hjälpfrågor och bättre utrymme för reflektion. Vid gruppintervjuer kan det principiellt finnas en risk att deltagare i grupper påverkar varandra till likriktade utsagor, något som emellertid inte genomsyrar detta material, även om studerande i någon grupp uttryckt en gemensam syn i någon fråga.

I en av grupperna fanns en assistent närvarande under intervjusamtalet för att teckentolka en studerandes ickeverbala och verbala uttryck. Det är naturligtvis svårt att avgöra hur mycket, eller på vad sätt en assistent kan påverka det som uttrycks i grup-

pen under ett intervjusamtal, men en lyhördhet inför påverkan från såväl intervjuare som assistent har präglat fortsatt bearbetning. I det här fallet föreföll emellertid fördelarna med assistans att överväga, eftersom den studerande i annat fall inte hade kommit till tals. I gruppintervjuerna i övrigt, stöttade studerande varandras kommunikativa uttryck spontant när sådana situationer uppstod.

Studien har inte tillräckligt underlag för att kunna lyfta frågeställningar avseende genus- och etnicitetsperspektiv. Begreppet studerande i texten kan både adresseras till en kvinna och en man. Med lärare avses kvinnor i samtliga fall utom ett i den verklighet som de studerande beskriver. Av anonymitetsskäl benämns samtliga lärare i studien som lärare/hon.

Resultat

Innehållet i studiens huvudtema – lärandesituation, studiesituation, relationer, inflytande och eget ansvar, respektive förväntningar inför framtiden – redovisas under separata resultatavsnitt. I resultatredovisningen används begreppet lärandesituation huvudsakligen för upplevelser i anslutning till lektioner. Med klassrum avses den miljö som uppfattas som den där studerande är mest, det vill säga den lokal som utgör det individuella programmets ordinära lärandesituation. Begreppet studiesituation används för ett vidare sammanhang, där även andra delar av en utbildningstillvaro inbegrips.

Lärandesituationen

En del studerande presenterar sin skolidentitet på ett enkelt och naturligt sätt, såsom i beskrivningar av vilken skola man studerar vid, program, ämne och tillhörande detaljer. Studerande sätter således in sig själv i en komplex gymnasiesärskolekontext. Andra ger uttryck för att röra sig mellan två sammanhang, bostad och skola. För en del står begreppet boende som ett samlingsbegrepp även för skiftande aktiviteter som sker under fritiden. För en del innefattar samlingsbegreppet teori och praktik all aktivitet i den totala lärande- och studiesituationen.

Kvaliteter i lärandesituationen

Studerande ger många uttryck för att de i huvudsak trivs med sin lärandesituation. För en del finns det inget negativt, utan allt upplevs vara bra.

Att det är ett bra ställe för elever. De kan känna sig trygga. (vt)

Jag tycker att lärarna är snälla och assistenter de är jättesnälla och det var det, och andra också snälla på skolan. (yt)

I studerandes beskrivningar om skola och studiesituation lyfts ofta ett gott lärarperspektiv fram.

Bra lärare. (vt)

Jag tycker inte om skolan. Den är lite bra, men inte mycket. Lärarna är bra. Alla lärare är bra även på [XX-skolan]. (yt)

Lärare värderas mestadels utifrån personliga kvaliteter, såsom att en specifik lärare är snäll, förstående eller trevlig. Som motbild anges att lärare exempelvis inte lyssnar och agerar då det gäller psykosociala frågor, eller att enstaka lärare är petnoga, mindre trevliga, etc.

Lärarna förstår ingenting. De behöver lyssna lite bättre på det man säger. Det är mest [NN, en del av utbildningen] och lärarna där. De hör inte. De lyssnar och tror de förstår hur man mår men det har hänt så mycket på [NN] för mig. De har inte hjälpt mig så jag får hjälpa mig själv typ. [yt]

Det är bra lärare, ja det är bara några stycken som inte är så trevliga. (yt)

Det finns även de som lyfter fram professionsrelaterade kvaliteter, såsom värdet av att ha lärare som undervisar på ett sätt så att det blir lätt att lära och härutöver bidrar med kunskaper för livet.

Studerande i verksamhetsträning/individuellt program beskriver processen i lärandesituationen. Det kan exempelvis handla om att man har ett ämne före och ett ämne efter lunch och vila samt exempel på vad som händer där.

Ja, vi har djur och natur, först brukar vi ha samling på morgonen, när vi kommer. Ja vi lär oss om djur och natur och så kollar vi på film om djur [] Ja, läxa vi har och läsa högt för de andra om vilka djur vi har och sen brukar vi ha data. Efter den läxan då brukar vi skriva in det som vi lärt oss och ... ja. (vt)

På torsdag har jag musik och jag ska ha idrott på torsdag. Jag går i tjejgrupp. (vt)

Studering i yrkesträning/individuellt program beskriver motsvarande processer. De lägger emellertid ett större engagemang på att värdera processerna, vad de innebär och leder till, vilket motiverar ett separat avsnitt om bedömning och jämförelser.

Bedömning och jämförelse (yrkesträning)

På studerandes odelade initiativ förs olika nivå- och betygsbegrepp återkommande fram. Studerande vid individuellt program/yrkesträning talar om nivåer i avsikt att beskriva:

- sina prestationer i jämförelse med andras, i samma eller annan grupp/klass,

Jag är snart på samma nivå som [MM]. (yt)

Så blir det så att jag blir snabbare på det sättet. För jag menar att de ligger ju inte på min nivå precis. (yt)

Jag väljer alltid [NN, jämnårig kamrat att samarbeta med]. Vi ligger snart på samma nivå i svenskan. Jag jobbar flitigt med det just nu. (yt)

- grupper/klassers kunskapsutveckling, såsom synen på ifall studerande med och utan motsvarande kunskaper kan delta i en grupp/klass,

En sak med det att bara hoppa in så där. Det är så hög nivå vi ligger på. Annars får vi börja om igen från rutan igen. Det vill inte vi. (yt)

Till hösten har vi ökat nivån. Då kan vi inte gå tillbaka igen. (yt)

- samt för att beskriva att grupper kan organiseras efter kunskapsutveckling.

Ibland gemensamt arbete tillsammans vi jobbar som ett lag, och ibland efter olika nivåer. (yt)

Vidare används betygs- och nivåbegrepp för att beskriva dokumenterade skillnader mellan kunskaper innanför och utanför det individuella programmet/yrkesträning. Dels ifall kunskaperna som förvärvats inför och vid det individuella programmet räcker till för att nå betyg, dels för att poängtera att man läser kurser inom nationella program.

Ja, på IV-nivå. (yt)

Detta året tänker man att det är sista året, inget skolk, måste komma i tid och nu är snart betygen på G. (yt)

... får man hämta betygen, gå fram och säga hejdå till allihop igen, se hur mycket betyg man har. (yt)

Organisering av lärandesituationer

Ur samtliga gruppintervjuer framgår att studerande upplever att man parallellt studerar ensam och i grupp i klassrummet. Som tidigare tangerats poängterar en del värdet av att hjälpas åt med ett projekt och värdet av att medlemmar i en grupp bidrar med olika saker. Arbete i grupp kan även innebära att studerade upplever att de grupperas i avsikt att göra liknande saker samtidigt.

Det kan även upplevas ansträngande med jämnåriga relationer i lärandesituationen. Dels kan det vara pressande när en permanent gruppdynamik inte fungerar i en mindre klasstorlek/grupp överlag och dels kan gruppdynamiken påverka det individuella arbetet. Det finns de som önskar andra gruppkonstellationer än de som läraren förordar.

Ibland när vi har enskild läsning så sitter killarna och pratar. Då brukar jag tänka; sch, men jag säger det inte högt. [] De säger bara 'ja vadå men vi bara pratar'. Men ni stör mig och jag behöver koncentrera mig. (yt)

Alltså vår lärare tycker att hon ska bestämma det. Som till exempel om jag vill jobba med [OO] så får jag inte det för henne, för då ska jag jobba med någon annan. (yt)

Som närmare framkommer i avsnitt Inflytande och eget ansvar, är det inte alltid möjligt att byta fastare grupperingar/inriktningar inom individuellt program.

Övergångar i lärandesituationen

En del studerande i individuellt program/verksamhetsträning ingår i och värdesätter kurser som både riktar sig till studerande i individuella program i verksamhetsträning och yrkesträning. Upplevelserna förefaller viktiga för att få en variation i skoltillvaron, att medges utrymme att möta andra studerande.

Jag har tränat. [] Alla. [] Det gillar jag. (vt, om deltagande i en idrott- och hälsa- inriktad kurs)

Assistent: Du får berätta var du är på torsdagarna, då jobbar du ju med yrkesträningen. Och vad gör du då för någonting?

Träslöjd med A, bland annat. (vt)

Studerande i individuellt program/yrkesträning talar inte om erfarenheter av kursutbud tillsammans med studerande i individuellt program/verksamhetsträning. En del framför istället möjligheten att delta i kurser inom nationella program i gymnasiesärskolan, det vill säga studier tillsammans med studerande vid nationella program.

Jag får gå från min klass några dagar. Jag och [PP], en vän till mig, vi går ifrån klassen då några timmar, minst tre timmar för att ha samhällskunskap och historia. (yt, om deltagande i nationella program/gymnasiesärskola)

Jag går varje fredag på handelsprogrammet, klockan tolv till halv tre. (yt)

Upplevelser av studier tillsammans med studerande vid nationella program framstår som positiva upplevelser. Det förefaller även ha en viss statusmarkerande betydelse, studerande talar frekvent om nivåer i detta sammanhang.

Studiesituationen

Begreppet studiesituation används då ett vidare utbildningssammanhang än lärandesituationen återspeglas. Här inbegrips även delar av tillvaron utöver den konkreta klassrumssituationen, upplevelser gällande studieuppläggnings och andra holistiska aspekter i en utbildnings-tillvaro.

Tillgänglighet till angränsande gymnasiearenor

Initiativ till möten med nationella program i gymnasiesärskola och gymnasieskola förefaller tas från båda håll. I en kommun har exempelvis det individuella programmet i gymnasiesärskolan inviterats till ett program i gymnasieskolan och i en annan kommun har grundskoleelever inviterats till gymnasiesärskolan. Medan sådana enstaka möten möjligen kan ses som första steg, eller en lägre grad av integrerande intentioner, beskrivs även mer utvecklade

gränsöverskridande möten mellan studerande i individuellt program och nationella program i gymnasiesärskolan och gymnasieskolan. Av beskrivningarna framgår således att kontinuiteten skiftar i kontakter, mötesplatser och samarrangemang.

Både när det handlar om samverkan av tillfällig eller av mer regelbunden karaktär, förekommer å ena sidan beskrivningar av möten där parterna har liknande/jämbördiga uppdrag, såsom i ett elevråd. Å andra sidan kan det handla om att parter har olika uppdrag, såsom ett bidragande/givande uppdrag, respektive ett mottagande/konsumerande uppdrag, exempelvis i en café-, miljöhanterings- eller presentations-/föreläsningsaktivitet.

Ja, det var ett dansuppträdande här i skolan där [pekar mot aulan] och vi såg att de dansade till musik ja dansade och spelade högt. Det var spännande. (yt)

Nej, [nämner en annan skola] har en annan matsal. Ja där vi visade projektarbetet. (yt)

Jag har elevrådet där nere [på gymnasieskolan]. Vi ska ha stormöte den sjuttonde maj [...] mm det var likadant häruppe [gymnasiesärskolan] när det var elevråd, det kallar vi för lilla ... (yt)

Intervjuare: Gör ni samma sak i dag med soporna?

Ja. Alla husen [på hela gymnasieskolan] [...] en kärra som vi tar grejorna på hela vägen. (vt)

I en intervjugrupp till skillnad från övriga, poängteras särskilt värdet av trygghet *inom* gruppen/klassen (vt). För det stora flertalet i övriga intervjugrupper framstår det emellertid som viktigt att bli sedd och bekräftad som individ och grupp/klass även av den utbildningsrelaterade omvärlden utanför den egna gruppen/klassen.

Beskrivningarna tyder sammantaget på att upplevelsen av organiseringen av de individuella programmen i de aktuella kommunernas gymnasiesärskolor förefaller gå i två riktningar. Antingen är organiseringen främst inriktad mot att skapa övergångar mellan individuella program (verksamhetssträning och yrkesträning). Då synliggörs ett mer varierat utbud av kurser inom individuella program, såsom exempelvis ett urval av individuella val som bild, annat språk eller idrott. Enbart studerande från individuella program ingår. Eller är organiseringen främst inriktad mot att skapa övergångar mellan individuella och nationella program. Då förefaller det främst handla om att finna befintliga nationella kurser som kan fungera för enskilda studerande vid individuella program/gymnasiesärskolan.

Det förekommer inga beskrivningar som tyder på att det individuella programmet förefaller upplevas som en väg in till en permanent plats vid ett nationellt program i gymnasiesärskolan. Inga beskrivningar tyder exempelvis på att studerande går ett eller två år vid ett individuellt program i avsikt att därefter fortsätta vid ett nationellt program.

Det finns studerande som uppehåller sig kring upplevelser av övergången från grundsärskolans tionde årskurs till studiesituationen i gymnasiesärskolans individuella program. Oavsett om det är positiva eller negativa erfarenheter som beskrivs, relateras upplevelserna i övergångar främst till jämnåriga relationer. Det finns de som bekymrat sig för att lämna sin hemkommun av relationella skäl, men upptäckt att man fått nya vänner på gymnasieorten. Det finns även erfarenhet av mobbning under initial gymnasietid, vilket i förekommande fall medfört programbyte.

Så valde jag att gå här och se nu har jag fått bättre kompisar som A, B och C. Innan jag började här kände jag inte han och inte hon och inte han [pekar på de andra] och nu känner jag dem. (yt)

Innan jag började på denna skolan var jag lite mobbad. Jag var lite rädd att ingen skulle tycka om mig och så har det ju varit lite, men det har blivit bättre... [] I en klass, då första året och så, där blev jag mobbad. [] Eller mobbad och mobbad, men det kändes som det och sen så praoade jag i vår klass och när jag gjorde det kändes det mycket bättre och sen är jag här och det är mycket bättre och jag skulle aldrig vilja byta ... (yt)

De studerandes beskrivningar av sina möjligheter till möten med jämnåriga, utan särskilda arrangemang av det egna programmet, varierar. Beträffande upplevelser av informella möten med jämnåriga utanför eget program, se avsnitt Relationer.

Normer

Det framträder ett starkt kollektivt missnöje hos undersökningsgruppen över att erfara att jämnåriga utanför det individuella programmet i sarskolan bryter regler. Matsalar är en arena där rökning, stökighet och långa köer återkommande upplevs, något som delar av undersökningsgruppen försökt förhindra, både i kontakter med enskilda och via elevråd. Av beskrivningarna framgår att studerande vid individuellt program intar måltider i matsalar som är

gemensamma för all gymnasieutbildning. Studerande vid individuellt program/verksamhetsträning äter vid reserverade bord.

Matsalen [] lång kö och mycket människor, där är mycket stökigt. (vt)

Alltså det handlar inte om skolan här, men att det ska bli bättre i matan. [ang behov av förändring] för där det har det, ska inte stå där och sånt. Jag tycker det är tråkigt att se. [] Jo vissa gör ju det

inte, för att jag gör det men jag har själv sett det. Det är jättegrisigt det är mat som ligger på tallrikarna ... (yt)

Jag skulle vilja prata [] De andra eleverna i ...högstadiet i matsalen de röker. [] Det står en skylt att de inte får röka men det hjälper inte. (vt)

Intervjuare: Äter ni tillsammans med den stora skolan?

Nej, vi äter typ varje klass. Vi äter i vår klass och de äter i sin klass. (vt)

Det finns även studerande som delger egna erfarenheter av konsekvenser av att ha tänjt på skolans normer. Särskilt negativt upplevs situationer av dubbel gränssättning, såsom både tillsägelser om det saken gäller, i kombination med information om att det även kommer att ges skriftlig information till den myndiges förälder-/vårdnadshavare.

Så brukar hon skriva i min bok 'så får du inte göra, det vet du'. [] Så säger hon till mig på skarpen när jag kommer in i klassrummet. (vt)

Relationer

I detta avsnitt speglas studerandes uttryck för förekomst av och betydelsen av jämnåriga relationer i och i anslutning till lärande- och studiesituation.

I och i anslutning till lärande- och studiesituation

Lärandesituationen framstår som en viktig arena för upplevelsen av utvecklingen av jämnåriga relationer. Då studerande vid individuella program/verksamhetsträning talar om lärandesituationen som en meningsfull och motiverande tillvaro, ingår jämnåriga relationer. Även om lärandesituationen sedd utifrån en relationell infallsvinkel, intar en något mer neutral roll för studerande i individuellt pro-

gram/yrkesträning, framträder även här värdet av fungerande jämnåriga relationer.

Att umgås med vänner och min fröken. (vt, angående det roligaste i skolan)

Intervjuare: Mm.

Ja, det är kul att umgås.

I: Det allra roligaste är när man umgås med sina klasskamrater och sina lärare?

Ja, det är det.

[Senare:]

I: Vad gör [namn] på rasten då?

Vad jag gör?

I: Ja.

Jag umgås med min fröken. Jag [aktivitet] och är för det mesta själv.

Jag och Å och de andra i klassen kommer jättebra överens hela tiden så det kvittar vem jag jobbar med. (yt)

Vi har också haft det tillsammans. Förra terminen hade jag hemkundskap tillsammans med [namn] så ... eh ... ja det gick ju bra. Vi skrattade och hade det kul. (yt)

Beskrivningar av jämnåriga relationer som inte fungerar tillfredställande i lärandesituationer framkommer även.

Jag har en kompis som går i samma klass som jag och hon håller på med mig varje dag. Hon säger dumma ord till mig, att jag är dum hela tiden och jag blir ju ledsen så ... (vt)

När jag tycker det är tradigt är när det blir en massa bråk. När det blir konflikter mellan mig och en tjej som går i våran klass. [] Hon blir väldigt arg och jag blir väldigt ledsen och det tycker jag är tradigt. Annars tycker jag att det är väldigt bra. (yt om lärande- och studiesituation)

Lärandesituationen kan både upplevas som det allra bästa, respektive som det allra sämsta med skolan, beroende på hur de jämnåriga relationerna upplevs av studerande vid individuella program/verksamhetsträning. Aktiviteter i studiesituation och på fritid lyfts fram som meningsfulla, utan att någon koppling görs till relationer. Som tidigare antytts flätar en del studerande vid individuellt program/verksamhetsträning samman aktiviteter under fritiden med begreppet boende. Levnadssituationen framstår i sådana fall som en tudelad tillvaro, där skolan organiserar vissa aktiviteter, boendet andra.

Studierande vid individuella program/yrkesträning sammankopplar kontakter med jämnåriga i högre grad till ett vidare sammanhang, till sin studie- och fritidssituation. Då den enskilde lyfter fram beskrivningar av en meningsfull tillvaro, fokuseras ofta aktiviteter och relationer parallellt. Om än stora individuella variationer förekommer, förefaller studierande vid individuellt program/yrkesträning ha ett vidare jämnårigt kontaktnät, det vill säga utöver de som ingår i lärandesituationen. Gruppdynamiken förefaller emellertid skifta över tid, där upplevelsen av fungerande och icke fungerande kontakter kan präglade en kortare eller längre period.

Jag brukar vara på stora skolan [gymnasieskola] för där finns vänner till mig [+ två namn]. Det är några av mina och min flickväs bästa vänner. (yt)

Lärarna är helt okej och jo allting funkar och så ... Nu ska jag inte nämna något namn här nu. Men jag gillar i alla fall vissa elever eftersom vissa ju pratar inte längre med mig. (yt om studiesituationen)

Min klass är jättebra för detta året. Förra året var den inte bra [] nej då mädde man inte bra. (yt)

Jag, vi och de

Det kan inte uteslutas att avsaknaden av beskrivningar av jämnåriga relationer i studiesituationen kan relateras till hur denna fysiskt är organiserad. Då en distans mellan den fysiska placeringen av det individuella programmet/verksamhetsträningen och all övrig gymnasieverksamhet beskrivs av studierande, förekommer heller inga beskrivningar av kontakter med studierande i allmän- och specialpedagogisk verksamhet i gymnasiesär- och gymnasieskola. Studierande förefaller i sådana fall leva ett isolerat studieliv i/kring lärandesituationen och kan inte på eget initiativ ta sig ur den för att närma sig övrig gymnasiekontext. Därmed blir det även svårare att relatera sig själv till jämnåriga och att se sig själv som en del av ett jämnårigt nätverk utanför det egna programmet/egna klassen.

Intervjuaren: Vad brukar du göra på rasten?

Ta det lugnt [] ... Tänker. (vt)

I: Vad tänker du på då? []

Kompisar. [utanför skolan]

I: Något annat du gör på rasten?

Tar det lugnt.

I ett färre antal frågor går studerande vid individuellt program/yrkesträning samman om ett sätt att se på en företeelse. Sådana beskrivningar kan innebära en överenskommelse eller ett kollektivt ställningstagande om den egna gruppen/klassen. Det kan exempelvis handla om att man som klass/grupp utgör en gemenskap som känner tillit till varandra eller poängterandet av att studerande utanför denna klass/grupp inte tillhör eller handlar på liknande sätt (se exempelvis avsnitt om normer).

Inflytande och eget ansvar

I studiens samtliga gruppintervjuer finns studerande som uttrycker att de har svårt för att komma på vad de är med och bestämmer över i skolan. I samtliga gruppintervjuer framkommer spontana uttryck för upplevelser av inflytande över företeelser som sker under ledig tid i skolan, såsom om vad den enskilde gör och med vem på raster.

Studerande vid individuellt program/verksamhetsträning aktualiserar inflytandefrågor av informell karaktär, såsom att man själv styr över sin assistans och när man vill ta paus/rast. Vidare upplever studerande möjlighet till att ta en hel del beslut på praktiken, såsom gällande arbetsfördelning, kundkontakter och i arbetsuppgifter "backstage". I en av gruppintervjuerna med studerande i verksamhetsträning är det ingen som uppger att man väljer eller bestämmer något själv, det vill säga utöver innehållet under raster. Frågan väcker viss förvåning, det skämtas om svaren såsom att studerande bestämmer över läraren, men ingen ger i övrigt några uttryck för tankar om ett konkret inflytande.

De hjälper mig ibland, det är bra. (vt, om inflytande över assistans)

Studerande vid individuellt program/yrkesträning aktualiserar också frågor om inflytande och ansvar av mer informell karaktär, situationer som till delar utspelar sig i klassrum, i specifikt ämne, gällande tidspassning eller närvaro/skolk. Härutöver lyfts möjlighet till inflytande i formella former, såsom att via representantskap i elevråd för gymnasiesärskola samt för all gymnasieutbildning ges möjlighet att driva frågor om miljö, ekonomi, etc.

Det är egentligen inte bra för kroppen att äta så mycket godis så det ska bort. Det har vi pratat om på stora elevrådet. Det får inte finnas. [] Och så var det likadant här uppe när det var elevråd, det kallar vi för

lilla [skratt] elevrådet. Så har vi tagit upp på lilla elevrådet att här uppe slösas det mycket papper. [] Sen tog vi också upp det sist på elevrådet att det kastas trehundrausen gafflar och knivar. (yt)

Studerande i samtliga gruppintervjuer upplever att rektor är den som beslutar om lärande och lärandesituation. Härutöver anförts övrig skolledning, kommunövergripande skolledare och biträdande rektorer, samt lärare och övrig personal.

Rektorn bestämmer vilken kunskapsnivå mellan kunskapsnivå om man vill bli bättre öka den olika steg uppåt. Upp till femton steg. (yt)

Rektorn bestämmer ju för det mesta här uppe och sånt vad vi ska jobba med. Men när vi är nere i vårt klassrum med vår lärare får vi själv bestämma lite om vi ska jobba med. Svenska eller med matte och sånt. (yt)

Det är fröknarna som bestämmer vad vi ska jobba med. (vt)

En fördjupning av vad studerande upplever avseende inflytande i relation till mer avgränsade delar av studieuppläggning av individuella program/yrkesträning behandlas under nästa rubrik.

Val av utbildningsform/inriktning (yrkesträning)

Det finns betydande skillnader i upplevelsen av vad det är som medfört att den enskilde studerar vid yrkesträningens individuella program, vid de skolor, individuella program, inriktningar och kurser som de gör.

För en del är det självklart att valet av gymnasiesärskola och individuellt program är egna aktiva val och motiven handlar om att lära bättre i en god studiemiljö. För några har förälder påverkat och/eller samrått med rektor. I ett flertal beskrivningar förefaller valen inte vara egna aktiva val till en skola och ett program, utan upplevs snarare som ett frånval, såsom en konsekvens av att inte nå krav och tempo i gymnasieskola och/eller gymnasiesärskolans nationella program.

Jag har valt det. Det fanns ju andra inne i R [storstad] också, men min storasyrra har gått här också fast på X [gymnasieskola], så tyckte jag att det var mysigt att gå här. (yt)

Vi pratade om denna skolan hemma och så ringde mamma till rektorn och frågade om det var möjlighet för mig att få gå här och så blev det så att jag fick gå här. (yt)

Jag kan inte gå det andra gymnasiet, det större gymnasiet kan jag inte gå så jag får gå det lite mindre, i en liten klass för det är lite svårt. [] För om man går det större gymnasiet blir man stressig och det är inte kul. (yt)

I mötet med företrädare för gymnasiesärskolan upplevs skiftande möjligheter till inflytande över den aktuella studieuppläggnings inom det individuella programmet. En del är med och styr sina intresseområden, andra medges inga/begränsade valmöjligheter.

Jag fick liksom helst inte välja eftersom detta är ju IV detta och då kan man inte alls ju få välja överhuvudtaget eftersom [suck]. Det är ju liksom eftersom vi så här ska få extra hjälp, eftersom vi inte själva kan ju. (yt)

Jag vill byta tillbaka, men det känns som det inte funkar.

Intervjuare: Det funkar inte?

Jag ville egentligen byta tillbaka, men min mentor. [] Jag skulle få byta tillbaka om jag inte trivdes, men det fick jag inte. (yt ang inriktning av individuellt program)

Även då det gäller val av enstaka kurser och praktik synliggörs skiftande möjligheter till inflytande. Studerande ifrågasätter begränsade möjligheter till individuella val, främst under det första året i gymnasiesärskolan.

Vi har träslöjd nu på morgonen. Sen i eftermiddag har jag hemkunskap där man lagar eller bakar. Jag har valt det valet för jag har flyttat hemifrån och då lär man sig mer. [] Det var mitt första val så fick jag det för jag ville det. Jag pratade med läraren, så sa jag att jag ville ha det först. (yt)

Fast nu är det så att när man går på IV får man inte välja exakt vad man vill ha, men man kan i alla fall lite grann välja, när man går i andra och tredje året får man faktiskt välja om man vill eh. Eller man får tillfälle att välja om man vill praoa eller så välja sånt här, vad heter det? [] Så jag har valt dans, på onsdagarna och musik här på fredagarna. [] Men det är bara om man går tredje eller andra året. Inte första året då får man inte välja överhuvudtaget. (yt)

Härutöver framkommer att studerande uppmanats till val av kurser och praktik, som de senare upplever inte har realiserats. En annan begränsande företeelse är att påbörjade kurser inte tillåts brytas, i fall då studerande uttryckt att den befintliga kursen inte motsvarat förväntningarna. Hinder som anges som skäl för att inte kunna genomföra byten handlar om att den studerande inte nått de kun-

skapsnivåer som övriga i den önskade kursgruppen vid denna tidpunkt uppnått.

Förväntningar inför framtiden

Om än på individuellt skilda sätt, beskrivs tillfället då man ska avsluta studierna i gymnasiesärskolan/ ta studenten, på ett sätt så det väl täcker dess centrala element; att få dokumentation på studierna, ta avsked av jämnåriga och lärare, springa finklädd ut från skolan, åka runt i staden, bli firad hemma, etc. En anmärkningsvärd detalj i sammanhanget är att på en skola sker ett så kallat studentutspring från en gymnasieskolas byggnad, en byggnad som de studerande vid individuellt program/verksamhetsträning inte känner till och inte upplever att de varit på under sin gymnasietid.

I förhoppningar om den fortsatta studiekarriären efter gymnasietiden, lyfts allmänna folkhögskolestudier fram, såväl av studerande vid individuella program i verksamhets- som yrkesträning. Ingen av de studerande i individuellt program/verksamhetsträning talar om funderingar på fortsatta studier inom något specifikt intresseområde. Förhoppningar om fortsatta studier för studerande vid individuellt program/yrkesträning kan mestadels kopplas till ett intresseområde i pågående gymnasiestudier, såsom mot fortsatta kommunikation/språk/bild- eller natur/djur/trädgårdsinriktade studier.

Ja, jag ska gå på folkhögskola i kanske man bor där men man åker hem på helgerna tror jag tvätta, dammsuga och städa och städa toaletterna. (vt)

Både studerande vid individuella program i verksamhets- och yrkesträning uttrycker i sina förhoppningar om en arbetsinriktad karriär efter gymnasietiden, fram intresseområden med och utan koppling till delar av gymnasiestudierna. Medan exempelvis en studerande vid individuellt program/verksamhetsträning har förhoppningar om fortsatt arbete på gymnasietidens praktikplats, talar en studiekamrat om flerårigt utlandsarbete utan direkt anknytning till gymnasietidens studieinriktning.

Intervjuare: Ska du jobba sedan?

Ja, på caféet. (vt)

Jag ska bli basketproffs i USA. (vt)

En del studerande sätter in innehållet sin framtida studie- eller arbetsinriktade tillvaro i ett vidare sammanhang, där exempelvis att flytta hemifrån och att skapa nya relationer också är centralt. I detta sammanhang lyfts värdet av att i utökad omfattning få lära för livet under gymnasietiden. Avseende önskemål om ett utökat kursutbud i gymnasieskolan, aktualiseras kurser som stärker framtida vuxenliv, som att hantera att ha egen bostad, familjebildning, etc.

Nya program, el, tekniska. Skruva lite. Roligt är det att lära sig. En dag när man är själva hur gör man då? (yt)

Intervjuare: Det skulle finnas fler program?

Ja, för IV-klasserna helst.

Ja, sen är det något jag väldigt gärna vill och som vi kan träna på det är att typ bli sambo och inte behöva leva som särbo hela tiden. Ja, om att göra ett barn tillsammans. Tja, vuxenlivet hade varit bra [...] jag ska bli sambo sen ju bli gift och sambo och allt det där andra som NN vill. (yt)

Inför fortsatt analys och förslag till fortsatt forskning

Resultaten i föreliggande studie synliggör ett behov av fortsatt forskning. Dels handlar det om en grundligare analys och teoriansknytning av studiens befintliga data, vilket inte varit möjligt inom föreliggande studies tidsramar. Det förefaller finnas en tillgång i studiens datamaterial som möjliggör fortsatt analys av studerandeperspektivet bland annat avseende mening och motivation i en liv- och lärandesituation och avseende upplevelser av tillgänglighet, delaktighet, utanförskap och ett aktivt medborgarskap, sett i ett längre tidsperspektiv.

Behovet av fortsatt forskning handlar även om förslag till nya infallsvinklar som kunnat skönjas i arbetet med denna studie. Det synes exempelvis finnas anledning att följa framtida organisering av gymnasiesärskolan, sett ur ett studerandeperspektiv. Oavsett val av framtida organisering, kommer den studerandegrupp som ingått i denna studie även att finnas framöver. Bland annat skulle det vara värdefullt att studera upplevelser av närhet och distans till övrig gymnasieutbildning och de företeelser som kan komma att präglade den nya gymnasieskolan; såsom uppdelning av mer teoretiskt respektive yrkesorienterade program, bedömningsgrunder, examina, etc. Långsiktiga avsikter för studerande vid individuella program – och dess framtida motsvarigheter – vore också av intresse att stu-

dera. Strävar vissa program till att ge studerande kunskaper och behörigheter inför studier vid nationella program? Hur tillämpas inkluderande lärandesituationer – och är strävan densamma i gymnasiesärskolan som i gymnasieskolan? Hur kommer utvecklingen av sociala relationer och att lära för livet in i bilden? Vad är de främsta långsiktiga avsikterna med kurssamarbeten mellan program i gymnasiesärskolan? Även fördjupade studier av mer långsiktiga avsikter i övergångar mellan verksamhetsträning och yrkesträning vore av intresse.

Sett utifrån en metodologisk infallsvinkel i relation till den undersökningsgrupp och utbildningsorganisation som här stått i fokus, handlar Malmö Högskolas fortsatta forskningsintresse bland annat om att utveckla former för att inhämta och analysera data som fokuserar på att lyssna till stämmor som sällan hörs i forskningssammanhang (jmf Lang och Ohlsson, 2009). De förtjänster som den för sammanhanget tämligen okonventionella gruppintervjun i föreliggande undersökning visat, vore av värde att utveckla, liksom mer teknikbaserade sätt att lyfta liv och lärande utifrån de sätt de framstår för den enskilde i det dagliga livet (Conner Christensen, m.fl. 2003).

Referenslista

- Atkinson, P. & Hammersley, M. (1983). *Ethnography. Principles in practice*. London: Tavistock.
- Bruner, E. (1986). Experience and Its Expressions. In Turner & Bruner (Eds): *The Anthropological of Experience*. Urbana: University of Illinois.
- Conner Christensen, T., Feldman Barrett, L., Bliss-Moreau, Lebo, K., Kaschub, C. (2003).
- A practical guide to experience-sampling procedures. *Journal of Happiness Studies*. 4(1). Boston: Department of Psychology.
- Frithiof, E. (2007). *Mening, makt och utbildning. Delaktighetens villkor för personer med utvecklingsstörning*. Växjö Universitet: Institutionen för pedagogik.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1979). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York: Aldine.
- Karlsson, M. (2006). *Föräldraidentiteter i livsberättelser*. Uppsala universitet: Studies in Education.
- Lang, L. & Ohlsson, L. (2009). Ytterst berörd – sällan hörd. Att som forskare lyssna till berättelser. EDUCARE 2009:4. *Att infånga praxis. Kvalitativa metoder i specialpedagogisk forskning i Norden*.
- Molin, M. (2004). *Att vara i särklass – om delaktighet och utanförskap i gymnasiesärskolan*. Linköping/Örebro Universitet: Institutet för handikappvetenskap.
- Möllås, G. (2009). *Detta ideliga mötande. En studie av hur kommunikation och samspel konstituerar gymnasieelevers skolpraktik*. Högskolan i Jönköping.
- Ohlsson, L. (2008). *Educational Encounters with Adult Students in Difficult Learning Situations*. Lund University: Department of Education.
- Pérez Prieto, H. (2006). *Historien om räven och andra berättelser. Om klasskamrater och skolan på en liten ort – ur ett skol-och livsberättelseperspektiv*. Karlstad: University Studies, 2006:52.
- Plummer, K. (2001): *Documents of Life 2. An Invitation to Critical Humanism*. London: Sage.

Szönyi, K. (2005). *Särskolan som möjlighet och begränsning: Elevperspektiv på delaktighet och utanförskap*. Stockholms Universitet: Pedagogiska institutionen.

Intervjuguide Bilaga

- Berätta lite om dig själv
- Beskriv din skola, klass, lärare
- Beskriv en dag i skolan (ev med schema)
- Vad är det som gör att du går på den här skolan? (Har du valt det själv?)
- Berätta om något som varit riktigt bra under den tid du gått på den här skolan.
- Berätta om något som du skulle vilja vore annorlunda på den här skolan.
- Beskriv en bra rolig lektion
- Beskriv en lektion som inte var så bra
- Är de flesta lektionerna lika? På vilka sätt? Om inte, vad skiljer?
- Hur är det här – brukar man arbeta själv? Tillsammans?
- Har du lektioner på andra ställen/med andra än med din vanliga klass? (kurser i nationella program, t ex Är du på ”Gula”?)
- Vem bestämmer om vad du ska lära dig i skolan?
- Vad bestämmer du i skolan?
- Vad händer på rasterna? (tillsammans med jämnåriga relationer/assistent, aktiviteter, fika, etc?)
- Hur är det i korridorerna? (Vad händer där – sociala interaktioner?)
- Hur är det i matsalen? (Vad händer där – sociala interaktioner?)
- Hur kommer du till skolan?
- Berätta lite om vad som händer när du slutar gymnasiet. (tar studenten i gemenskap med ordinära gyskolan?)
- Vad händer efter studenten?
- Ska du jobba? Studera vidare? Med vad?
- Har du lärt dig saker här på skolan som behövs för att kunna jobba tror du?
- Finns det något mer som du tror att man borde ha lärt sig inför livet efter skolan?
- Vad skulle du vilja säga till en elev som ska börja här i höst? (Råd, vad är bra/inte lika bra)

Gymnasiesärskolans möjligheter och begränsningar – sett ur vårdnadshavares perspektiv

Gunvie Möllås
Ulla Alexandersson

Augusti 2010

Gymnasiesärskolans möjligheter och begränsningar – sett ur vårdnadshavares perspektiv

Uppdrag och genomförande av studien

Den föreliggande sammanställningen är en delredovisning av en alltjämt pågående undersökning av vårdnadshavares upplevelser och erfarenheter av gymnasiesärskolans möjligheter och begränsningar. Studien har sitt ursprung i en enskild kommuns begäran om att få en samlad bild av vårdnadshavares uppfattningar och önskemål inför reformering och vidare uppbyggnad av gymnasiesärskolans verksamhet i den berörda kommunen. Möjligheten att utöka materialet med informanter från ytterligare en kommun medförde att resultatet sågs som relevant och kompletterande till redovisningen av den studie som fokuserar lärares perspektiv på det individuella programmens möjligheter och begränsningar. Den sistnämnda ingår i bedömningsunderlaget som insamlas inom ramen för Gymnasiesärskoleutredningen (U2009:04). Vårdnadshavarna har informerats om och gett sitt godkännande till att materialet används för två olika ändamål.

Urval av informanter

Informanterna kommer från en större respektive en s.k. varuproducerande kommun¹. Vårdnadshavarna i den större kommunen har ungdomar som går i yrkes- eller verksamhetsutbildning i skola B, vid vilken en fallstudie tidigare har genomförts inom ramen för Gymnasiesärskoleutredningen (U2009:04). Ett begränsat urval gjordes inledningsvis, med hänsyn till den tid som stod till förfogande. I den andra kommunen ingår alla föräldrar som har barn i den obligatoriska särskolans senare år (8, 9 och 10) och som står inför valet till en framtida utbildning inom gymnasiesärskolan, samt föräldrar som redan nu har erfarenheter av dess verksamhet. Studien pågår alltjämt och eventuellt kommer djupintervjuerna att följas av en enkät som riktas till ett större antal vårdnadshavare. Den föreliggande resultatbeskrivningen bygger på hittills genomförda intervjusamtal med sju föräldrar, varav tre har ungdomar som

¹ <http://www.skl.se/web/Kommungruppsindelning.aspx> (Sveriges kommuner och landsting)

tillhör det individuella programmet inom gymnasiesärskolan. Att underlaget är så begränsat bör givetvis beaktas vid bedömning av det hittills framkomna resultatet, samtidigt som det pekar på områden och frågeställningar som kan förmodas vara angelägna även för andra vårdnadshavare.

Vid citering används förkortningar VGyVT alternativt VGyYT för vårdnadshavare inom det individuella programmet, samt VGr för dem vars barn finns i grundsärskola eller träningskola och som står inför valet till en kommande gymnasieutbildning. I den löpande texten har citat från vårdnadshavarna kursiverats (enstaka ord, kortare uttryck och meningar). Längre utsagor återges i citatblock. Strukturen för presentationen följer samma mönster som den parallella studie som gjorts inom ramen för Gymnasiesärskoleutredningen och som fokuserar lärarnas perspektiv på det individuella programmet. Detta för att om möjligt kunna göra jämförelser och få en större överblick.

Organisering av utbildningen

I det följande redovisas vad som framkommit i samtalen med vårdnadshavare rörande programval och grupperingar, strukturella förutsättningar i form av styrdokument och resurser, samt samverkan mellan och inom program.

Programval och grupperingar

Föräldrar till de elever som redan nu går på det individuella programmet beskriver skiftande erfarenheter av valet till gymnasiesärskolan. För någon var valet till verksamhetsutbildning ganska självklart utifrån den berörda elevens behov och förmågor. I de fall eleven har gått i grundsärskola beskrivs valprocessen som mera problematisk. Utbudet av gymnasiesärprogram, vars innehåll motsvarar elevens intressen, finns inte alltid. En förälder beskriver att grundsärskolans lärare lämnat rekommendationer som varit till hjälp och att i det berörda fallet hittades ett alternativ inom det individuella programmet och dess fria val (s.k. fördjupningar).

Den [valprocessen] är inte lätt. Du vet ju inte vad det innebär. Det var ju lite trädgård och såna grejer som hon inte sysslar med och så var det ju fordon som hon inte sysslar med och så visste man inte riktigt vad det innebar, det här. Man väljer lite i blindo och det var väl därför vi

tog det här mat och boende då bara för att vi tänkte att då tränar hon sig för att hon ska flytta hemifrån lite. Men sen visste jag inte vad som ingick riktigt. Vi fick ju information, men sen vill man ju gärna veta vad det innebär. (VGy YT)

Vidare kan organisatoriska omstruktureringar begränsa utlovade valmöjligheter inom yrkesträningens fria val och därmed resultera i mer eller mindre frivilliga byten av grupptillhörighet. Eftersom det är svårt att välja framförs även önskemål om att byte av program eller grupp ska underlättas, om det visar sig att eleven har hamnat i en verksamhet som inte passar individen av ett eller annat skäl.

Föräldrarna på skola B upplever att själva övergången mellan skolformerna har fungerat mycket bra. Lärare från gymnasiesärskolan besökte eleverna och tvärtom gjordes besök på den blivande skolan i god tid. Under det senare halvåret inom den obligatoriska särskolan fick eleverna också möjlighet att göra en längre sammanhängande praktik i den nya gymnasiemiljön.

Föräldrar som har barn inom den obligatoriska särskolan har funderingar över hur det ska bli och flera uttrycker oro. Kommer hemkommunen kunna erbjuda utbildningsvägar som svarar mot elevens intressen och förutsättningar? Om så inte blir fallet, väcks frågor om elevens möjlighet att gå i en annan kommuns gymnasiesärskola och hur kommer i så fall resor eller inackordering att kunna ordnas. Föräldrar framför en önskan om att också särskolans elever ska ha möjligheter att välja skola och program utifrån sina intressen och behov, utan att vara tvingade att välja något av vad de alternativ som den egna kommunen kan erbjuda. *Dom ska också ha rätt att välja* (VGr).

För samtliga föräldrar är begreppen yrkesträning och verksamhetsträning svåra att förstå innebörden av och orden upplevs vilseledande. En förälder vars barn just har valt IV säger sig inte veta vad som är yrkes- respektive verksamhetsträning, men förlitar sig på att eleven ska få en individanpassad undervisning.

'Yrkesträning' – absolut inte för sonen är första tanken, för han kommer ju aldrig kunna jobba ute bland folk [...] Det skulle han ju inte klara av. Han måste ju va på ett skyddat boende, skyddat hem med daglig verksamhet. (VGy VT)

Tanken har ju slagit mig, med ordet yrkesträning, för det låter som du tränar för ett nytt yrke. [...] Det är ju just när du ska välja... om du sitter och läser den här 'yrkesträning'... jaha då väljer man ju bort det. (VGy YT)

'Verksamhetssträning' – för mig är det ett ord som är lite obegripligt på ett sätt. Vad är verksamhet? Jag kan inte liksom sätta det i samband med våra barn på skolan. Det är ungefär som man gick en introduktion för att kunna utföra ett arbete. Så är det ju inte. (VGy VT)

'Yrkesträning' är mitt spontana att dom tränar in sig i ett yrke, eller själva grunden... ett speciellt yrke då att man läser och praktiserar, alltså koncentrerat. 'Verksamhet' det är mer... nej... (VGr)

'Yrkesträning' är det inte då typ någonting.. ut för jobb [...] för det är ju ett yrke och 'verksamhetssträning' det låter ju ännu större [...] Det vet jag inte vad jag kopplar det med... (VGr)

Enligt informanterna bör krångliga begrepp med diffus innebörd rensas bort och möjligen ersättas av enklare ord som konkret förklarar vad som avses. I stället för yrkesträning och verksamhetssträning förordar man att den enskilde individen med sina specifika förutsättningar och behov får vara utgångspunkten, utan att hon/han klassificeras som tillhörande den ena eller den andra gruppen. *Man ska få ett bra och kvalitativt omhändertagande efter sina förutsättningar och respekt för den enskilde... möta honom eller henne där de är* (VGy VT).

Strukturella förutsättningar – styrdokument och resurser

Flertalet föräldrar tror sig ha sett målen för de kurser som ingår i den aktuella utbildningen, men känner oftast att de inte är såväl förtrogna med dess innehåll. Däremot anser de flesta sig vara delaktiga i de individuella mål som diskuteras i samband med utvecklingssamtalen.

Vad han ska uppnå det är att kunna leva ett så självständigt och socialt liv det bara går att göra. Det är inte fråga om några matematiska kunskaper. Det är inte den nivån liksom, utan det är fråga om att föra ett liv så behagligt som möjligt. Det tycker jag dom har varit tydliga med när vi sitter på de här utvecklingssamtalen, att vi har ganska tydliga mål på det, specificerat just för påklädning, avklädning, toa, mat... (VGr)

Enligt föräldrarna inom främst träningskola och verksamhetssträning har målen hittills inte blivit konkretiserade och presenterade på ett sådant sätt att eleven själv har kunnat förstå innebörden av dem. *Så långt har dom inte kommit, men att dom behöver komma dit i en framtid är helt klart* (VGr). I något fall där samtalen

på gymnasiesärskolan inte fungerat av olika orsaker, så hamnar utbildningsmålen i periferin. Att inte vara såväl insatt i kurserna eller ha överblick över utbildningen minskar dessutom föräldrars möjlighet till aktivt deltagande i elevens lärandeprocess.

Det känns precis som att hon har detta bara för att dokumentera att hon har gjort det, i princip. Den känslan har jag [...] Jag kommer inte ihåg om vi uppnådde några mål. Om vi har satt några mer mål det vet jag inte. (VGy YT)

Jag tycker ofta så här att man som förälder får frågan tillbaka: Vad tycker du att vi ska ha för mål? Men jag tycker där borde skolan sätta mål, men fråga föräldrarna: Vad tycker du? (VGy VT)

Föräldrarna upplever att personalresursen är tillräcklig i den nuvarande verksamheten inom det individuella programmet på skola B och att ungdomarna får det vuxenstöd som behövs.

Däremot har en del föräldrar tidigare erfarenheter av att det i den obligatoriska särskolan periodvis varit underbemannat. Lärarbyten, oavsett skolform, uppges vara problematiska och i synnerhet uppstår svårigheter när ansvarig mentor skiftar eller om mentor inte själv undervisar eleven.

Det var fantastiskt bra när han började... det var väldigt bra [...] engagerat och man kämpade väldigt, ja de första tre åren såg jag nog som positivast, tror jag. Sen började man släppa lite för man får lite problem i särskolan här, dels med lokalerna, för små lokaler, för små resurser [...] Det var lite omsättning på lärare och såna här grejer, som gjorde att man nog tappade Sven lite där i utbildning. Det hände inte så mycket utan man gjorde i princip samma saker. (VGr)

Flertalet föräldrar vittnar om perioder i deras barns skolgång då de utsatts för mycket flyttningar mellan lokaler, tillfälliga baracker, lägenheter eller mindre, trånga utrymmen. I vissa fall beskrivs lokalerna som undermåliga. *Ett tag satt han på toaletten och jobbade. Då var vi inte så glada kan jag säga* (VGr).

Det var iskallt på vintern så barnen frös och det var ingen säkerhet, så deras datorer och en pojkes privata dator som han hade med material då, det försvann. [...] Det var lite respektlöst, det var som arbetarbod. (Vgy VT)

Vi kände det att det är väldigt lätt att flytta en liten grupp och det finns inte plats där och det är fullt i den skolan... så då flyttar vi den här lilla gruppen, och vi var ju väldigt rädda eftersom dom nu kanske behövde ha stabilitet och inte flytta för mycket och byta lärare och lite

sånt där [...] Blev det överskott på assistenter fick dom gå som hade varit med i klassen och vi protesterade, men... (Vgy YT)

Brister påtalas även när det gäller tillgång på lokaler för gymnasieverksamheten, anpassade för t.ex. matlagning, slöjd och idrott. Flyttning till större enheter erbjuder fler möjligheter när det gäller ändamålsenliga lokaler och utrustning, men föräldrar redogör för exempel där grupper alltjämt kommer förvisas till trånga baracker, som ligger i anslutning till gymnasieskolans huvudbyggnader. Utomhusmiljön på särskolor (grund- och gymnasienivå) upplevs inte sällan som mindre stimulerande och den inbjuder inte till aktiviteter. *Det fanns ingenting, medan skolgården för de andra barnen rustades upp [...] Det saknades pengar* (Vgy VT).

Föräldrarna beskriver sina skiftande erfarenheter av personalens kompetens. Flertalet uttrycker sin känsla av att eleverna möts av mycket kompetenta pedagoger och de är nöjda med den aktuella verksamheten och omhändertagandet. Viss oro för vad som sker när ordinarie lärare är frånvarande finns dock. Likaså beskrivs upplevelser av att ord och handling inte alltid stämmer överens, trots att personalen säger sig besitta stor kunskap. Framför allt brister det i bemötande och förhållningssätt och föräldrar talar om visat förakt och kränkningar verbalt eller genom kroppsspråk. Någon förälder betonar särskilt elevassistenters behov av en grundläggande utbildning och mera generellt efterlyses lärare med specialpedagogisk kompetens (specialpedagoger) inom såväl den frivilliga som den obligatoriska särskoleverksamheten. *Jag tycker att dom ska va specialpedagoger när dom har med dom här barnen att göra, men jag vet ju att så fungerar det ju inte* (Vgy VT). En grupp som anses vara i stort behov av kompetenshöjande åtgärder är politiker och beslutsfattare.

Samverkan mellan och inom program

Någon samverkan mellan gymnasiesärskolans program eller mellan gymnasiesär- och gymnasieskolan känner vårdnadshavarna inte till, utöver enstaka tillfällen som exempelvis studentbalen. En förälder efterlyser samverkan med andra gymnasieprogram där ungdomar kan dela med sig av sin kunskap till särskolelever, t.ex. inom IT-området.

Kan inte någon annan elev, som är normalbegåvad, någon ungdom som kan det här med facebook, ta det som fördjupningsarbete och lära dom det här och lite moral och vad man får göra, vad man inte får göra, hur man ska hitta och vad händer om jag gör så och så... (Vgy YT)

Frågan om integreringens för- och nackdelar upptar mycket av föräldrarnas tankar och de är måna om att framföra sina synpunkter, men upplever inte alltid att deras synsätt är accepterat. En förälder som har barn inom den mindre enheten på skola B önskar slippa flyttning till den övriga gymnasie- och gymnasiesärskolan. I botten finns också erfarenheter av kränkande behandling som särskolans elever utsatts för.

Det var ju några barn som var mer begåvade, som väl kanske egentligen skulle ha klarat en annan skolform, som tog väldigt illa vid när dom blev attackerade och kallade för det ena eller det andra, och ledsna [...] Det var ju andra barn som fick höra att de var idioter och såna här saker då. Det är därför jag liksom funderar rätt ofta när man pratar integrering: För vems skull gör man det egentligen? Det känns ibland som det inte är riktigt accepterat, utan det ska va så jämställt och likställt så det blir ojämnt. För dom har inte samma förutsättningar. Då, i min värld accepterar man det och då får dom ha det bästa inom sina förutsättningar i stället [...] Ska det vara jämställt, om man hårdrar det, så ska det ju va efter dom här barnens förutsättningar, inte hur samhället ser ut i övrigt för då är man inte jämställd. (Vgy VT)

Föräldrar inom den obligatoriska särskolan nämner inte att deras barn utsatts för mobbing eller trakasserier under yngre åldrar, men någon enstaka förälder känner viss ängslan för den nuvarande situationen då de flyttats till en byggnad där grundskolans äldre åldersgrupper finns.

Sammanfattande slutsatser

Programval och grupperingar

- Beroende på elevens behov och förutsättningar kan valet från träningsskola till gymnasiesärskolans verksamhetsträning framstå som relativt självklart, medan valprocessen för elever som befinner sig i gränslandet mellan tänkbara alternativ upplevs vara mera problematiskt

- Brist på programutbud som kan tillgodose elevers intressen och förmågor utgör ett problem och kan leda till mer eller mindre ofrivilliga placeringar
- Rutiner för övergången mellan de obligatoriska och den frivilliga särskoleverksamheten anses fungera mycket bra på skola B
- Föräldrar till barn som inom en relativt snar framtid ska börja gymnasiesärutbildningen, uttrycker oro och funderingar kring vilka utbildningsvägar som hemkommunen kan komma att erbjuda. Rätten till att eleven ska kunna välja utbildning efter sina intressen och möjligheter betonas, oavsett var utbildningen finns
- Begreppen yrkesträning och verksamhetsträning ses som svårtolkade och vilseledande
- Att låta individen med sina specifika förutsättningar vara utgångspunkten förordas framför klassificeringar i olika grupper

Strukturella förutsättningar – styrdokument och resurser

- Föräldrar anser sig inte vara förtrogna med målen för de kurser som ingår i elevens utbildning, men flertalet är delaktiga i de individuella målformuleringar som görs vid utvecklingssamtal
- Eleverna inom främst träningsskola och verksamhetsträning, upplevs inte ha möjlighet att förstå innebörden av målen, vilka kräver konkretisering och en alternativ presentation
- Resurser i form av kompetent personal, ändamålsenliga lokaler och utrustning anses ha stor betydelse för all verksamhets kvalitet och därmed elevernas lärande. Beslutsfattareshov behov av relevant kompetens betonas.
- Kontinuitet och stabilitet är avgörande faktorer för elevernas lärandeprocess
- Återkommande framhålls betydelsen av personalens bemötande och förhållningssätt

Samverkan mellan och inom program

- Trots lokalmässig integrering talar föräldrarna mycket sällan om verksamhet som präglas av social och pedagogisk inkludering. Enstaka önskemål framförs om samverkan mellan elever från yrkesträning och ungdomar inom gymnasieskolans övriga program
- Vårdnadshavare hyser oro för att elever utsätts för kränkande behandlingar då elever från olika skolformer sammanförs i gemensamma lokaler
- Inkluderingens bakomliggande syfte måste tydliggöras

Utbildningens innehåll och genomförande

I det föreliggande avsnittet fokuseras elevernas behov och förutsättningar, samt vårdnadshavarnas erfarenheter och funderingar kring arbetssätt, arbetsformer och elevernas lärande.

Elevernas behov och förutsättningar

Det sker överlämningar från den obligatoriska särskolan till gymnasiesärskolan och föräldrar vet att *papper har gått iväg*. Känslan som beskrivs är dock att när väl höstterminen startar så är informationen inte längre aktuell. I andra fall berättar föräldrar om en mera aktiv roll i överlämningsmöten. Föräldrar påpekar vikten av att skolans personal tittar tillbaka och ser vad eleverna har gjort innan *och verkligen lyssnar på dom lärarna som lämnar över dom* (VGy YT) och sedan försöker lägga ribban så eleven får utmaningar som bidrar till fortsatt lärande och utveckling.

Särskilt dom som kommer ifrån grundsär alltså, för dom har ju legat på en hög nivå och liksom bara trampar tillbaka och börjar 'leka' igen [---] Jag tycker väl att det lite för mycket flum, just jämfört med vad som har varit. För kommer dom från grundsär och har legat på en hög nivå och då ska dom fortsätta med det... Det var ju det jag hade förväntningar att det skulle ligga lite högre, att det skulle bli lite jobbigare, men det blev tvärtom. (VGy YT)

Utmaningar måste dom här barnen ha likaväl som alla andra, men en utmaning som är satt i relation till deras förmåga (VGy VT).

Föräldrarna tycker det är viktigt att det ställs rätt krav på deras barn och att de ges utmaningar i förhållande till sina förutsättningar.

Säger man nå'nting och tycker man nå'nting så är det liksom: 'Det förstår inte du lilla förälder hur jag menar. Jag jobbar inte på detta viset.' En del lärare tar det personligt, om man säger så också... att det är fel på dom och det ju inte det man vill åt. Jag tycker det har varit väldigt svårt att prata med vissa lärare. (VGy YT)

Ställ krav och ge er inte, är en uppmaning som en förälder vill förmedla till andra vårdnadshavare. Till skillnad från den citerade informantens erfarenhet från YT känner VT-föräldrar inom den mindre enheten sig nöjda med kontakten och har inte upplevt några svårigheter i dialogen med skolans personal. Man känner sig välkommen. Oavsett skolform (obligatorisk såväl som frivillig) finns det dock en tydlig variation i kontakten mellan hemmet och skolan beroende på lärares sätt att arbeta och hur man lyckas göra eleven delaktig. *Vi läser alltid [kontaktboken] när han kommer hem och det vet han ju liksom [...] När det händer nåt så hämtar han boken och då ska jag skriva det och sen läser dom ju det på morgonen* (VGr). Inom VT används också kontaktböcker där man eftersträvar ett upprätthållande av en daglig dialog.

Vissa vårdnadshavare inom grundsärskolans senare år efterfrågar dock en större samverkan med skolan för att få inblick i verksamheten och för att få en ökad möjlighet att följa sitt barns utveckling. Detsamma gäller föräldrar inom YT som efterlyser samtal med alla undervisande lärare. Det framförs förväntningar på att lärare och skolledare ska lyssna på dem i egenskap av vårdnadshavare och tillvarata deras erfarenhet och kännedom om det aktuella barnet. Några föräldrar upplever att de ibland ifrågasätts och de tvingas poängtera att de kan ta ansvar för sitt barn. En förälder vill uppmana lärare att *bli lite mer öppensinniga. Det kanske inte går så efter alla papper och böcker. Funkar liksom inte i verkligheten [...] Så sunt förnuft är bra* (VGr).

Problem uppstår i de lägen när en elev begränsas eller hindras till följd av att en anpassning till gruppen prioriteras och föräldrar vittnar om att det kan uppstå delade meningar i föräldrars och skolpersonals syn på vad eleven ska tillåtas göra eller inte. Föräldrar understryker vikten av att de individuella förmågorna och förutsättningarna ställs i första rummet. Vad som sker i det inre arbetet är A och O och därför anses övergripande organisatoriska förändringar och reformer spela mindre roll.

Arbetsätt, arbetsformer och elevernas lärande

Föräldrarna, främst inom gymnasiesärskolan, säger sig inte ha så stor insyn i vad som händer i undervisningen, vad eleverna gör eller lär sig. Någon förälder inom verksamhetsträning förlitar sig på pedagogerna och vilar i tryggheten att deras barn är omhändertaget. Det finns också en övertygelse om att information skulle lämnas om pedagogerna tillfrågades. En förälder upplever däremot en stor skillnad mellan grundsärskolan och yrkesträningen inom det individuella programmet.

Jag har aldrig varit med i en klass och suttit med dom där. Inte där, det gjorde man ju på grundsärskolan. [...] jag har ju ingen insikt, om man säger, just i klassen eller i klassrummet eller hur dom undervisar överhuvudtaget. Det hade man ju där och i och med att dom hade läxor så visste man ju var dom var nånstans och vad dom gjorde. (VGy YT)

Föräldrar inom samtliga skolformer berättar om hur omorganiseringar och täta lärarbyten bidragit till att kontinuiteten i barnets lärandeprocesser påverkats under perioder, men det handlar också om varierande synsätt mellan lärare vad gäller undervisningens innehåll och de krav som ställs på eleven. Föräldrar inom gy-sär beskriver hur de ibland får kämpa för att träningen inom olika områden som barnet haft under tidigare skolår ska bibehållas, för att förvärvade förmågor inte ska gå förlorade eller att utvecklingen ska stagnera. Hit hör den kommunikativa förmågan, läsning, vardagsmatematik, t.ex. hantering av pengar och engelska för de elever som haft det under grundsärskolan. På samma sätt betonar föräldrar inom den obligatoriska sarskolan vikten av att deras barn får fortsätta med det arbete som påbörjats. *Läsning, det är ju viktigt att de håller i gång, att hon lär sig det ordentligt och även enklare matematik då* (VGr).

Så krävde jag att det skulle va svenska, engelska och matte och så läxor, men jag blev motarbetad hela tiden [...] Gymnasiet, då tänker jag ju kärnämnen och så en massa annat då, och dom har ju mycket aktiviteter. Dom har så himla roligt men just kärnämnen det... Kan dom läsa så ska dom fortsätta med det. (VGy YT)

Enligt föräldrarna är det centrala i elevers lärande under gymnasieutbildningen att de tillägnar sig redskap för att kunna bli så självständiga som möjligt, klara sitt framtida boende, sin egen hälsa

och hygien, kunna lösa konflikter och få social kompetens i övrigt samt en sysselsättning som intresserar dem.

Flera föräldrar uttrycker en känsla av att skolans personal (lärare, skolledare) eftersträvar generella lösningar där man är bunden till rutiner, arbetssätt och material som antas vara lämpliga för en hel grupp eller en viss typ av funktionsnedsättningar. Att utnyttja barnets erfarenhetsvärld uppfattas som trögt (Vgr). Uppfinnesrikedom och individanpassning efterfrågas och *lektantmanér* (Vgr) måste ibland läggas åt sidan, menar man.

Inte klassa in alla i paket, utan det måste vara individuella lösningar [...] Sluta med det här facktänkandet... Sen är det ju smidigast för dom [skolledare], det fattar jag ju också. Dom ska gå där och den personal ska va där. Man måste hitta individuella lösningar. Det blir ju mest smärtfritt för alla om man får till det så, även för skolledarna. (VGr)

Sammanfattande slutsatser

Elevernas behov och förutsättningar

- Information som grundsärskolans/träningskolans personal överlämnar till gymnasiesärskolan måste tillvaratas för att kontinuitet och progression i lärandet ska uppnås
- Alla elever måste få utmaningar som ligger på rätt nivå i förhållande till deras förutsättningar
- Det finns en förväntan om att föräldrars erfarenheter ska tillvaratas och att framförda önskemål behandlas med respekt och allvar
- I fall där man inte har en fungerande kontaktbok eller liknande, efterfrågas en tätare dialog mellan hem och skola
- Problem uppstår i de lägen när en elev begränsas eller hindras till följd av att en anpassning till gruppen prioriteras framför individen

Arbetsätt, arbetsformer och lärande

- Ju äldre eleverna blir, desto mindre insyn har vårdnadshavarna i den dagliga verksamheten, men samverkan anses nödvändig
- Vårdnadshavare upplever inte alltid att de får gehör för sina önskemål och de får kämpa för sina krav på att den träning som påbörjats i den obligatoriska särskolan ska fortsätta i gy-sär (i det här fallet främst YT)
- Föräldrar inom den obligatoriska särskolan har på motsvarande sätt förväntningar på upprätthållande av färdigheter och en fortsatt progression i elevens lärande och utveckling under kommande utbildning
- Eleven ska ges möjlighet att tillägna sig redskap för att kunna leva ett så självständigt liv som det bara går. Här nämns en meningsfull sysselsättning, att kunna klara ett boende, hälsa och hygien, social kompetens

Visioner och förändringsbehov

Det centrala, enligt föräldrarna, är att deras barn ska få en meningsfull sysselsättning efter avslutad skolgång, att de ska kunna flytta hemifrån och få ett självständigt liv med tillgång till det stöd som krävs. Talet om indragna stödfunktioner (LSS) utgör emellertid ett hot. Det råder en stor samstämmighet bland vårdnadshavarna när det gäller elevers möjligheter till fortsatta studier efter gymnasiesärskolan. Att ha någon form av jobb och att parallellt, under kanske en dag per vecka, få träna färdigheter och utveckla kunskaper genom särvox uttrycks som en stark önskan.

Då var det ju nå'n som berättade om hur det blir efter när hon slutar skolan om två år. Men då finns det ju särvox och då hoppade jag ju på direkt. Woow! Kan man få läsa en dag i veckan och fortsätta och läsa antingen det ena eller det andra ämnet så hon håller i gång det här. Så nu är jag ju jätteglad. (VGy YT). Det finns ju lite grupper ute i affärerna... Dom kan om dom vill och får hon bara tillräckligt ledande grejer och rutin på vissa saker så kan hon ju det. Att varje dag så gör du den och den... (VGy YT)

För dom barn som går på träningsskola där är det ju daglig verksamhet som gäller för dom, och där gäller det ju att sortera skruvar och muttrar i olika burkar [...] Vad jag har hört, jag har ju ingen erfarenhet än då, så får man göra samma sak da'n efter, för då har man börjat om

igen och så där. Man tittar på film och man går ut och promenerar. Det blir mer förvaring känns det som. Det bekymrar mig väldigt mycket [...] Fungerar det inte, så är det ingen idé att Kalle går i daglig verksamhet. En Kalle som bara förvaras blir ohanterlig. (VGy VT)

Flertalet föräldrar uttrycker tveksamhet vad gäller betyg och examina och man syftar då på risker för ytterligare klassindelningar eller andra negativa effekter för den enskilde eleven. *För dom som inte klarar, om man säger, att komma upp och få examen på gymnasiesärskolan, då är det ju liksom... Vad ska de klara då? [...]* *Det delar liksom ytterligare en klass ännu längre ner* (VGr). Samtidigt uttrycks rädslan för att eventuella olikheter mellan skolformer kan verka stigmatiserande. Svårigheterna att dra gränser poängteras och återigen hänvisas till individen. För föräldrar som ställer sig positiva till betyg, så är man dock fundersam över om betygssättning är möjlig och på vilka grunder den sker rent konkret, eftersom eleverna inte har så mycket prov eller utsätts för andra bedömningsinstrument.

Det finns en gemensam syn att det inte är själva betyget som är intressant, men däremot att man får en tydlig dokumentation av vad som ingått i utbildningen och vilka mål som eleven nått. Detta för att hon/han i ett senare skede inte ska försättas i situationer som inte fungerar. *En bedömning, kanske, ett utlåtande av vad han klarar eller inte klarar det är ju väldigt viktigt att kunna påvisa i framtiden, så man inte kräver fel saker av honom eller sätter honom på fel grejer* (VGr). Flera föräldrar ställer frågan om vilken roll betygen och examina kommer att spela för deras barn och de har svårt att se nyttan, utöver att det ska finnas likheter mellan gymnasiesärskolan och gymnasieskolan. Även detta ifrågasätts av föräldrar, främst inom träningskolan och verksamhetsträning.

Varför måste dom bli i alla avseenden som ett normalbegåvat barn? Dom är **inte** det, sen är det ju gradskillnader [---] För att behandla alla lika är inte att behandla alla på samma sätt. Det tycker jag är viktigare att man möter den enskilda individen där den står. Det kanske den vanliga skolan skulle bli bättre på också [...] Jag vill inte ställa mig bakom att man friserar nå'nting och gör det smakligare om det inte leder till en förändring och en förbättring i handling och för dom som går i den här skolan. Tillför det dom nå'nting som dom är medvetna om och kan förstå innebörden av? (VGy VT)

Sammanfattande slutsatser

- Bekymmer och oro uttrycks för att eleven inte ska få en sysselsättning som intresserar och vårdnadshavarna har funderingar kring eventuella begränsningar för eget boende och sådant som kan hindra självständigheten i övrigt
- Möjlighet till fortsatta studier efter gymnasiesärskolan välkomnas varmt
- Vårdnadshavarna anser att betyg och ev. examina ska fylla en funktion för den enskilde individen
- En dokumentation över uppnådda mål, kunskaper och färdigheter anses minska risken för att eleven ställs inför situationer som han/hon inte har möjlighet att klara

Resultatdiskussion

Av de begränsade eftersökningar av forskningsresultat som hittills gjorts, framgår att vårdnadshavares perspektiv på gymnasiesärskolan och dess verksamhet tycks tillhöra områden som är relativt outforskade. Framkomna resultat i den studie som presenterats ovan kan dock relateras till vad som belysts i nationella utvärderingar och i viss mån andra utredningar, samt till studier som gjorts inom ramen för gymnasieskolan och den obligatoriska skol-/särskoleverksamheten.

Pedagogiska och sociala aspekter

Carlbeckkommittén (SOU 2004:98) konstaterar i sitt betänkande att kommunerna bör sträva efter att erbjuda eleverna i gymnasiesärskolan ett så allsidigt urval av nationellt fastställda program som möjligt. De skriver vidare att många elever och vårdnadshavare är besvikna på urvalet av program och kurser i gymnasiesärskolan. Kommittén pekar på olika vägar för att utveckla programmen t.ex. genom samverkan med gymnasieskolan och genom att utveckla regional samverkan. I den delredovisning som presenterats ovan framgår det i vårdnadshavarnas berättelser att enskilda elever har/har haft begränsade valmöjligheter, med hänsyn till deras intresseområden och förutsättningar. Detta komplicerar övergången

till gymnasiesärskolan, i synnerhet för grundsärskolans elever och för elever som kan sägas ligga i gränslandet mellan grundsärskola och träningskola. Tillgången på utbildningar som lockar flickor är enligt Skolverket (2009b) begränsat, vilket också bekräftas i samtal med vårdnadshavare.

När en jämförelse görs med den studie som fokuserar lärares upplevelser och erfarenheter och som ingår i Gymnasiesärskoleutredningen (U2009:04) avseende det individuella programmet, framstår även där program- och kursutbudet som ett område i behov av granskning och reformering. Föräldrar som intervjuats återkommer ofta till sin önskan om att skolan i större utsträckning ska sätta individernas behov, intressen och erfarenhetsvärld i centrum, framför kategoriseringar eller indelningar i olika ”fack” där samma rutiner, regler, innehåll, arbetsätt, material etc. förväntas fungera. Att IV-programmets indelningar är problematiska, är en uppfattning som delas av såväl lärare som vårdnadshavare. De begrepp som utgör benämningarna (VT respektive YT) signalerar inte ett entydigt och klagörande innehåll. YT kopplas vanligtvis till en yrkesutbildning och kan för vissa föräldrar bidra till att alternativet betraktas som ett otänkbart val för deras son/dotter, eller alternativt väljs det i tron om att eleven ska få en utbildning som leder till ett arbete. Enligt lärarna i den parallella studien blir valet till yrkesträning mera lockande än verksamhetsträning, även om eleven inte anses ha de förutsättningar som krävs för att klara YT.

Skolverkets lägesbedömning (2009b) understryker också elevernas begränsade valmöjligheter och samverkan med gymnasieskolan framhålls som en tänkbar möjlighet att vidga utbudet. Stärkta kontakter med arbetslivet för att tillförsäkra eleverna praktikplatser och en meningsfull sysselsättning efter avslutad utbildning betonas. Vårdnadshavarna som hittills deltagit i studien uttrycker oro för framtiden. Kommer det att erbjudas arbeten eller annan sysselsättning som stimulerar och ytterligare utvecklar elevens förmågor? Flera föräldrar inom träningskola och verksamhetssträning ser inte daglig verksamhet som en tillräcklig utmaning eller ens en tänkbar möjlighet för deras son/dotter. Lärarna i den parallella studien framhåller på motsvarande sätt vikten av att gymnasiesärskolans utbildningar knyts till relevanta yrkesområden och att eleverna får en noggrann förberedelse genom utbildningen, samt att en nära samverkan med arbetslivet och samhällslivet kommer till stånd. Den obligatoriska arbetsplatsförlagda utbildningen ten-

derar att bli mer praktik än verklig arbetsträning (Skolverket, 2009a) och därför krävs rejäla insatser för att få fungerande arbetsmarknadskontakter. Kommunernas ansvarstagande behöver ytterligare poängteras. Genom samverkan mellan gymnasiesärskolan, arbetsförmedling och daglig verksamhet kan möjligheter för att komma i arbete öka. Den så kallade arbetslinjen bör gälla även för personer med funktionsnedsättningar, såsom personer med utvecklingsstörning.

Möjligheter till tolkningsvariationer av kursplanernas mål lyfts av lärarna i den studie som utförts inom ramen för Gymnasiesärskoleutredningen (U2009:04). Vårdnadshavare är vanligtvis förtrogna med de individuella mål som sätts för eleven, men däremot är kopplingen till nationella mål för kurserna och utbildningen som helhet mera diffus. Liknande resultat presenteras i nationella utvärderingar. Bland föräldrarna råder en samstämmighet kring slutsatsen att elevers utbildningar kan bli högst varierande beroende på vem eleven har som lärare. Även i andra studier framkommer resultat som pekar i samma riktning (Hugo, 2007; Möllås, 2009). Därtill upplevs upprepade lärarbyten ha en negativ påverkan på lärandeprocessen och föräldrar menar att under perioder har progressionen avstannat.

Vårdnadshavarna förväntar sig att mottagande gymnasiesärskola tillvaratar den information som den obligatoriska sarskolan lämnar för att åstadkomma en så friktionsfri övergång som möjligt och för att säkra ett framåtskridande i elevens utveckling och lärandeprocess. Även lärarna vid en av de undersökta gymnasiesärskolorna efterlyser en större progression vid övergången från den obligatoriska sarskoleverksamheten till gymnasiesärskolan. Frågan om vad som ska överlämnas då eleven byter skolform eller skola, till vem det ska ske och på vilket sätt det sker, gäller generellt för elever som av olika skäl befinner sig i svårigheter (Möllås, 2009). I Läroplanen (Lpf 94) betonas rektors särskilda ansvar då det gäller föräldrars insyn i elevernas skolgång, men i studien ger informanterna en bild av att deras inblick i verksamheten minskar under åren i gymnasiesärskolan. Att få ett sammanfattande pedagogiskt omdöme på sin kunskapsutveckling och vilka mål som uppnåtts under utbildningen är viktigt enligt föräldrarna (jmf Skolverket, 2009a). Detta anses ha ett större värde än betyg, såvida inte eleven själv förstår innebörden och att betygen fyller en reell funktion för den berörda individen.

Att eleven tillägnar sig redskap för att kunna leva ett så självständigt liv som möjligt poängteras ofta av vårdnadshavarna. Det föreligger dock en risk med att beskrivningen av social träning uppfattas och tolkas som föräldrars främsta önskemål och där kognitiva färdigheter anses vara mindre viktiga. Samtalen antyder att det finns en variation var tyngdpunkten läggs, beroende på elevers skiftande förutsättningar och begåvningsprofiler. Noteras ska dock att för samtliga informanter som hittills intervjuats är det högst angeläget att det inte sätts ”tak” för elevens utvecklingsmöjligheter. Relevanta krav och utmaningar på rätt nivå i förhållande till elevens förmågor anses nödvändiga och till redskapen räknas inte enbart social kompetens utan också kognitiva färdigheter som arbetslivet och livet i övrigt kräver. I utvärderingar av gymnasiesärskolans verksamhet framkommer att lärare och rektorer betonar vikten av social kompetens i större utsträckning än elevers utveckling av teoretiska kunskaper (Skolverket, 2009a). I samtalen med föräldrar, i synnerhet inom grundskola och IV-programmets yrkesträning, poängteras betydelsen av elevers förmåga att läsa, skriva och räkna, samt andra kunskaper och färdigheter som är särskilt relevanta för den aktuella eleven. Föräldrar vittnar om hur de känner sig motarbetade och hur de t o m får kämpa hårt för att eleven ska få den undervisning som krävs för upprätthållande av förmågor och för vidare utveckling. Det är viktigt att eleven trivs och har roligt i skolan, men det är inte den enda förväntningen som vårdnadshavare har på gymnasiesärskolan, även om sådana röster också kan höras. En förening av vad Molin (2004) uttrycker som kvalificerings- respektive trygghetsperspektivet framstår därför som det mest optimala.

Vårdnadshavarna uttrycker enhälligt sitt stöd för elevernas möjlighet till fortsatta studier efter avslutad gymnasiesärskola. Återigen betonas vikten av att kunskaper och uppövade färdigheter bibehålls, samt att lärandeprocessen inte begränsas i tid. Möjligheten till vidare studier anses också vara en självklar rättighet sett ur ett likvärdighetsperspektiv.

Ekonomiska aspekter

Vårdnadshavarna delar lärarnas uppfattning om att personalbehovet är väl tillgodosett, men däremot upplevs vissa brister vad gäller personalens kompetens. Det som företrädesvis diskuteras är personalens bemötande och förhållningssätt gentemot elever och vårdnadshavare. Behovet av specialpedagogisk kompetens poängteras och en grundläggande utbildning för elevassistenter efterlyses. Statistiken för landet som helhet visar att andelen lärare med pedagogisk högskoleexamen inom gymnasiesärskolan har minskat under en tioårsperiod. Cirka en fjärdedel har specialpedagogisk examen (Skolverket, 2008) och skillnaderna mellan kommunerna är högst varierande. Föräldrar ställer sig frågande till vad som händer när ordinarie lärare är frånvarande. Vårdnadshavarnas redogörelser understryker betydelsen av skolledares och lärares kompetens (jmf Alexandersson, 2009). Skolaktörernas självkritiska granskning av verksamheten och inte minst ett reflexivt förhållningssätt till den kommunikation som förs vid övergångar mellan skolformer och i andra sammanhang är nödvändigt.

Den regionala samverkan som innebär att elever får tillgång till ett större programutbud, begränsas/hindras av kommuners beslut om att inte påta sig den kostnad för t.ex. resor, som kan bli följden av elevens val. Vårdnadshavare till elever i träningskolan ger exempel på hur de nekats utbildning utanför den egna kommunen till följd av att en reducering av alla interkommunala avgifter eftersträvas. För vårdnadshavarna framstår det som en självklar demokratisk rättighet för eleverna inom gymnasiesärskolan att kunna välja utbildningsvägar på samma sätt som andra ungdomar. Den nya skollagen (SFS 2010:165) som träder i kraft i mitten av 2011, föreskriver elevens rätt att tas emot i en annan kommuns gymnasiesärskola ”om eleven med hänsyn till personliga förhållanden har särskilda skäl att få gå i den kommunens gymnasiesärskola” (19 Kap 13 §). I den följande paragrafen ges också kommuner rätt att ta emot elever från annan kommun ”efter önskemål av elevens vårdnadshavare” (19 Kap 14 §). Alltjämt kan dock kommuners ”organisatoriska och ekonomiska svårigheter” sätta hinder i vägen (19 Kap 20 §).

I vårdnadshavarnas beskrivningar ges en bild av att elever inom såväl den obligatoriska som den frivilliga särskolan i högre grad utsätts för provisoriska och mindre ändamålsenliga lokaler. Föräldrar menar att små elevgrupper är lättare att flytta och därför riskerar de att bli

föremål för upprepade omplaceringar. Vårdnadshavarna har inte alltid kraft eller möjlighet att hävda barnens/ungdomarnas rättigheter, pga. att den totala livssituationen kan vara komplicerad och krävande i flera avseenden. I andra fall då bristerna påtalats har hänvisningar gjorts till den begränsade ekonomin. Det framförs också att den sämre kvalitén och väntan på åtgärder som rör inomhus- och utomhusmiljön, inte skulle accepteras om det gällde andra elevgrupper, vilket kan uppfattas som diskriminerande.

Samverkan mellan skolformer, program och grupper förväntas få positiva effekter socialt, pedagogiskt och ekonomiskt. Bland vårdnadshavarna märks dock en viss oro för att eleverna ska utsättas för kränkande behandling då elevgrupper sammanförs i gemensamma lokaler. De refererar till olika situationer och händelser som ägt rum. Kritiska röster bland VT-föräldrarna ställer sig frågande till integreringens syfte. För vems skull görs den? Ekonomiska vinningar tros till stor del ligga bakom och sådana skäl kan accepteras, men bör då synliggöras explicit.

Avslutande reflektioner

I titeln för detta dokument har begreppet gymnasiesärskolan medvetet valts, eftersom studiens informanter till viss del utgörs av vårdnadshavare vars ungdomar ännu inte valt utbildningsväg inom gymnasiesärskolan. Även om det individuella programmet i dagsläget framstår som det mest tänkbara alternativet för flera av eleverna, berör uttryckta förväntningar och funderingar gymnasiesärskolans verksamhet i stort. Dessutom bör återigen poängteras att resultat och dragna slutsatser ska bedömas och värderas i förhållande till det begränsade underlag (sju djupintervjuer) som sammanställningen vilar på. Av dessa har vårdnadshavare till ungdomar tillhörande gymnasiesärskolans individuella program främst citerats, eftersom det aktuella uppdraget gäller just den frivilliga sarskoleverksamheten (U2009:04). Att resultaten inte låter sig direkt överföras till en större grupp innebär emellertid inte att det som sägs är av mindre intresse, utan dess innehåll ger fingerisningar om vad som kan förväntas vara relevant också för andra vårdnadshavare. Det handlar ytterst om att skapa förståelse av informanternas erfarenheter och upplevelser, samt hur dessa kan relateras till situationer och kontexter av liknande slag (Patel & Davidsson, 2003). Delresultaten kommer således utgöra pusselbitar

mot vilka undersökningens resterande material kan fogas och de pekar redan nu på centrala områden då jämförelser görs med andra studier som utförts inom ramen för Gymnasiesärskoleutredningen (U2009:04). Blandningen av informanter blir till viss del problematisk i den här framställningen, men i möjligaste mån har förtydliganden gjorts om vilken skolform föräldrarna representerar. I vissa fall sammanfaller synpunkterna. Vårdnadshavare inom gymnasiesärskolan är också färgade av sina tidigare erfarenheter från den obligatoriska verksamheten. Den historiska ryggsäck som såväl nuvarande som blivande föräldrar inom gymnasiesärskolan är bärare av, kan därför vara av intresse i studiet av den frivilliga särskoleverksamheten.

Forskning som belyser vårdnadshavares perspektiv tycks vara begränsad och därför är området högst relevant att studera vidare. Föräldrar blir inte sällan talesman för ungdomarna, i synnerhet för de elever som finns inom verksamhetsträningen. Elevernas utveckling mot en allt större självständighet och där myndighetsåldern formellt ger rätten till självbestämmande i högre grad, måste självklart respekteras. Ovan har vårdnadshavares minskade inblick i gymnasiesärskolans verksamhet diskuterats. Det kan ses som en naturlig följd av att eleven blir äldre, samtidigt som samverkan och vårdnadshavares delaktighet inte behöver innebära att elevens självbestämmande åsidosätts. Centralt blir huruvida eleven själv görs reellt delaktig i besluten om föräldrarnas inflytande och i de frågor som rör den egna studie- och livssituationen i övrigt.

Sammanfattningsvis kan konstateras att valet av utbildningsväg inom gymnasiesärskolan inte alltid är självklart och problemfritt, oavsett om man står inför ett sådant val eller om man gått igenom processen. Programutbud som kan tillgodose elevernas intressen, möjligheten att välja fritt som andra gymnasieungdomar och en utbildning där individens specifika förutsättningar får vara utgångspunkten, framstår som centralt. Vidare berörs vikten av fungerande övergångar mellan skolformer och att progressionen i lärandet vidmakthålls. Detsamma gäller elevernas lärande och utveckling efter avslutad gymnasiesärskola och rätten till eftergymnasiala utbildningar efterfrågas. Oron för framtiden och att inte ungdomarna ska få en meningsfull sysselsättning är tydlig. Att eleverna ska tillägna sig olika redskap för att klara ett så självständigt liv som möjligt utgör kärnan, redskap av såväl kognitiv som social karaktär. Betydelsen av en verksamhet som kännetecknas av kontinuitet och stabilitet, kompetent personal, ändamålsenliga lokaler och ett klar-

läggande av målens innebörder framträder i genomförda samtal. Vidare diskuteras behovet av att beslutsfattare och ledningsfunktioner besitter relevant kompetens. En integrering för integreringens egen skull ifrågasätts och frågan om för vems skull en sådan görs måste klarläggas. Alltigenom framhålls ett synliggörande av värdet och nyttan för den enskilde individen, vilket också gäller andra beslut och ställningstaganden, t.ex. i frågan om betyg och examina.

Referenser

- Alexandersson, U. (2009). *Stödjande rum. Om elever i en inkluderande verksamhet*. Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Hugo, M. (2007). *Liv och lärande i gymnasieskolan. En studie om elevers och lärares erfarenheter i en liten grupp på gymnasieskolans individuella program*. Doktorsavhandling, Högskolan i Jönköping, Högskolan för lärande och kommunikation.
- Lpf 94. (1994). *Läroplan för de frivilliga skolformerna*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Molin, M. (2004). *Att vara i särklass – om delaktighet och utanförskap i gymnasiesärskolan*. Doktorsavhandling, Linköpings universitet.
- Möllås, G. (2009). "Detta ideliga mötande". *En studie av hur kommunikation och samspel konstituerar gymnasieelevers skolpraktik*. Doktorsavhandling, Högskolan för lärande och kommunikation, Högskolan i Jönköping.
- Patel, R., & Davidsson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.
- SFS 2010:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Skolverket. (2008). *Skolverkets lägesbedömning 2008. Förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2009a). *Kunskapsbedömning i särskolan och särvux – ett stödmaterial för samtal och verksamhetsutveckling*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2009b). *Skolverkets lägesbedömning 2009. Förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:98. *För oss tillsammans – om utbildning och utvecklingsstörning*. Carlbeckkommitténs slutbetänkande. Stockholm: Fritzes.
- U2009:04. *Gymnasiesärskoleutredningen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Individuella programmets möjligheter och begränsningar – sett ur lärarperspektiv

Göteborgs Universitet
Utbildningsvetenskapliga fakulteten

Ulla Alexandersson
Gunvie Möllås
Inga-Lill Jakobsson

Augusti 2010

Individuella programmets möjligheter och begränsningar – sett ur lärarperspektiv

Uppdrag och genomförande av studien

Den föreliggande sammanställningen avser två kvalitativa fallstudier av utbildningen inom gymnasiesärskolans individuella program. Resultatbeskrivningen ingår som ett komplement till övrigt bedömningsunderlag som insamlats inom ramen för Gymnasiesärskoleutredningen (U2009:04) och studien har gjorts på uppdrag av dess särskilda utredare. Den förväntas omfatta såväl pedagogiska, sociala som ekonomiska aspekter. För att få önskad bredd och djup har en uppdelning på tre delstudier gjorts, för vilka olika lärosäten¹ ansvarar och samverkar kring. Nedanstående redovisning utgår från ett lärarperspektiv och utgör en av delstudierna. Utgångspunkten har varit att låta lärarna beskriva och reflektera över den verksamhet de ingår i, samt delge sina uppfattningar om hur utbildningen svarar mot elevernas behov och förutsättningar, särskilt med avseende på programmets indelning i yrkes- respektive verksamhetsutbildning. Därtill har ett vårdnadsperspektiv lagts till studien, men resultatet av genomförda föräldraintervjuer kommer redovisas i ett särskilt dokument.

De valda skolorna A och B bedriver sedan flera år tillbaka verksamhet inom gymnasiesärskolan och erbjuder en variation av lärare med längre eller kortare tids erfarenheter. Skola A ligger i en mellanstor kommun och skola B är belägen i en större kommun. Observationer av det dagliga arbetet har skett under sammanlagt (3+4 dagar) och informella samtal har förts med personal och elever i samband med besöken. Avsikten var att få en inblick i det dagliga arbetet, för att därigenom öka förståelsen av vad informanterna senare skulle komma att framföra vid planerade intervju-tillfällen. Information har också sökts i dokument av skilda slag, t.ex. kvalitetsredovisningar, nätbaserad info med mera.

Två gruppintervjuer med ljudupptagning har genomförts på vardera skolan och antalet lärare har varierat från fyra till åtta i dessa samtal (totalt 19 lärare). Eftersom frånvaron bland lärarna på en av skolorna var relativt hög vid det planerade intervjusamtalet, gavs dessa också tillfälle att skriftligt återge sina synpunkter på IV-programmets möjligheter, begränsningar och eventuella

¹ Högskolan i Halmstad har fokuserat skollärdarperspektivet, medan Malmö högskola haft uppdraget att belysa ett elev-/studerandeperspektiv.

förändringsbehov. Som grund för den redovisning som följer ligger i första hand intervjumaterialet, samt de skriftliga noteringar som några lärare gjort. I de fall gjorda observationer har förtydligt, kompletterat eller bekräftat det som informanterna återgett, har vi i den följande beskrivningen eftersträvat att klargöra vad som utgjort källan. I den löpande texten har citat från lärarna kursiverats (enstaka ord, kortare uttryck och meningar). Längre utsagor återges i citatblock.

Bakgrundsbeskrivning av skolor och program

Skola A är en renodlad gymnasiesärskola belägen i en egen byggnad, men viss samverkan sker med gymnasieskolan i kommunen när det gäller de nationella programmen. Gymnasiesärskolan har tre nationella program samt det individuella programmet innefattande yrkesträning och verksamhetsträning. På de nationella programmen finns cirka 29 elever och på de individuella programmen 25 elever varav 12 elever på verksamhetsutbildningen (VT) och 13 på yrkesträningen (YT). 2011 står gymnasiesärskolan inför en förändring som innebär att skolan ska lokalmässigt integreras med gymnasieskolan. I den lokala arbetsplanen för gymnasiesärskolan skriver rektor också fram visioner kring en mer pedagogisk och social integrering.

Skola B rymmer såväl gymnasie- som gymnasiesärskola. Det totala elevantalet uppgår till ca 1000 elever. Inom gymnasiesärskolans verksamhet finns ett nationellt program (8 elever), ett specialutformat (13 elever) samt det individuella programmet. Det sistnämnda omfattar såväl yrkesträning som verksamhetsträning med sammanlagt ett 50-tal elever. Av dessa finns 35 elever i yrkesträning och resterande är fördelade på tre VT-grupper med sex, fem respektive fyra elever. Större delen av gymnasiesärskolan är lokalmässigt integrerad med gymnasieskolan, frånsett två grupper i verksamhetsträningen som sedan lång tid tillbaka finns i en egen skolbyggnad som ligger inom samma stadsdel. En flyttning till den större enheten är planerad på sikt. VT kommer dessutom utökas till fyra elevgrupper inför det kommande läsåret pga. ett ökat elevantal.

Organisering av utbildningen

I det följande redogörs för informanternas utsagor som rör utbildningens organisering. Resultatet för de ingående skolorna presenteras var för sig, medan den avslutande sammanfattningen avser båda fallstudierna.

Programval och grupperingar

Skola A

På skola A gör skolledare och lärare tillsammans en bedömning om eleven ska gå på yrkesträning eller verksamhetsträning. Det här är en grannlaga uppgift och det är inte alltid lätt att avgöra om vad som är det optimala, menar lärarna. De hänvisar till att den avlämnande skolan ger information som ligger till grund för en bedömning. Eleverna gör också praktik på gymnasiesärskolan då de går i nian. Genom denna får de möjlighet att pröva olika modeller och lärarna får en bild av elevernas förmågor och kunskaper. Lärarna beskriver att elevernas begåvningsprofiler är ofta mycket ojämna, vilket medför att det krävs flexibla och individuella lösningar. Tidigare gjorda utredningar och pedagogiska dokumentation ger stöd för dessa.

Vi fattar beslut tillsammans med skolledaren. Det blir svårare och svårare att göra bedömningarna. Att tala om tidig utvecklingsnivå är lite tveksamt det handlar snarare om en ojämn begåvningsprofil.

Lärarna pekar på att det finns en risk att elever som kräver mycket fysiska resurser hamnar på verksamhetsträningen även om eleven rent kognitivt bättre svarar upp mot målen på yrkesträningen. "Udda" beteende kan också vara något som gör att eleven placeras på verksamhetsträningen.

Det är en svår grans mellan YT och VT. Vt tar emot alla elever. Får de inte 'plats' på YT så blir det VT. Det kan finnas risk för att eleverna hamnar på VT för att där finns fysiska resurser för att möta eleverna. Inte tänket tvärt om. Udda beteende kan vara ett annat skäl för VT.

Grupperingarna inom respektive program görs utifrån vilka elever som tas emot och vi har också stora möjligheter att flexa mellan yrkesträning och verksamhetsträning. Vissa kurser läser de på yrkesträningen och vissa på verksamhetsträningen. Så vi blandar våra elevgrupper en hel del.

När det gäller vårdnadshavares och elevers delaktighet vid valet av individuella program framkommer att det snarare handlar om att välja kurser inom yrkesträning respektive verksamhetsträning än att välja mellan yrkesträning och verksamhetsträning. Lärarna anser att programbeskrivningarna är otydliga vilket gör att valen också blir svåra att göra för både vårdnadshavare och elever. De tillägger dessutom att eleverna ofta väljer program och kurser där de har kamrater. Det finns ibland en ”orealistisk” önskan från vårdnadshavaren om att gå program som inte eleven kan klara.

Ibland måste vi tala föräldrar till rätta då de inte alltid inser var eleven kan få den bästa utbildningen. En del föräldrar är rädda för att deras ungdomar inte får tillräckligt med utmaningar, vill att de ska vara med de duktiga. Därför är det bra att blanda grupperna och de duktiga måste ju få utmaningar.

Skola B

Det råder olika uppfattningar och tveksamhet bland lärarna om hur valet till gymnasiesärskolans individuella program sker och vem som fattar avgörande beslut om elevens placering i YT respektive VT. Eleverna upplevs emellertid inte ha så stort inflytande. Vårdnadshavares påverkan anses däremot vara betydande och främst handlar det om deras önskemål att eleverna ska placeras inom YT, som dessutom har sina lokaler inom gymnasieskolan.

Vi känner ibland att vi har ju, vi har väldigt starka föräldrar. Där man har känt att de vill till vilket pris som helst ha dem här, för här utvecklas man mest, i den här miljön. Även om man inte har intellektuell förmåga att gå här. Föräldrar vill att de ska gå YT. Sen kanske det inte har blivit så, men man har flera sådana fall.

Övergripande samordnare eller samordnarteam för kommunens särskola uppges ha en nyckelroll men också synpunkter från avlämnande skolas pedagoger vägs in. Rektors roll nämns flyktigt. VT-lärarna säger att det finns elever som ligger i gränslandet mellan nuvarande VT och YT. Indelningarna är *för tuffa* och två nivåer anses vara otillräckligt. Ett dilemma är att grundsärskolan inte är insatt i vad som utgör skillnaden mellan verksamhetsträning och yrkesträning. Därigenom uppstår problem i valet och det framförs att föräldrar övertalas av avlämnande skola att välja YT för sitt barn.

Man kan ju gå verksamhetsutbildning och läsa vissa kurser inom YT, alltså det finns ju den... där man går mitt emellan. Ibland kan jag uppleva det som att grundskolan då eller grundsärskolan, där eleverna kommer ifrån, inte riktigt är insatta i vad det innebär, skillnaden mellan verksamhetsutbildning och yrkesutbildning, och rekommenderar och tycker många gånger lite fritt. Framför du det här till föräldrar: 'Det är klart han ska yrkesutbildningen.' Då är man ju duktig va och så blir det inte så bra. Vissa tycker att det är finare att gå uppe på stora gymnasiet, än att gå här nere då.

Blivande elever gör besök i gymnasiesärskolan under sitt avslutande år i grundsärskolan, men också längre praktikperioder som sträcker sig över flera veckor. Därefter lämnar personalen sin bedömning av lämplig placering i yrkesutbildningens grupper.

Då har ju vi sett eleverna och känner igen dem, så då tänker vi den eleven passar där och den passar där. Så nu har vi delat så YT A ligger mycket högre presteringsmässigt. YT B ligger lägre.

Tidigare gjordes klassificeringen efter den fördjupning som eleverna valde och enligt lärarna resulterade detta i stora nivåskillnader inom grupperna, *från låg- till högpresterande*.

Lärarna lyfter fram iakttagelser de gjort i mötet med andra skolor och dess IV-elever. Det råder en enighet kring att det vid en jämförelse med den egna yrkesutbildningen finns skillnader som pekar på att det inom YT finns elever som borde tillhöra VT. *Då kan man fundera över om det är fel här eller på andra ställen?* är en fråga som ställs. Kursmålen för YT framstår som en omöjlighet för många elever, eller åtminstone när man inte särskilt långt, i synnerhet när det gäller de teoretiska ämnena. Det sägs även att den lokala gymnasienämnden har haft synpunkter på fördelningen av eleverna inom IV. Det konstateras vidare att det finns ett begränsat antal VT-platser och saknas platser så förs eleverna till YT. Ungefär hälften av nuvarande YT-elever anses vara rätt placerade utifrån sina förutsättningar.

Strukturella förutsättningar – styrdokument och resurser

Skola A

Flera av lärarna anser att styrdokumentet inte alltid är ett stöd för verksamheten men ser att de är viktiga. Utan dessa skulle det bli väldigt diffust. Strävansmålen är vida men måste konkretiseras i

individuella mål. Det är detta som är svårt och lärarna menar att det inte är enkelt att kunna bedöma elevernas behov och förutsättningar.

Det är ett stort tolkningsutrymme inom det individuella programmet. Ibland kan vi se att en elev inte når målen. Men vi försöker få in dem rätt. Det finns inga hinder för att gå över från t.ex. IV till NP. De kan börja ett program och sluta på ett annat, det är inte ovanligt.

När det gäller verksamhetsträningens fem ämnesområden beskrivna i kursplanerna är särskilt lärarna på verksamhetsträningen ambivalenta. Å ena sidan menar de att de är otydliga och föråldrade. Å andra sidan måste de kanske finnas uttryckta som de görs i dag för att synliggöra elevgruppen. I dag är verksamhetsträning något annat än det var för tjugo år sedan och vi har också andra elever, säger lärarna. Verksamhetsträningen ser ut på ett annat sätt. Det framkommer vid samtalet att lärarna på verksamhetsträningen lägger stor vikt vid kommunikation.

Kommunikation är där man lägger krutet. Och så är det det där med begreppen. Vad innebär egentligen omvärldsuppfattning, verklighetsuppfattning, skillnaden mellan dessa? Det är lite luddigt. Likaså vardagsaktiviteter. Det skulle kunna vara beskrivet i ämnen såsom svenska, geografi etc. men kanske det skulle osynliggöra elevgruppen. Det finns kanske risker med detta? Och kanske det kan upplevas som en teoretisering av det hela.

Lärarna anser att de har goda resurser och att personaltätheten är hög. De lyfter särskilt fram den samlade kompetensen som finns inom lärarlagen, både på yrkesträningen och i verksamhetsträningen. Skolledaren är en nyckelperson för att stödja lärarnas kompetensutveckling. Lärarna beskriver att det finns uttalade långsiktiga och kortsiktiga handlingsplaner för denna. När det gäller hjälpmedel och läromedel verkar det inte finnas några begränsningar utan lärarna får det de behöver. Men mycket av de material vi använder får vi göra själva då det är svårt att hitta rätt nivå med hänsyn tagen till ålder och intresse, säger de.

Vi ser tillsammans elevernas behov och förutsättningar och stödjer varandra i arbetet. Det vi saknar är mer kompetens kring IT, AKK (alternativa och kompletterande kommunikation) samt fler grupprum.

Skola B

Styrdokumentens målbeskrivningar anses vara mycket svåra att bryta ner och följa. Behovet av mer lättfattliga mål som inte ger så stora tolkningsutrymmen vore önskvärt, enligt YT-lärarna. *Alla kursplaner är ju rätt flummiga i dag faktiskt kan jag tycka [...] Du kan alltid få in det du gjort nå´nstans*, säger en av lärarna. Å andra sidan ses den mindre styrande skrivningen som en fördelaktig frihet. Möjligheterna till tolkningsvariationer ställer till problem när en elev byter skola och det råder enighet om att resultatet kan bli högst varierande utbildningar beroende på vem eleven har som lärare. Syftet med betyg ifrågasätts och YT-lärarna är mycket kritiska, eftersom strävansmålen utgör utgångspunkten vid betygsättning till skillnad från skolformer med formulerade upp nåendemål.

Enligt VT-lärarna fungerar målen på det sätt som de nu är utformade, så länge man inte behöver *bedöma eleverna mot varann* eller tvingas sätta betyg, vilket uttrycks som en stor farhåga. Målen anses utgöra ett stöd i arbetet med den individuella studieplanen. VT-personalen på den mindre enheten har dessutom gjort vad de kallar en *sammanfattning av kursmålen* i fem övergripande mål som finns tydligt anslagna. Problemet med nuvarande målformuleringar är svårigheten att konkretisera dem för eleverna och det är inte heller enkelt att göra bedömningar eftersom processerna sträcker sig över tid. Resursmässigt föreligger inte några hinder för att målen ska nås, enligt lärarna, även om en anpassad utomhusmiljö, pekskärmar för datorer, smartboards och andra investeringar står på önskelistan. Bland önskemålen för IV-eleverna finns också tillgången på åldersadekvata läromedel som är språkligt anpassade till elevernas förmåga. Egen tillverkning av material tar tid.

Lärarna är i stort sett helt nöjda med den personalresurs som finns inom IV. Till undantagen hör en kärnämneslärare som efterlyser assistenthjälp under sina lektioner. Det finns flera lärare inom YT som tycker att det stundtals blir alltför personaltätt och man påpekar vikten av att man som ansvarig pedagog måste avgöra när t.ex. assistenterna inte behöver närvara i undervisningen. För många vuxna kan bidra till att eleverna inte tränas i förmågan att kunna vänta eller att de inte tillåts att göra fel, eftersom vuxenstödet finns så nära till hands. Av säkerhetsskäl är däremot kraven på vuxnas närvaro större under vissa lektioner (risk för skador vid maskiner och liknande). Behovet av vuxenstöd växlar således

kraftigt. Situationen beskrivs annorlunda inom VT där elevgrupperna konstant kräver en större personaltäthet. Även här är man nöjd med nuvarande resurstilldelning och ur elevsynpunkt är de små grupperna en stor fördel, enligt lärarna. Tillgången på LSS-assistenterna i vissa grupper har bidragit till att lärarna delvis har frigjorts från omvårdnadsuppgifter och kan därigenom koncentrera sig på det pedagogiska arbetet i större utsträckning.

Kompetensutvecklingen är begränsad och *man får själv söka med ljus och lykta för att hitta nå'nting*. Ingen som kommer och erbjuder nå'nting. Om lärarna däremot hittar något intressant tillåts de ofta ta del av sådan fortbildning, främst kortare kurser eller enstaka dagar. Deltagande i lärarlyftskurser har avslagits för några som sökt sådan utbildning, vilket man beklagar. Lärare med längre erfarenhet inom gymnasiesärskolan menar att en försämring har skett under senare år. Samtidigt betonas värdet av att man själv kan påverka sin kompetensutveckling. Kontinuerliga nätverksträffar saknas, även om visst utbyte sker med andra skolor. Likaså ges uttryck för att lider man brist på bekräftelse och feedback i det dagliga arbetet, vilket skulle kunna uppnås genom pedagogisk handledning.

Rektorsrotationer inom kommunen minskar kontinuiteten för verksamheten. Ett tydligt pedagogiskt ledarskap med en närvarande rektor efterfrågas, samtidigt som lärarna betonar vikten av det förtroende som visas dem och den självständighet som blir följden av eget ansvarstagande.

Samverkan mellan och inom program

Skola A

Det råder stor samverkan mellan yrkesträningen och verksamhetssträningen på skola A. Genom den flexibilitet som skolan arbetar efter innebär det många gånger för en elev att läsa kurser på såväl yrkesträning som verksamhetssträning. Här handlar det om både social och pedagogisk samverkan. Vid flera tillfällen under de besök som gjordes på skolan samlades eleverna från olika grupper inom YT och VT till dramaövningar, kabaréträning etc. men det fanns också undervisningstillfällen med mer kognitiva mål i fokus. Lärarna menar att de genom denna samverkan ger eleverna möjligheter till mer utmaningar.

Vi blandar våra grupper en hel del. Vi har någon som läser enligt YT programmet. Vi vill också arbeta mer inkluderande. Ibland läser man sig kring rent tekniska problem. Det finns sådana, schema, utrymme. Mkt arbete med detta.

Men en större flexibilitet är bra, att gå emellan grupper, samverka och samläsa. Mindre uppdelat vore bra, alltså inte VT och YT.

Även en viss samverkan sker mellan individuella programmet och nationella program. Lärarna ger exempel på elever som läser kurser på ett nationellt program men har sin bas på yrkesträningen. Det finns också elever som går på ett nationellt program, som deltar i sammanhang med yrkesträningselever.

Det framgår av samtalen att samarbetet mellan yrkesträning och verksamhetsträning skulle underlättas om det fanns gemensamma kursplaner med samma ämnen eller kunskapsområde.

Skola B

Att samverkan behövs för att ge eleverna förebilder lyfts fram då integreringssträvanden förs på tal. Det framförs synpunkter på att YT-eleverna borde ges chansen att få vara på andra ställen i huset, utöver den lokalisering man nu har i en avgränsad del. Att läsa kurser inom det nationella programmet tror man däremot inte många av eleverna skulle klara. Det sägs att man haft elever som läst kurser på andra program, men det har varit svårt att få det att fungera schemamässigt. Det tycks således falla på själva organiseringen. Dessutom poängteras att det ställer andra krav på lärarna som är verksamma i dessa program och det uttrycks viss tveksamhet om beredskapen att möta gymnasiesärskolans IV-elever. *Sen är ju frågan, vill dom lärarna ta våra elever?* Ett exempel ges där ett elevärende förhalades beroende på elevens etikett som skapade rädsla hos mottagande lärare. Först när personalen övertygats om elevens kapacitet kunde tiden utökas och eleven avslutade till sist sin utbildning inom ett av gymnasieskolans program. Ytterligare ett hinder som lyfts är att teknisk utrustning för IV-eleverna försvinner om den placeras ut i andra lokaler.

Lärarnas upplevelse är att elever inom gymnasiesärskolans övriga program håller sig för sig själva och väljer att inte umgås med IV-elever. Däremot fungerar samspelet mellan elever från det specialutformade programmet och elever i en fördjupning inom YT då man jobbar praktiskt. Det anses därför som en grogrund för

större samverkan. Vid resor där man befinner sig i en annan miljö märks också vissa närmanden mellan elevgrupperna. Ett mycket begränsat elever söker kompisar bland IV-eleverna.

I dagsläget finns endast ett fåtal elever som ”går mellan” VT och YT. Lärarna på VT bekräftar att något större samarbete har man dessförinnan inte heller haft. Den VT-grupp som redan nu finns under samma tak som YT tycks vara relativt isolerad. Att VT-elever placeras tillsammans med YT-elever anses vara bra för de *svagare* eleverna, men inte för de *starkare*, enligt YT-lärarna. En kommande lokalmässig integrering av all VT-verksamhet minskar avstånden till övriga IV-grupper. Lärarna på den mindre skolenheten ser pedagogiska vinster genom att det skapas möjligheter för deras elever att delta i lektioner med YT och därmed kan de erbjudas större utmaningar. Tillgången till ett gemensamt rastutrymme för IV-eleverna förväntas också bidra till en ökad social integrering mellan YT- och VT-elever.

Där borde det ju också bli lättare att man kan gå verksamhetsträning och så läsa några enstaka kurser på yrkesträningen. [---] Man kan ju också tänka i en framtid när man bygger nya lokaler att man har ett utrymme som är rastutrymme för dom som inte då behöver ligga och vila, där man då kan träffas och det händer en massa saker.

Och lite olika personal som har olika idéer... Då kan det hända ännu mer.

Det finns dock vissa orostankar kring bytet av lokaler, bl.a. en rädsla för att elevernas nuvarande frihet ska begränsas. Pedagogerna är måna om att den lugna miljön ska bibehållas och man betonar att man vill förbli en liten skola i den stora. Helheten, allt ifrån att ha en egen ingång till att det ska finnas små rum och en egen matsal, är viktig och ska prioriteras enligt lärarna. Lokalerna ska erbjuda flexibla lösningar, när behoven växlar.

Möjligheter till viss samverkan mellan skolformerna finns, men det betonas att det inte enbart får ske på de övrigas villkor, vare sig det gäller samverkan med gymnasiesärskolan i övrigt eller med gymnasieskolans program.

På gymnasienivå skiljer det ju oerhört mycket mellan vår verksamhet och övriga gymnasiet. Det är svårt att se beröringspunkterna. [---] Sen finns det ju viss samverkan... De har Barn- och Fritidsutbildning där uppe med kurser som läser det här med barn i behov av särskilt stöd och det. Då händer det att det finns elever där som har som projekt att ordna till fest... eller bal har det varit ibland för våra elever...

Dom ordnade ju ett julpyssel som vi blev uppjudna till... och det var jättekul.

Det finns ju möjligheter, men sen är det också viktigt att tänka på att den här verksamheten får inte vara någon form av försöksverksamhet för andra utbildningar. För om man då gör ett projekt med en bjudfest, så kan den bli total misslyckad och ja... Vad blir det för upplevelse för våra elever då?

Även inom VT sker en inbördes gruppering där elever med diagnos inom autismspektrat utgör en grupp. I en annan grupp finns elever med begränsad rörelseförmåga. Bland personalen kan man som observatör lägga märke till en skillnad i synen på heterogena respektive homogena grupper. Pedagogerna ser främst fördelar med homogena grupper eftersom det erbjuder andra möjligheter för den pedagogiska planeringen av undervisningens innehåll och genomförande.

Jag tycker nog personligen att det är lättare att jobba som vi gör nu. [...] det är lättare när man kan jobba på samma sätt med allihopa... På samma sätt jobbar man ju inte... men...

Ett rum har iordningställt där grupperna kan delta i gemensamma aktiviteter, som exempelvis samlingar och estetisk verksamhet. Lärarna är dock självkritiska och konstaterar att det inte har fått den omfattning som man planerat.

Nu blir det ju inte så mycket som vi hade trott. Vi har färg och form tillsammans därinne... musik... karaoke...

Det är alltid roligt när man hittar de här formerna som fungerar... där det blir ett samspel, inte bara mellan vuxen och elev utan elever emellan.

Sammanfattande slutsatser

Programval och grupperingar

- Lärarna på båda skolorna menar att det är svårt att göra en optimal uppdelning av eleverna inom individuella programmet.
- På skola A gör skolledare och lärare tillsammans bedömningen av en elevs placering, medan det bland lärarna på skola B råder olika uppfattningar och tveksamhet om hur valet sker och om vem som fattar avgörande beslut om elevens placering i YT

respektive VT. Övergripande samordnare/samordnarteam i kommunen uppges ha en nyckelroll.

- Information från avlämnande skola, elevers besök och praktik i gymnasiesärskolan under det avslutande året i grundsärskolan samt utredningar och pedagogisk dokumentation utgör grund för bedömning.
- Enligt lärarna på skola A är föräldrars och elevers delaktighet i valet mellan YT och VT liten men däremot större vid val av kurser. Lärarna på skola B anser att föräldrarnas inflytande är betydande främst vad gäller val till YT, vilket framstår som ett mera attraktivt alternativ.

Strukturella förutsättningar – styrdokument och resurser

- Lärarna på båda skolorna menar att styrdokumentet inte ger tillräckligt stöd för verksamheten, målbeskrivningarna är vida och ger stort tolkningsutrymme. De måste brytas ner i individuella mål, vilket ses både som för- och nackdel.
- Lärarna på skola A menar att indelningen av VT i fem verksamhetsområden i kursplanerna är föråldrad och ej helt relevant.
- Lärarna på skola B anser att strävansmålen utgör ett stöd för arbetet med individuella studieplaner. Målen fungerar så länge inte elever behöver bedömas mot varandra, men de är svåra att konkretisera för eleverna. Lärarna är kritiska till betygsättning av elever inom gymnasiesärskolan då inga uppnåendemål finns.
- Lärarna på båda skolorna är nöjda med resurstilldelningen och personaltätheten är hög. I skola B anser flera lärare att tillgången på vuxna i vissa sammanhang är för hög, vilket kan bli ett hinder för elevers självständighet.
- På båda skolorna framhåller lärarna svårigheter att få tag på individuellt anpassade hjälpmedel och läromedel.
- Skolledaren på skola A är drivande vad gäller lärarnas kompetensutveckling utifrån en långsiktig plan, medan kompetensutveckling på skola B sker mer ad hoc utifrån förslag från enskilda lärare.

Samverkan mellan och inom program

- På skola A finns en stor flexibilitet vad gäller både social och pedagogisk samverkan mellan programmen, medan samverkan i skola B förekommer sparsamt.
- Flexibiliteten inom skola A innebär att en elev kan läsa kurser på såväl yrkesträning som verksamhetsträning eller läsa kurser på ett nationellt program men ha sin bas på yrkesträningen eller tvärtom.
- Organisatoriska hinder samt lärares tveksamhet inför att blanda elever med olika begåvningsmässiga förutsättningar eller olika typer av funktionsnedsättningar anges av lärarna på skola B som orsaker till att samverkan inte förekommer i större grad.

Utbildningens innehåll och genomförande

Här redogörs för vad informanterna på skola A och skola B ger uttryck för när det gäller innehåll i undervisningen i relation till elevernas behov och förutsättningar. Vad som framkommit som gemensamma drag och olikheter i informanternas uttalanden vid skolorna synliggörs i den avslutande sammanfattningen.

Elevernas behov och förutsättningar

Skola A

Lärarna anser att det inte alltid är enkelt att ta reda på elevernas behov och förutsättningar. De är självkritiska och menar att för en del elever hade man kunnat göra annat. De lyfter fram att undervisningen ibland är för lik den de fått i åttan och nian. Detta relaterar de till styrdokumentet och de ämnen som finns. Det borde vara något nytt då de eleverna kommer till gymnasiesärskolan, nya ämnen t.ex. och att progressionen mellan högstadiet och IV måste vara större. På så vis gör det individuella programmet mindre skillnad än de nationella programmen.

På frågan hur de mer konkret tar reda på elevernas behov och förutsättningar ger lärarna exempel på hur de kontinuerligt följer kunskapsutvecklingen genom att göra observationer framför allt genom filmning. Men även pedagogiska diagnoser och prov används. Lärarna ser också att de besök de gör på avlämnande skola ger information om elevernas förmågor. En individuell utvecklingsplan utarbetas för varje elev, även om detta inte är ett krav enligt förordningstext (individuell studieplan ska utarbetas). Lärarna använder också portfoliomodellen som en del i IUP:n. Det här är ett arbete som särskilt betonats under innevarande läsår. En lärare har gått utbildning kring kunskapsbedömningar inom lärarlyftet.

Vi håller hög kvalitet och har höga ambitioner. Vi anser nog att vi tillgodoser elevernas behov. De sociala och mer kognitiva målen är integrerade. De går hand i hand. Svårt att skilja på ämnena. De går så i varandra. Ta t.ex. kommunikation. Det måste ju tränas i ett socialt sammanhang och då blir det sociala också viktigt. Allt går hand i hand.

Det händer saker som man inte räknat med. Vi gör IUP. Vilka steg som kommer efter varandra. Att kunna göra med flera personer och i flera sammanhang. Vi filmar mycket och reflekterar över detta. Det handlar då om sociala situationer, kognitiva mål. Men det är svårt att lösgöra oss för filmning. Det finns en ambition att filma just vår nya elever för att få en bild av deras lärande.

Genom den flytt gymnasiesärskolan ska göra till gymnasieskolans lokaler hösten 2011 ser några av lärarna som en möjlighet till utmaningar för eleverna och till att kunna läsa nya ämnen. Detta öppnar upp för mer samverkan och sociala möten med bland annat gymnasieskolans nationella program. Här kan vi också samutnyttja lokaler och kanske också lärarkompetens, menar lärarna.

Skola B

Enligt VT-lärarna kräver man en relativt omfattande kartläggning av elevens behov från avlämnande grundsärskola. Där ska framgå vad som behövs avseende omvårdnad, men beskrivningen omfattar även elevens nivå vad gäller kunskaper och färdigheter. Trots detta går mycket information till spillo, enligt lärarna. Ett samverkansproblem som upplevs gälla alla övergångar mellan olika verksamheter (skolformer, skolor, program, byte av boenden etc)

Lärarna talar om utmaningar och att alla elever ska få ut så mycket som möjligt av undervisningen. Den tid som krävs för att man ska hitta rätt för en enskild elev kan ibland sträcka sig över flera år, men att låta dem pröva och testa anses vara viktigt. Strävansmålen för VT ger utrymme för att skapa en verksamhet utifrån elevernas förutsättningar. Observationer av det dagliga arbetet visar också hur målen omsätts och hur de utgör grunden för arbetet (kommunikation, socialt samspel, tids- och rumsuppfattning etc.). Den individuella studieplanen synliggör målen och utgör ett stöd för dokumentation av elevens utveckling. Så kallade matriser som åskådliggör aktuellt läge inom ett visst område, vad som utgör nästa steg o.s.v. har införts på initiativ av skollärdningen. Det medför dock ett tidskrävande arbete, enligt lärarna.

För närvarande finns fem olika fördjupningar inom YT. De är lokalt utformade, har en praktisk karaktär (t.ex. hantverk) och utgör fria val. Lärarna uppger att det därför blir stor spridning i dessa grupper. Samtidigt poängteras fördelarna med den heterogena sammansättningen.

Man har en del duktiga elever och då klarar de sig själv och då kan man kanske hjälpa dem som behöver lite mer hjälp, om man säger så. Så jag tycker det kan vara en fördel många gånger faktiskt, att det är stor spridning på dem där. En del kan jobba själva och då kan man hjälpa de här som är lite svagare [...] men teoretiska ämnen är det naturligtvis bra att ha, alltså de ligger ju ungefär på samma nivå. Det är ju svårt annars.

En del elever klarar sig mer självständigt, medan andra behöver hjälp i större utsträckning. Däremot anses spridningen vara problematisk i teoretiska ämnen. Behovet av ökade krav och utmaningar för de elever som klarar mer på egen hand betonas.

Sen får man ju inte glömma inom fördjupningsämnena eller fördjupningarna att de duktiga, så att säga, de som presterar mest, de behöver ju hjälp också på sin nivå för att komma vidare.

Varierande synsätt framträder bland lärarna när det gäller placeringen. Några hävdar att vissa elever helt enkelt inte platsar inom fördjupningarna i dagsläget, vilket har sin grund i att eleverna inte motsvarar de förväntningar som finns på en YT-elev. *Alltså de ska inte gå där. De har kommit fel.* Andra menar att det handlar om att hitta ett arbete som passar den enskilde eleven och som därmed ökar självständigheten. Elevens fria val påpekas liksom pedagogernas skyldighet att anpassa sig efter individernas skiftande förmågor. Som lärare kan man inte välja bort någon.

En elev väljer ju en fördjupning och så länge eleven vill vara där (...) då är ju vi skyldiga att anpassa oss utifrån elevens förmåga. Det är klart det är ju svårare i vissa ämnen och kanske lättare i andra, beroende på vad det är för ämnen.

Så man kan ju liksom inte säga att 'den här kan jag inte emot för han presterar inte nå'nting...' Det kan man ju inte. Sen gäller det ju för mig då att hitta ett arbete...

Det är ju en utmaning många gånger. Nu har jag haft fem på otroligt olika nivå. Hur gör jag för att alla ska få ut så mycket som möjligt? (...) Det är den svåraste utmaning vi har, tror jag. Men den som är nyttigast.

Signaler om att kraven sänkts framkommer när en lärare refererar till rektor som framfört att det kanske inte längre behövs särskilt utbildade lärare inom en viss fördjupning. Vilken lärare som helst skulle således kunna sköta undervisningen på den elementära nivå det handlar om. Detta väcker vissa protester och lärarna menar att kompetens krävs för att skiftande behov ska bli tillgodosedda, inte minst då eleven har större svårigheter. Till stor del handlar det om *rätt person på rätt plats*, menar en av informanterna.

Arbetsätt, arbetsformer och elevernas lärande

Skola A

När lärarna beskriver detta område skiljer sig verksamhetsträningen från yrkesträningen genom att det är betydligt mer av "eget arbete" eller som det beskrivs på schemat "bordet". De observationer som

gjordes stödjer detta. Men det ser också olika ut i de tre grupperna på verksamhetsträningen. En lärare beskriver att hon alltid börjar med samling för att sedan låta eleverna "landa i sina hörn". En annan lärare har alltid en gruppaktivitet per dag och sedan är det "eget arbete". Den tredje läraren skiljer sig något i sin beskrivning genom att hon påtalar behovet av samspelet mellan eleverna för att skapa dynamik. Men allt detta beror på gruppen. Samtliga lärare på verksamhetsträningen beskriver hur de också samverkar med varandra, just för att stimulera kommunikation och interaktion mellan eleverna. Vid flera tillfällen synliggjordes detta samspel via klassrumsobservationerna.

Lärarna på yrkesträningen diskuterade utifrån att de i sin undervisning utgår från ämnena, sätter upp mål, försöker synliggöra målen för eleverna och på så vis gör eleverna delaktiga i lärandeprocessen. Ibland har eleven svårt att uttrycka vad de vill och kan. Vid samtalen framkom att lärarna använder sig ofta av samtalsmattan (ett kommunikationsverktyg) som kommunikationsstöd. (Även lärarna på verksamhetsträningen använder detta.) Lärarna är dock lite självkritiska och menar att de kanske inte tillräckligt ofta frågar eleverna vad de vill och kan.

Undervisningen kännetecknas av att eleverna samlas kring ett ämnesområde och utifrån detta bearbetas en hel del genom "eget arbete". Återigen finns här en självkritisk reflektion från någon lärare som menar att "vi är duktiga på eget arbete". Men de har en ambition och ser vinsten med att arbeta i heterogena grupper.

Det är då eleverna får utmaningar och gör reflektioner. Det är helt klart en vinst i deras lärande, att de får samlära. Och så handlar det ju om den sociala kompetensen också, att kunna vara olika personer. I vårt kabaréarbete syns ju detta tydligt. Här måste de kunna samarbete.

Vid en observation av generalrepetitionen av skolans årliga kabaré gav eleverna prov på detta samspel och samarbete. Det gick heller inte att ta miste på elevernas motivation. Här samlas i stort sett alla elever på gymnasiesärskolan och alla får sin roll. Genom detta långsiktiga (arbetas med under hela året) arbete vävs sociala och kognitiva mål samman och innehållet i kabarén integreras med den vardagliga undervisningen. Flera av lärarna menar att de skulle kunna använda sig av kabarémodellen som en undervisningsmodell mycket mera.

Eleverna älskar detta. Och det finns ingen period under läsåret då det står noll frånvarande på vår gemensamma tavla som under maj månad då vi sätter samman hela kabarén.

Det väsentliga för elevernas lärande är att ge förutsättningar för att både utveckla social kompetens men också utveckla sina kunskaper inom olika områden. Lärarna på verksamhetsträningen poängterar mer av kommunikativa och sociala förmågor medan lärarna på yrkesträningen anser att eleverna ska få mer av ämneskunskaper så att de kan komma ut i arbete, inte bara sysselsättning inom daglig verksamhet. Att klara sig, bli så självständig som möjligt, att kunna göra val, uttrycka sin vilja och klara sitt liv med eget boende är något som också betonas i samtalen med informanterna.

Skola B

En variation av arbetssätt och arbetsformer karaktäriserar vardagsarbetet. Arbetspass med enskilt arbete enligt individuella scheman, varvas med gruppaktiviteter som främjar relationskapande och samarbete kring arbetsuppgifter. Fysisk aktivitet, praktiskt genomförda arbetsuppgifter blandas med teoretiska inslag och traditionell skolundervisning. Gruppaktiviteter som leder till att det uppstår ett samspel, inte bara mellan vuxen och elev, utan också elever emellan, anses vara oerhört viktiga inslag enligt VT-lärarna. Hit hör exempelvis musikaktiviteter. Genom den estetiska verksamheten (t.ex. musik, rörelse/dans, drama, bild och form) kan såväl VT- som YT-elever utveckla alternativa uttrycksformer. VT-lärarna anser att det är svårt att hitta variation i sysselsättning och påpekar att en aktivitet kan bli otillfredsställande om man inte lyckas förändra upplevelsen av den.

Kärnämnens koppling till fördjupningen diskuteras av lärarna och behovet av infärgning påpekas. En del lärare efterlyser dessutom mer tid för fördjupningen som medför kontinuerlig träning. Tiden för fördjupningsverksamheten har halverats och istället har exempelvis ”mat och boende” gjorts till en gemensam kurs, eftersom det anses vara av värde för alla. Fler ämnen pockar på uppmärksamhet och trängseln leder till prioriteringar. Ska fördjupningen utökas måste man plocka bort någonting annat. En mera omfattande undervisning inom ett specifikt område bidrog tidigare till att begreppet yrkesträning bättre motsvarade utbildningens innehåll jämfört med nuvarande situation.

På frågan om vad som anses vara viktigt i elevernas lärande lyfts förberedelserna för vuxenlivet. Att kunna kommunicera, bli uppmärksam och trygg samt klara sig självständigt så långt det är möjligt anses vara kärnan. Det handlar om att *växa som individ och vara någon*. YT-lärarna nämner praktiska kunskaper som rör mat och boende, att kunna läsa av termometern, kunna klockan, klara av bussresan, förstå pengars värde etc. För VT-lärarna är träningen mot en ökad självständighet det centrala. Att göra egna val, att välja bort och säga nej är ledstjärnan för deras arbete. En självständighetsträning som t o m kan komma i konflikt med andra intressen.

Frågan om elevernas framtid diskuteras i samband med fördjupningarnas innehåll. Det konstateras att de alternativ som i dagsläget finns på berörd skola, innebär en verksamhet som i långa stycken saknar möjligheter till arbete/sysselsättning efter avslutad utbildning. Hit hör hantverksalternativen men också idrottsinriktningen. Här efterlyser lärarna samverkan med arbetslivet och samhället i övrigt.

Var hamnar våra elever? Det är ju egentligen det primära. Sen kan vi ju utbilda efter vad som finns för dom [---] Kommunen vill ju helst inte ha in några i sin verksamhet, för då måste dom ha någon som tar hand om dem [---] Om vi tittar nu på hur läroplanen... hur kursplaner och det ser ut, så har vi vissa inriktningar... Om inte det följs åt utanför skolan sen, då är det bara vi som håller på och utbildar nå tning som inte kommer att ske. De [politiker/beslutsfattare] måste ju titta på hur ser det ut och så får de ordna platser då så det finns.

Sen känner jag att vi måste rätta oss lite efter vad det finns för arbeten och skapa utbildningar... Jag tror det är jättesvårt att få jobb efter det vi har gjort i skolan.

De ska ju ut på praktik på platserna som ska bli arbetsplats för dem. Om de kanske testar 3-4 platser, en av dem ska de få jobba på sen [---] Så länge det finns platser på dagcenter så startar man ju inget nytt, med någon annan inriktning.

Sammanfattande slutsatser

Elevernas behov och förutsättningar

- Lärarna på Skola A är samstämmiga i sin beskrivning av hur de följer elevernas kunskapsutveckling genom observationer och individuella utvecklingsplaner men de är också självkritiska, då

de menar att de inte alltid lyckas skapa optimal progression för att tillgodose alla elevers behov och förutsättningar. Lärarna på skola B däremot ger uttryck för varierande synsätt kring möjligheterna att anpassa de fria valen (s k fördjupningar) till alla elevers kunskapsnivå. Å ena sidan menar de att elevernas fria val av fördjupning är bra men å andra sidan att grupperna därigenom blir för heterogena, vilket skapar såväl möjligheter som begränsningar.

- På skola A menar lärarna att en lokalmässig integrering med gymnasieskolan kan öppna nya möjligheter i olika avseenden, vilket också VT-lärarna i skola B förväntar sig efter den planerade flytten.

Arbetsätt, arbetsformer och elevernas lärande

- På båda skolorna poängterar lärarna inom VT främst kommunikativa och sociala förmågor medan lärarna inom YT trycker mer på ämneskunskaper som leder till framtida arbete.
- På båda skolorna framhåller lärarna vikten av gruppaktiviteter som stimulerar till kommunikation och samspel mellan elever. Det sker främst genom estetisk verksamhet i gemensamma projekt inom gruppen, för flera grupper eller för hela gymnasieskolan. Sociala och kognitiva mål vävs därigenom samman.
- På båda skolorna poängterar lärarna vikten av att förbereda eleverna för ett så självständigt vuxenliv som möjligt utifrån individuella förutsättningar. Lärarna på skola B menar att prioritering av innehåll är en pedagogisk utmaning i relation till olika elevers fortsatta möjligheter till arbete och sysselsättning efter gymnasieskolan.
- Lärarna på skola A beskriver att arbetsättet inom VT innehåller mer av individuellt arbete, ofta inlett av gemensam samling, än inom YT. Lärarna på skola B beskriver att en variation av aktiviteter, arbetsätt och arbetsformer tillämpas.

Visioner och förändringsbehov

Utöver vad som redan framkommit i textavsnitten ovan, redovisas i det följande synpunkter som de båda skolornas lärare framför när det gäller möjligheter och begränsningar med dagens individuella program, samt förändringar som de anser borde komma till stånd genom gymnasiesärskoleutredningen.

Skola A

Samtliga lärare på skola A är eniga om att den nuvarande indelningen i verksamhetsträning och yrkesträning är förlegad och svarar inte mot elevernas behov och förutsättningar. Såsom grupperingarna de facto sker och utifrån hur eleverna läser kurser behövs ett flexiblere och tydligare system. Indelningar som yrkesträning och verksamhetsträning skapar onödiga gränsdragningsproblem. Samverkan mellan grundsärskolan och träningskolan inom den obligatoriska särskolan ökar och innebär oftare elevgrupper som läser utifrån olika kursplaner. Lärarna anser därför att detta flexibla sätt att förhålla sig bör leda till att yrkesträning och verksamhetsträning också samläser och samverkar. Begreppen som sådana är dessutom vilseledande. Många vårdnadshavare undrar t.ex. vilket yrke som eleverna förbereds för inom yrkesträning. Verksamhetsträning leder tanken till något helt annat än vad undervisningen handlar om. Lärarna på skola A skulle gärna se att det finns ett individuellt program med tydliga styrdokument. Inom det individuella programmet finns sedan olika inriktningar kopplat till kurser. För att vårdnadshavare och elever ska kunna göra ett aktivt val bör programmet ha en tydligare beskrivning om vad det innebär, såsom de nationella programmen har. Då kan också eleverna mer välja utifrån intresse och inte som nu utifrån "begåvning". Uppdelningen i dagens program upplevs som en gradering, när inte eleven upp till målen på nationella programmen så blir det yrkesträning, när eleven inte upp till målen där så är sista utposten verksamhetsträning.

Det är väsentligt att det individuella tänket finns kvar. Och verksamhetsträningens elevgrupp får inte glömmas bort. Det är alltid en risk i dessa diskussioner att de med grav utvecklingsstörning tappas bort. Det krävs ju trots allt alldeles särskilda anpassningar för många av dem.

Det borde vara ett nytt namn. Det som finns i dag låser oss i gamla tankar. Det skulle t.ex. kunna vara ett YT med estetisk inriktning så blir det tydligare, alltså välja inriktningar inom YT.

Lärarna lyfter återigen fram att de ser stora möjligheter att skapa "nya" utbildningar för eleverna som bättre svarar mot elevernas behov då de lokalmässigt flyttar till gymnasieskolan i kommunen. Men de vill samtidigt värna om det "särskilda" som gymnasiesärskolan står för utan att för den skull bli en skola i skolan. Som exempel tar de fram arbetet med sin kabaré. Den är viktig för eleverna och synliggör elevernas mångfaldiga kompetens. Men lärarna ser också möjlighet att skapa arenor för samverkan mellan eleverna på gymnasiesärskolan och gymnasieskolan. Kanske en gemensam kabaré?

Skola B

Någon form av indelning av eleverna bedöms vara nödvändig, för att eleverna ska kunna erbjudas utbildning på rätt nivå. Lärarna är dock ense om att uppdelningen i VT och YT är problematisk och kriterier för uppdelningen efterfrågas. Yrkesträning anses vara rätt begrepp under förutsättning att det finns en verksamhet efter skolans slut som matchar mot fördjupningsalternativen. Det konstateras att så är inte fallet. Begreppet anses vara vilseledande för elever och föräldrar. Man invaggas i tron om att YT ska resultera i en yrkesutbildning som i sin tur kan leda till ett jobb, dvs. *jag lär mig inför ett yrke som jag ska ha som vuxen sen*. Benämningen verksamhetsträning anses möjligen vara mera relevant eftersom det handlar om träning för den dagliga verksamheten, men inte heller innebörden av detta begrepp är självklart. Åtgärder som på något sätt förändrar IV-programmets struktur efterlyses således. Detsamma gäller tillgången på praktikplatser och elevers möjlighet till en framtida sysselsättning som motsvarar genomgången utbildning.

Frågan om utbildningens syfte återkommer vid upprepade tillfällen och det påpekas att skolan måste vara flexibel och anpassas till de samhällsliga förhållanden som råder utanför dess väggar. Det krävs också en förändringsbenägenhet hos mottagarna av arbetskraften. Inte minst kommunernas ansvar framhålls och ett större samarbete mellan skola, kommun och arbetslivet i övrigt efterfrågas. Ett ringa antal elever sägs ha fått en anställning efter

avslutad utbildning och bristen på handledare uppges vara ett skäl. Den minskade tillgången på anställningar inom skyddade verkstäder beklagas.

Men sen är det ju också när dom kommer till en arbetsplats att dom kanske inte kan från första början, men dom kan lära upp sig. Dom kan lära sig och bli bättre och bättre på en arbetsplats, men det känner jag att, det får man lite dåligt gehör för... Kan man inte prestera något när man är på praktik så blir det inte den platsen ens. Men jag känner att om de kunde få va och de kunde få jobba in sig där så skulle dom säkert kunna få allt bättre platser.

Lärarna menar att också daglig verksamhet kräver en viss prestationsnivå och klarar inte eleven detta så finns det kanske inte någon fortsatt sysselsättning som motsvarar elevens fria val under gymnasietiden (den s k fördjupningen). De poängterar att eleverna måste få fortsätta med det arbete som de gjort i skolan, för att undvika att utvecklingen stagnerar eller att de tappar förmågor som tidigare övats upp. Något som inte väcker gehör i dagsläget eftersom det ställs krav på elevens prestationsförmåga från början, enligt lärarna.

Sammanfattande slutsatser

- På båda skolorna ses begreppen yrkesträning och verksamhetsträning som mer vilseledande än klargörande i förhållande till vilka elever som bör finnas inom dessa verksamheter.
- Lärarna på skola A är eniga om att den nuvarande indelningen i VT och YT varken svarar mot elevernas behov och förutsättningar eller mot den praktiska verksamhet som bedrivs, då allt mer av samverkan mellan YT och VT sker. Lärarna på skola B menar att det behövs någon form av indelning för att kunna erbjuda eleverna utbildning på rätt nivå. De framför att samverkan inte sker i högre grad och önskar inte större spridning i grupperna utan efterlyser tydligare kriterier för indelning.
- Lärarna på skola A föreslår ett individuellt program med tydliga styrdokument och olika inriktningar kopplat till kurser. En tydligare programbeskrivning underlättar ett aktivt val för vårdnadshavare och elever menar de.

- Lärarna på skola B efterlyser ett större samarbete mellan skola, kommun och arbetslivet i övrigt, för att ge ökade möjligheter för elever till arbete och sysselsättning efter avslutad skolgång. Tid och stöd för fortsatt lärande för att undvika att utvecklingen stagnerar eller att eleverna tappar förmågor som tidigare övats upp menar lärarna är fortsatt nödvändigt.

Resultatdiskussion

Pedagogiska och sociala aspekter

Eleverna i dagens gymnasiesärskola är en heterogen elevgrupp med både olika intressen och förutsättningar. För att svara mot den aktuella elevgruppen behöver gymnasiesärskolan bli mer flexibel men också tydligare vad gäller program- och kursbeskrivningar för att möjliggöra för elever och vårdnadshavare att kunna göra ett aktivt intresseval och inte bara bli placerad i relation till begåvning. Molin (2004) visar i en av delstudierna i sin avhandling att kommunala företrädare och lärare efterlyser fler valmöjligheter samt mer individualisering av utbildningen i gymnasiesärskolan. Även Carlbeckkommittén (2004:98) påtalar behovet att öka flexibiliteten i gymnasiesärskolan för att undvika onödiga gränsdragningsproblem. Ett gränsdragningsproblem kanske just är inom individuella program där relevansen av nuvarande indelning kan ifrågasättas. Tanken med en större flexibilitet genom att kombinera kurser, ämnen och ämnesområde och på så sätt kombinera yrkes träning och verksamhetsträning ger den nya skollagen (SFS 2010:165) utrymme för. Den nya skollagen fastslår däremot inte att uppdelningen i yrkesträning och verksamhetsträning försvinner, vilket flera av lärarna i denna studie förespråkar.

Föreliggande studie visar på att nuvarande uppdelning av individuella program i yrkesträning och verksamhetsträning är problematisk och inte fullt ut svarar mot elevernas behov och förutsättningar. Lärarna på skola A är tämligen enstämmiga i sina uppfattningar att uppdelningen, som vilar på historisk grund, har spelat ut sin roll och sitt syfte. Flertalet av lärarna på skola B ställer sig tveksamma till den nuvarande kategoriseringen och särskilt då det gäller elever som anses ligga i gränslandet mellan VT och YT. De ser ett behov av en indelning med tydligare kriterier för att eleverna ska få utbildning på rätt nivå. Den enkätstudie som

gymnasiesärskoleutredningen (U 2009:04) låtit göra pekar på liknande synpunkter. I enkäten framkommer att verksamheterna redan i dag i stor utsträckning kombinerar kurser från yrkesträning och verksamhetsträning och informanterna menar att ett individuellt program skulle underlätta då man utformar elevens utbildning. Även i denna enkät finns dock röster som talar för behovet av någon form av indelning för att garantera en god utbildning för de elever som har mycket stora behov. Man menar att det finns grupper med liknande förutsättningar som bör undervisas tillsammans. Svårigheter att välja rätt vid övergången från den obligatoriska särskolan till gymnasiesärskolan kommer också till uttryck i den studie där föräldrars synpunkter står i centrum. Lärarna vittnar om att det inte heller är uppenbart för den obligatoriska särskolans personal vad som skiljer det individuella programmets indelningar åt, vilket gör att deras rekommendationer kan slå mer eller mindre fel.

Argumenten som talar för ett individuellt program handlar om att möta den enskildes behov och intresse. Man lyfter också fram att den obligatoriska särskolan blivit mer flexibel och därmed finns inte den tydliga linjen mellan t.ex. träningsskolan och verksamhetsträning längre. Det är ingalunda självklart att en elev som läst efter träningsskolans kursplaner ska gå på verksamhetsträning. Med ett sådant synsätt tas inte något för givet utan olika alternativ prövas och utmanas.

Att lärarna skiljer sig åt i sin uppfattning om individuella programmets indelning kan ha sin förklaring i hur man arbetar med samverkan mellan VT och YT samt inom dessa verksamheter på de båda skolorna. Men även pedagogiskt synsätt och förhållningssätt kan ses som förklaring till varför man talar för mer heterogena eller homogena grupper. På en skola ser man främst fördelar med homogena grupper av praktiska skäl och pedagogisk planering medan man på den andra skolan arbetar mer utifrån individens förutsättningar genom social och pedagogisk samverkan med andra elever. Här ser man att interaktion mellan eleverna ger utmaningar även om en stor del av undervisningstiden sker genom eget arbete utifrån de individuella utvecklingsplaner som upprättas.

Lärarna ger uttryck för ett synsätt på undervisningen i gymnasiesärskolan som kan kategoriseras i trygghets- respektive kvalificeringsperspektiv (jfr Molin, 2004, 2008; Szönyi, 2005). Å ena sidan poängterar lärare betydelsen av att eleverna ska utveckla sin sociala kompetens, bli självständiga och trygga. Å andra sidan

lyfter flera lärare fram att utbildningen måste ha ett kunskapsfokus och utmana eleverna i sitt lärande. Det tycks som att det är svårt att förena de sociala och pedagogiska målen i undervisningen. Detta är också något som kommit fram i flera av skolverkets rapporter om särskolan. Särskolan präglas mer av ett omsorgsperspektiv än ett kunskapsperspektiv, vilket får konsekvenser för elevernas lärande.

Progressionen mellan de senare åren i den obligatoriska särskolan och det individuella programmet är inte tydlig. Flera lärare föreslår att nya ämnen införs i kursplanerna så att eleverna möter nya utmaningar. På en av skolorna anser lärarna att de fem ämnesområdena i verksamhetsträningen tillika träningskolan inte är relevanta och bör utvecklas. De är föräldrade och bygger på psykologiska teorier om lärande i form av olika stadier. De ger uttryck för att även "verksamhets eleverna" kan läsa ämnen motsvarande eller liknande de som erbjuds på yrkesträningen. Alternativt utvecklar skolverket helt nya ämnesområde eller kunskapsområde med fasta kursplaner.

Några lärare i denna studie tycker sig se möjligheter för kursutveckling och samverkan genom ett närmande till gymnasieskolan, både lokalmässigt och pedagogiskt. Det finns vinster på olika sätt. Framför allt framstår pedagogisk samverkan mellan program på gymnasiesärskolan och gymnasieskolan, med lärarkompetens och med resurser och lokaler som det mest centrala. Denna samverkan ger förhoppningsvis utrymme även för sociala mötesplatser.

För att elever och vårdnadshavare ska kunna vara delaktiga och göra ett reellt val av utbildning bör tydligare kursutbud kunna presenteras och då i form av nationella kurser för att garantera hög kvalitet och likvärdighet. Lärarna i denna studie poängterar nödvändigheten av att koppla utbildningen till relevant och tänkbart yrkesområde för eleven. Vad som framkommer i studien är just svårigheten för eleverna att få ett arbete och inte bara sysselsättning via daglig verksamhet. I den kompletterande studien som fokuserar vårdnadshavares perspektiv på gymnasiesärskolan, framkommer på motsvarande sätt föräldrarnas bekymmer vad gäller elevernas framtida sysselsättning och deras oro för placering i daglig verksamhet med begränsade utvecklingsmöjligheter som följd. Att göra utbildningen på gymnasiesärskolan än mer yrkesinriktad är minst lika nödvändigt som att erbjuda yrkesutbildning på gymnasieskolan. Att dessutom tänka att utbildningen kan ge grund för fortsatta studier t.ex. särsvux, folkhögskola, studieförbund är ytterligare en utmaning för gymnasiesärskolan. Något som också starkt

välkomnas av vårdnadshavare, inte minst för upprätthållande och vidare utveckling av förmågor som erövrats under utbildningen inom gymnasiesärskolan.

Den ökade elevströmningen till gymnasiesärskolan har även inneburit en ny särskolegeneration. Ineland, Molin och Sauer (2009) menar att detta får konsekvenser för hur gymnasiesärskolan måste finna nya strategier för att forma en adekvat utbildning. De lyfter särskilt fram betydelsen av att utbildningen medverkar till att elever utvecklar sin självbild. Men i kursplaner såväl på nationella program som på individuella program påtalas betydelsen av att skaffa sig en realistisk självbild dvs. veta vad man inte kan, förstå att man behöver stöd. *Ett sådant synsätt sätter funktionsnedsättningen i förgrunden och erfarenheterna av att vara människa i bakgrunden* (a.a.) Ett alternativ till detta synsätt kan vara att fokusera på individens potential och möjligheter, vilket inte betyder att förringa att det finns svårigheter. *Möjligheter, förmågor och potentialer hamnar då i förgrunden* (Molin, 2008). Den nya generationens gymnasiesärskoleelevers förhållningssätt, som beskrivs i ovan refererade bok, präglas av att vägra anpassa sig till de villkor som står till buds för grupper med funktionshinder.

Ekonomiska aspekter

Den nuvarande personaltätheten i de undersökta gymnasiesärskolorna är hög och lärarna upplever att de små grupperna är till stor fördel. Lärarantalet per 100 elever varierar dock stort mellan landets kommuner och beskrivs ligga mellan knappt 6 och drygt 74 (Skolverket, 2008)². Poängteras ska att behovet av vuxenstöd varierar kraftigt under dagens aktiviteter och det behövs klargörande diskussioner inom verksamheten om hur den totala personalresursen bäst kan tillvaratas. Hit hör exempelvis ett förtydligande av assistenternas inbördes roller, i de fall en elev har mer än en assistent, och deras ansvarsområde och uppdrag i förhållande till pedagogerna. Skolinspektionen (2010) påtalar samma behov då det gäller elever med funktionsnedsättningar inom gymnasieskolan.

Finansiering, organisering och utformning av skolans verksamhet har sin grund i de ideologiska utgångspunkter som styr

² För motsvarande år kan skola B nämnas som exempel. Antalet lärare uppgick till 27,7 per 100 elever och antalet elevassistenter till 24,3 dvs. ca 1,8 elever/årsarbetare. LSS-assistenter är inte inräknade utan tillkommer utöver nämnda personalgrupper.

skolpolitiska ställningstaganden och beslut (Tideman, 2000). Även om huvudsakligen pedagogiska vinster lyfts som bakomliggande orsaker till planerade omstruktureringar går det inte att bortse från att ekonomiska villkor är nära knutet till organiseringen av utbildningen. Vid de gymnasiesärskolor som ingår i den här studien framträder betydelsen av närvarande, kompetenta skolledare och vid skola B uppfattas därför s k rektorsrotationer som mindre gynnsamma för verksamheten. Kontinuitet och skolledares kunskap och erfarenhet inom det berörda fältet, samt tid och engagemang blir därför centralt. I en studie av Alexandersson (2009) framstår skolledares förmåga att stödja personalen som en grundbult i arbetet med att skapa förutsättningar för en skola som präglas av delaktighet och där arbetet på olika nivåer sker i riktning mot gemensamma mål.

Utöver skolledares teoretiska insikter och praktiska erfarenheter, krävs en lärarkompetens som ständigt måste revideras och uppdateras. Möjlighet till vidare utbildning och fortbildningskurser varierar mellan de undersökta skolorna i den föreliggande studien. En av skolorna visar exempel på hur en välplanerad kompetensutveckling för arbetslagens medarbetare tar sig uttryck. För andra lärare tycks det främst vara den egna drivkraften och intresset som ligger bakom sökandet efter ny kunskap och ibland sätter begränsade resurser hinder i vägen. Att man, med hänvisning till den elementära nivå som lärarna ska undervisa på, skulle kunna ge avkall på lärares utbildning inom specifika ämnen/ämnesområden väcker protester bland lärarna.

Samverkan mellan program inom gymnasiesärskolan och mellan gymnasiesär- och gymnasieskolan förväntas få positiva konsekvenser socialt, pedagogiskt och ekonomiskt. Det framhålls av lärare inom skola A och förhoppningarna finns även hos lärare inom den mindre inom enheten i skola B, som för närvarande är förlagd till en fristående lokal. Övriga lärare inom IV på skola B, som sedan många år har erfarenhet av att tillhöra gymnasieskolan och resterande delar av gymnasiesärskolan, uttrycker däremot viss tveksamhet till samverkan med andra program och hänvisar till sina erfarenheter. Lokalmässiga åtskillnader mellan skolformer utgör ett hinder för att skapa individuellt anpassade utbildningar (Skolverket, 2009), men lärarnas yttranden antyder att ett samutnyttjande av lokaler inte per automatik skapar tillräckliga betingelser för en inkluderande verksamhet där en naturlig samverkan kan ske mellan skolformer, program och grupper. Lärarna ställer

exempelvis frågan om kollegorna i gymnasieskolan verkligen är beredda att möta gymnasiesärskolans elever och om den erforderliga kompetensen finns. Liknade synpunkter framförs också i Gymnasiesärskoleutredningens (U 2009:04) enkätstudie.

I en studie av Möllås (2009) framgår hur lärare rangordnas beroende på var man har sin tjänst och i vilka ämnen man undervisar, vilket påverkar samverkan och tar skolaktörernas energi i anspråk; energi som istället skulle kunna läggas på arbetet för att skapa optimala förutsättningar för elever som av olika skäl befinner sig i svårigheter. En utveckling mot en verksamhet som i allt högre grad innesluter alla elever och där målet är att gymnasiesärskolans elever ska inkluderas pedagogiskt och socialt, ställer därför onekligen krav på kompetenshöjande åtgärder. En granskning av verksamheten behövs, inte minst inom gymnasieskolan, för att dörrar ska öppnas mot gymnasiesärskolans elever (jmf Skolinspektionen, 2010). Det krävs resurser som kan säkra möjligheter till kontinuerlig handledning, tid för reflektion och kollegiala diskussioner inom arbetslag, men också mellan lärare som representerar olika skolformer och program. Här kan även nämnas tid för samverkan mellan olika yrkesprofessioner och med berörda instanser i och utanför skolan (t.ex. elevhälsa, habilitering, praktikplatser, arbetsliv och samhällsliv i övrigt).

Behovet av särskild utrustning verkar också begränsade och försvårar alltför mycket flyttning mellan olika utrymmen, vilket minskar möjligheterna till delaktighet i andra grupper eller klasser. Anpassade lokaler med full tillgänglighet, IT-utrustning, salar för estetisk verksamhet, praktiskt arbete av olika slag och i övrigt en stimulerande lärandemiljö inomhus såväl som utomhus är en förutsättning för att en varierad verksamhet ska kunna bedrivas enligt styrdokumentens riktlinjer. I den här studien utgör en av skolorna ett exempel där ett samutnyttjande av lokaler har möjliggjorts, vilket i sin tur utgör villkoren för att man ska kunna bedriva de valbara alternativ (fördjupningar) som erbjuds. I första hand är det inte ekonomin som sätter gränser för inköp av material. Däremot ger lärarna vid båda skolorna samma signaler vad gäller det begränsade utbudet av åldersadekvata läromedel, vilket medför ett behov av egentillverkning som tar mycket tid i anspråk.

Avslutande reflektioner

Redovisningen som presenterats ovan utgår från ett lärarperspektiv och utgör en av delstudierna kring gymnasiesärskolans individuella program. Genomförandet av fallstudier vid olika skolor och i olika kommuner har krävt ett nära samarbete och utbyte mellan oss som forskare. Härigenom har också det reflexiva förhållningssättet till datamaterialets innehåll och arbetsprocessen som helhet stärkts. Planering med upprättande av en gemensam intervjuguide och ett reflekterande över genomförande, råmaterialets bearbetning, analysförfarande och slutlig utformning av resultatredovisning förväntas öka trovärdigheten.

Utgångspunkten har varit att låta lärarna beskriva och reflektera över den verksamhet de ingår i, samt delge sina uppfattningar om hur utbildningen svarar mot elevernas behov och förutsättningar, särskilt med avseende på programmets indelning i yrkes- respektive verksamhetsträning.

Sammantaget ger studien stöd för att följande områden följs upp och ges möjlighet till förändring genom den pågående gymnasiesärskoleutredningen:

Det individuella programmet som helhet behöver tydliggöras och eventuellt också benämnas annorlunda. Det råder stora oklarheter kring programmets nuvarande indelning i yrkesträning och verksamhetsträning, där också begreppen uppfattas vara vilseledande.

För att möta en ny särskolegeneration krävs nya utbildningsvägar som kännetecknas av större flexibilitet och individuell anpassning efter varje enskild elevs förutsättningar och behov. Möjligheter till eftergymnasial utbildning, meningsfull sysselsättning och delaktighet i arbetsliv och det övriga samhällslivet bör noggrant beaktas.

En större samverkan mellan gymnasieskolans och gymnasiesärskolans olika program, liksom samverkan mellan gymnasiesärskolans olika verksamheter, program och grupper kan förväntas öka förutsättningarna för utformning av alternativa utbildningsvägar. Därigenom kan variationen av skiftande behov tillvaratas och eleverna kan i högre grad förberedas för ett kommande vuxenliv. Överbryggande åtgärder mellan och inom skolformer bör dessutom uppmärksammas eftersom de förväntas ge en bättre progression i elevernas lärandeprocess. Hit hör samverkan med avlämnande skolor inom det obligatoriska skolväsendet men också mottagande instanser som kan erbjuda eleverna vidare studier eller framtida sysselsättningar.

Behovet av kompetenshöjande åtgärder för lärare, men också för skolledare och övriga berörda aktörer aktualiseras genom studien. Behovet framstår för att inkluderingsprocesser överlag ska kunna

stärkas. Enskilda individer ska mötas av utmaningar och förväntningar på en relevant nivå, samt en undervisning som bidrar till ett ökat lärande inom olika områden, såväl socialt och emotionellt som kognitivt.

Fallstudierna inom ramen för den genomförda studien ger exempel på hur samverkan mellan olika verksamheter inom IV-programmet kan skifta. Skolornas historiska bakgrund och traditioner kan förmodas ha inverkan på den aktuella situationen. Skola A är från början en egen gymnasiesärskola där samverkan mellan YT och VT varit naturlig. På skola B har däremot VT sedan många år varit lokaliserad till en annan byggnad och fungerat som en relativt självständig enhet där personalen själva har haft ansvaret. Den fysiska lokaliseringen blir därmed en av förutsättningarna för ett närmare samarbete och elevers möjligheter till gränsöverskridande val. Konstateras ska dock att det utöver fysisk lokalisering ställs krav på ytterligare åtgärder för förverkligande av en verksamhet där varje elev blir inkluderad, vilket också skola B utgör ett exempel på. I lärarnas beskrivningar framskyntar bland annat synen på kollegors kompetens och vilja att ta emot elever från särskolan i allmänhet och IV i synnerhet. Sammanfattningsvis kan sägas att åtgärder på olika nivåer krävs, såväl samhälls-, organisations-, grupp- som individnivå, för att åstadkomma förändringar som bidrar till elevers optimala lärande och utveckling.

Referenser

- Alexandersson, U. (2009). *Stödjande rum. Om elever i en inkluderande verksamhet*. Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Ineland, J., Molin, M. & Sauer, L. (2009). *Utvecklingsstörning, samhälle och välfärd*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Molin, M. (2004). *Att vara i särklass – om delaktighet och utanförskap i gymnasiesärskolan*. Doktorsavhandling vid Institutet för handikappvetenskap, Linköpings universitet.
- Molin, M. (2008). *Delaktighet i olika världar – om övergången mellan gymnasiesärskola och arbetsliv*. Trollhättan: Högskolan Väst.
- Möllås, G. (2009). "Detta ideliga mötande". *En studie av hur kommunikation och samspel konstituerar gymnasieelevers skolpraktik*. Doktorsavhandling, Högskolan för lärande och kommunikation, Högskolan i Jönköping.
- SFS 2010:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Skolinspektionen. (2010). *Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i gymnasieskolan*. Rapport 2010:4.
- Skolverket. (2008). *Skolverkets lägesbedömning 2008. Förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket. (2009). *Skolverkets lägesbedömning 2009. Förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2003:35. *För den jag är – om utbildning och utvecklingsstörning*. Carlbeckkommitténs betänkande.
- SOU 2004:98. *För oss tillsammans – om utbildning och utvecklingsstörning*. Carlbeckkommitténs slutbetänkande
- Szönyi, K. (2005). *Särskolan som möjlighet och begränsning – elevperspektiv på delaktighet och utanförskap*. Doktorsavhandling vid pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Tideman, M. (2000). *Normalisering och kategorisering. Om handikappideologi och välfärdsolitik i teori och praktik för personer med utvecklingsstörning*. Stockholm: Johansson & Skyttmo förlag.

U2009:04. *Gymnasiesärskoleutredningen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Skolledares syn på Gymnasiesärskolans individuella program

Högskolan i Halmstad
Sektionen för
Hälsa och samhälle

Therese Mineur &
Magnus Tideman

2010

Skolledares syn på Gymnasiesärskolans individuella program

Inledning

Barn och ungdomar som bedöms inte kunna nå upp till grundskolans kunskapsmål därför att de är utvecklingsstörda ska tas emot i särskolan (Skollagen 3 kap § 3). Särskolan är en egen skolform och efter den obligatoriska särskolan (motsvarande grundskola) är gymnasiesärskolan det vanligaste alternativet när det gäller frivillig utbildning. Inom gymnasiesärskolan finns två huvudsakliga utbildningsformer, nationella program och individuellt program. Det individuella programmet, som i första hand vänder sig till de studerande som har mer omfattande funktionsnedsättningar, är uppdelat i två olika inriktningar, nämligen yrkes- och verksamhetsutbildning.

Gymnasiesärskolan är under utredning (Gymnasiesärskoleutredningen U:2009:04). Inom ramen för det utredningsuppdraget har Högskolan i Halmstad fått i uppdrag att i en studie belysa gymnasiesärskolledares erfarenheter och bedömningar av det individuella programmet. Syftet med studien är att belysa skolledarnas erfarenheter och bedömningar avseende ekonomiska, sociala och pedagogiska aspekter på gymnasiesärskolans individuella program samt i vilken utsträckning utbildningen motsvarar elevernas behov och eventuellt behov av förändringar av gymnasiesärskolan.

Högskolan har, med anledning av att det saknas tidigare studier avseende det individuella programmet i gymnasiesärskolan i kombination med den mycket begränsade tiden för genomförande av en kvalitativt inriktad studie, efter diskussioner med representanter för Göteborgs Universitet och Malmö Högskola träffat en överenskommelse angående samverkan mellan lärosätena. Samverkan består i att varje lärosäte har genomfört studier, med fokus på olika aktörer inom gymnasiesärskolans individuella program, och att de olika studierna bör ses som en helhet där olika perspektiv sammanförs och berikar varandra. Varje lärosäte redovisar sin delstudie men det har gjorts en övergripande analys av helheten. Malmö Högskola har koncentrerat sin studie på elev/studerandeperspektivet, Högskolan i Halmstad har inriktat sig på skolledarperspektivet medan Göteborgs universitet genomfört två fallstudier där lärares res-

pektive vårdnadshavares perspektiv inkluderats. Samtliga delstudier har fokus på ekonomiska, sociala och pedagogiska aspekter. På detta sätt har ett första vetenskapligt bidrag när det gäller individuella programmet på gymnasiesärskolan kunnat tas fram.

Genomförande

Föreliggande studie om skolledares erfarenheter och bedömningar har genomförts som en kvalitativ studie med intervjuer som datainsamlingsmetod. Intervjuer har genomförts på sex geografiskt spridda gymnasiesärskolor i sex olika kommuner.

Urvalet av kommuner bygger på en rikstäckande enkätundersökning som genomfördes 2009 och som visade på olika organisatoriska lösningar när det gäller ledning och undervisning på gymnasiesärskolan, speciellt i relation till hur samarbetet mellan gymnasiesärskolan och gymnasieskolan ser ut (Mineur in press). Genom urvalet tillförsäkrades, förutom geografisk spridning, en variation av organisering och lokalmässig placering samt storlek på gymnasiesärskolor (se vidare nedan).

Intervjuer har genomförts med sex skolledare, tre kvinnor och tre män. Samtliga intervjuade har i respektive kommun ansvar för gymnasiesärskolans individuella program. I kommun A finns 101 elever inom gymnasiesärskolan, varav 46 på det individuella programmet. Den intervjuade skolledaren ansvarar förutom för gymnasiesärskolans individuella program också för ett specialutformat program samt för gymnasieskolans individuella program. I kommun B finns 70 gymnasiesärskoleelever varav 14 elever på det individuella programmet. Skolledaren ansvarar för hela gymnasiesärskolan och för gymnasieskolans resursklasser samt delar av gymnasieskolans individuella program. I kommun C har gymnasiesärskolan totalt 70 elever. Av dessa går 24 individuellt program. Den intervjuade skolledaren har tidigare haft det samlade ansvaret för hela gymnasiesärskolan men har nyligen överlämnat det ansvaret för att istället övergå till att ansvara för olika speciallösningar i samverkan med gymnasieskolan. Kommun D:s gymnasiesärskola har totalt 134 elever, varav 48 elever på det individuella programmet. Skolledaren som intervjuats har ansvar för huvudparten av det individuella programmet samt ett nationellt gymnasiesärskoleprogram. I kommun E finns totalt 48 elever i gymnasiesärskolan varav 12 går på individuella programmet. Skolledarens ansvar är, förutom det indi-

viduella programmet, delar av den obligatoriska särskolan samt ett övergripande sarskoleansvar i kommunen. Det finns sammanlagt 35 elever på gymnasiesarskolan i kommun F varav 2 elever går på individuella programmet. Skolledaren delar sin tid genom att ansvara för hela gymnasiesarskolan samt två program på gymnasieskolan.

Som framgår av tabell 1 finns en betydande variation av elevandelen som går Individuellt program i relation till det totala antalet gymnasiesarskolelever i kommunerna.

Tabell x.1

Kommun	Antal gymnasiesarskoleelever	Antal elever Individuella programmet	Elever IV i % av gymnasiesarskoleelever
A	101	46	45 %
B	70	14	20 %
C	70	24	34 %
D	134	48	36 %
E	48	12	25 %
F	35	2	6 %

Intervjuerna med de sex skolledarna genomfördes under perioden mars till juni 2010, bandades och transkriberades före analys. Analysen har inriktats på att identifiera mönster av likheter och skillnader på de tre områden som Gymnasiesarskoleutredningens uppdrag innehåller, det vill säga pedagogiska, sociala och ekonomiska aspekter med särskild uppmärksamhet på bedömningar om utbildningen svarar mot elevgruppens behov. Behov av eventuella förändringar utifrån skolledarnas perspektiv redovisas också.

Intervjuerna har genomförts på respektive skolledares arbetsplats med undantag av en intervju som genomförts per telefon på grund av stort geografisk avstånd. Samtliga intervjuade har i förväg fått ta del av en kortfattad intervjuguide (bilaga 1). Intervjuernas längd varierar mellan 75 och 100 minuter.

Intervjupersonerna

De sex skolledarna som har intervjuats har alla en lång yrkesbakgrund, samtliga med tidigare erfarenheter av skolledarrollen i annan skolverksamhet. Ingen har erfarenhet av att arbeta som lärare i särskolan. Två av de manliga skolledarna är förskollärare i grunden. De har företrädesvis arbetat i någon form av skolledande funktion, inledningsvis som föreståndare för förskoleverksamhet. Två av de kvinnliga skolledarna har sin bakgrund inom gymnasieskolans naturvetenskapliga och tekniska program. Den tredje kvinnliga skolledaren har arbetat som skolledare i flera olika verksamheter sedan i slutet av 1970-talet och den tredje manliga skolledaren har sin bakgrund inom vuxenutbildning. De intervjuade har arbetat som skolledare, i den nuvarande verksamheten, mellan fem och tio år. Att det blivit gymnasiesärskolan som de kommit att ansvara för har dock för flertalet av skolledarna mer eller mindre varit en slump. De säger sig emellertid ha blivit 'fast' i den verksamheten och därmed också fast beslutna att öka den egna kunskapen om särskolans verksamhet för att fungera som kompetenta pedagogiska ledare för verksamheten.

Resultatredovisning – skolledarintervjuer

Inledning

Skolledarna ger under intervjuerna uttryck för ambitioner för det individuella programmets räkning och framför allt ett par av dem ger uttryck för att de arbetar mycket aktivt för att genomföra de förändringar som behövs för att nå den vision de menar styr verksamheten.

Vi har alltså haft en klar målbild, vad jag vill att en skola ska vara. Det finns liksom grundförutsättningar för att en skola ska funka. Eleverna ska vara trygga, man ska tycka att det är roligt att gå till skolan. Om man uppfyller det så lär sig eleverna så mycket som det går att lära... Det som vi byggde upp, den tryggheten finns kvar... Men organisationen förändras egentligen hela tiden efter vilka elever som kommer. Jag tror att utbildningen håller på att bli mer och mer individualiserad. Det tycker jag är väldigt bra (Skolledare 3)

... jag har ju arbetat medvetet med dom frågeställningarna så jag uppfattar att personalen i dag är medvetna om att detta är min reella linje och här viker inte jag... (Skolledare 5)

En av skolledarna uppger däremot att han inte varit den tydliga ledare som han egentligen vill vara eftersom skolledaruppdraget inom gymnasieskolan, som ska uppta 50 % av hans tid, stjälar mycket mer tid. Han menar att det är en följd av att han inte tidigare varit skolledare för denna typ av verksamhet och därför har en del kunskapsbrister, däremot har han erfarenheter av andra delar av gymnasiesärskolan sedan tidigare. Men det beror enligt flera skolledare också på att personalen inom (gymnasie)särskolan av tradition är drivande och självständiga.

En av skolledarna menar exempelvis att hon hade svårt att inta den pedagogiska ledarrollen alldeles i början även om hon aldrig tvivlat på sin förmåga att ställa de rätta frågorna för att utveckla verksamheten. Hon upplever dock att det tog tid innan hon också kände sig så pass kunnig och säker att hon även kunde värdera verksamhetens kvalitet. Hon säger vidare att hon inte varit i någon annan skolform med så hög grad av autonom personal som när hon först började inom särskolan. Detta anser hon kan vara ett problem för verksamheten eftersom det pedagogiska ledarskapet är viktigt och en alltför självständig personal kan förhindra utveckling eller driva den åt fel håll.

...ett problem för verksamheten precis som man pekade på i Carlbeckskommittén. De har fått driva sitt eget liv, leva sitt eget liv och driva sin egen utveckling utan yttre insyn. (Skolledare 5)

När det gäller gymnasiesärskolans lokala politiska ställning framhåller en av skolledarna den kommunala strategi som finns, där gymnasiesärskolan är en del av den ambition om företagsamt lärande, som gäller all utbildningsverksamhet. En annan skolledare menar att det lokala politiska intresset för särskolan är mycket begränsat vilket gör utvecklingen av särskolan till skolledarens ansvar. Övriga skolledare kommenterar inte frågan om kommunala politikernas intresse för gymnasiesärskolan eller om det finns några politiska ambitioner på särskoleområdet. Sammantaget ger intervjuerna en bild av ett mycket begränsat politiskt intresse för gymnasiesärskolan.

Resurser

När det gäller det individuella programmets resurser är det i första hand de budgetmässiga förutsättningarna som kommenteras i intervjuerna. Framför allt klass/gruppstorlekar och personaltäthet diskuteras medan andra resurser som lokaler, organisation, ledarskap, kompetens etcetera kommenteras mer indirekt eller på direkt fråga.

Antalet elever inom gymnasiesärskolornas individuella program i studiens sex kommuner, är som framgått för närvarande mellan 2 och 48 elever. I den kommun där det enbart finns två elever finns det ytterligare fyra elever som, enligt skolledarens tolkning av den bedömning som gymnasiesärskolans personal gör, egentligen också borde ha gått individuellt program. Efter önskemål från föräldrarna går de istället, samlade i en klass, ett specialutformat program. I samtliga kommuners individuella program finns en personal per en till två elever vilket enligt skolledarna innebär att personaltätheten är hög. Pedagoger (med någon form av högskolepedagogisk utbildning) utgör cirka halva personalstyrkan och resterande består av elevassistenter. Skolledarna menar överlag att de har bra resurser för att bedriva sin verksamhet och att gymnasiesärskolans individuella program för närvarande har de resurser som krävs:

Vi har det resurstarkt, personalmässigt, med förhållandevis små klasser (Skolledare 6)

Särskolan är dock inte längre undantagen från besparingar. Under lång tid har man varit helt förskonade från direkta nedskärningar men nu får även särskolan i likhet med övrig skolverksamhet besparingsdirektiv och detta kan, trots allt, enligt några skolledare föra något gott med sig:

Särskolan har inte behövt spara förut. Utan där har man sagt att ni måste få de resurser ni behöver. Det är ju bara så.... Nu när det stramas åt kommer andra kompetenser hos personalen fram. Då känns det jättekul. Det blir en utmaning att försöka se till att nu ska vi samverka mer... För när allting serveras, behöver man ju inte tänka, då är det bara att peka (Skolledare 4)

Vi har ingen dyr verksamhet, vår är bland de billigaste i Sverige. Men det har ju inget med att göra att jag försöker göra den billig utan det är så att jag inte får mer resurser och då hittar jag på alla möjliga sätt att samverka för att hitta möjligheter för eleverna att få upplevelser ändå (Skolledare 2)

Även om resurserna överlag, framför allt gällande personaltäthet, anses vara goda finns det en viktig resursaspekt som är mindre väl tillgodosedd för några av gymnasiesärskolorna:

Jag tycker att vi har bra resurser men inte speciellt bra lokaler. Dom är för små och är ofta inte anpassade och ändamålsenliga (Skolledare 1)

Lokalfrågan återkommer i flera intervjuer, framför allt som ett hinder för sociala relationer och socialt samspel med andra elever¹.

I två kommuner har man en samlad särskoleorganisation för obligatoriska särskolan och gymnasiesärskolan vilket man ser som en fördel eftersom det innebär en ökad flexibilitet när det gäller att fördela resurserna mellan verksamhetens olika delar.

Jag tycker att vi har bra förutsättningar. Vi har liksom en stor flexibilitet. Eftersom vi är en egen organisation, en egen avdelning, så för vi resurser mellan de olika, dit dom behövs mest (Skolledare 3)

I en kommun har man ett gymnasieförbund där även gymnasiesärskolan ingår. Där, liksom i övriga kommuner, finns ett gemensamt budgetansvar och en gemensam organisation för all gymnasiesärskoleverksamhet även om verksamheten i en del fall är förlagd på olika skolor och med ledningsansvaret fördelat mellan olika skolledare.

Alltså vi har en enda penningpåse i kommunen för hela gymnasiesärskolan. Förut fördelades pengarna till respektive skola och då behölls ju dom där. Och det var inte lätt att flytta någon resurs mellan skolorna. Det var ju väldigt märkligt därför det kan ju hända saker hela tiden, att elever flyttar mellan och så. Så nu är det mycket mera flexibelt.... Det är ju samma pengar. Vi är väldigt fria i det och personalen far ju runt också och det är jättebra....Det är ett erfarenhetsutbyte och lärande som är fantastiskt (Skolledare 4)

En resursfråga som inte kommenteras under intervjuerna handlar om resurstilldelningen mellan gymnasieskolan och gymnasiesärskolan. Däremot finns synpunkter på en annan ekonomisk fråga, den som rör fördelningen av resurser inom gymnasiesärskolan. Här reflekterar några skolledare om fördelningen mellan det individuella och de nationella programmen och dess elever.

Det vi har på de individuella programmen och det vi inte har på de nationella programmen, det är ju ett större antal assistenter. Och det har vi med automatik eftersom vi har mycket större problem. Däremot

¹ Se vidare under Socialt samspel

är det väl så att utav kuratorsresursen, skolsköterskeresursen och studie- och yrkesvägledarresursen så ligger det mer på det nationella naturligtvis. (Skolledare 1)

Jag tänker på hur fördelningen av resurser ser ut (mellan nationella och individuella programmet). För mig är det så självklart som skolledare att den här eleven (individuella programmet) behöver det här alltså, dom behöver alla de här stöden för att kunna klara sig i vardagen. Men den här eleven (nationella programmet) som ska ut då tillsammans med en stor del av eleverna (i gymnasie- skolan) ... behöver stora resurser för att få ett skyddsnet för att själv kunna göra de rätta valen och så vidare (Skolledare 5)

En konkurrens uppstår mellan olika gruppers behov. Dels de behov som uppstår i relation till den aktuella skolsituationen, dels de behov av resurser som avser att förebygga problem längre fram. Citaten ovan visar på att resursfördelningen i första hand tar sikte på att fördela resurserna efter de aktuella behoven, där individuella programmets elever på grund av svårare funktionsnedsättningar får större tilldelning. Detta innebär dock att elever med lindrigare funktionsnedsättningar får mindre resurser även om de bedöms behöva mycket stöd för att på sikt klara av att hävda sig i ett, enligt skolledarna, mer konkurrensutsatt vuxenliv.

Även resursfördelningen inom det individuella programmet diskuteras i intervjuerna. Resurserna går enligt skolledarna i första hand till dem som bedöms ha störst behov vilket ses som logiskt och riktigt samtidigt som det innebär att de som har något mindre svårigheter inte alltid får tillräckligt stöd för att lyfta sin kompetens ytterligare.

Vi skulle kunna ge mera individuell hjälp när det gäller något speciellt behov. Vi tillgodoser deras behov till en viss nivå...Om det är någon som är väldigt bra på något, så är vi inte lika snabba på att sätta in resurser och hjälpa till att lyfta just den kompetensen (Skolledare 4)

Individuella programmets elever

De flesta skolledare uppger att så gott som alla elever som kommer till gymnasiesärskolans individuella program har gått i träningskola tidigare, men det finns också exempel på elever som har sin bakgrund i grundsärskolan. I en av kommunerna ger skolledaren uttryck för att det inte är någon självklarhet längre att eleverna tidigare gått i träningskolan. Skolledaren ser också att det finns problem bland

de elever som kunskapsmässigt hör hemma på individuella programmet men där de själva alternativt deras föräldrar inte vill att de ska ingå i den gruppen. Enligt skolledaren beror detta på en identifikationsproblematik, som för en del elever blir besvärlig. De identifierar sig inte med de elever som har mer omfattande eller grava, och inte minst synliga, funktionsnedsättningar. När den typen av situationer uppstår försöker man hitta andra individuella lösningar för eleverna. Ytterligare en kommun, där skolledaren uppger erfarenheter av liknande identitetsproblematik, är den kommun som för närvarande enbart har två elever inom gymnasiesärskolans individuella program.

Det låga elevantalet beror enligt skolledaren framför allt på att den verksamheten som i dag bedrivs, avseende gymnasiesärskolans individuella program, är helt segregerad och inte ingår i något annat skolsammanhang, varför man haft stora svårigheter att motivera och rekrytera elever dit. Många föräldrar har istället valt att placera sina ungdomar i någon av grannkommunerna. Det är också anledningen till att det i dag inte finns någon regelrätt yrkesträningsverksamhet utan enbart verksamhetsträning. De fyra elever, som enligt gymnasiesärskolepersonalen borde ha gått inom yrkesträningen, som i dag går specialutformat program läser emellertid enligt både nationella programmets och yrkesträningens kursmål. Till hösten kommer emellertid fler elever att börja inom gymnasiesärskolans individuella program, men då på den enheten där övriga gymnasieskolan är lokaliserad, inklusive gymnasiesärskolans specialutformade program. Det bedöms kunna få positiva effekter för samverkan med gymnasieskolan men också ställa till lokalmässiga problem med många omflyttningar. Det finns också en oro för att det kan bli problematiskt för elever med grava funktionsnedsättningar:

De med stora bekymmer med sitt sociala samspel behöver kanske fortfarande vara med i sammanhanget självklart, men kanske kräver de en möjlighet att kunna stänga dörren och inte ha en genomströmning av en massa elever. (Skolledare 6)

På frågan om hur man i respektive kommun avgör vilket program och vilken inriktning eleverna ska tillhöra/gå visar svaren att det finns elever som befinner sig i gränslandet mellan till exempel nationella och individuella programmet eller mellan verksamhetsutbildning och yrkesträning. Gränsen mellan de olika programmen och mellan de olika inriktningarna är enligt skolledarna svår att dra och det finns alltid elever som i bedömningen passar i flera av

inriktningarna eller hamnar mittemellan, vilket skolledarna bland annat uttrycker så här:

Den (gränsen) är flytande för oss (Skolledare 1)

Det är inte enkelt. Man får titta på den totala bilden och det vi anser (Skolledare 6)

Det är ett bekymmer. Men de gör prao hos oss, det kan vara en vecka eller två, och då försöker personalen avgöra var eleven skulle ha störst utbyte att vara (Skolledare 4)

Beslutet om programtillhörighet ligger på skolledaren men skolledaren är beroende av andra personalgruppers bedömningar, vilket bland annat framgår i nedanstående citat:

Det har ju varit väldigt mycket att studie- och yrkesvägledaren på grundskolan har varit starka och sagt att du ska på det nationella programmet... Vi låter alltid eleven få en praktik på det andra programmet. Och sen får man prata, var passar du bäst, var tycker du att du känner dig mest hemma? Jag tycker inte om att skolledaren går in och säger hur det ska vara (Skolledare 2)

Då det av skolledarna, avseende en del elever, upplevs som ett svårt beslut att fatta kan det innebära att eleverna börjar inom en inriktning men senare byter om det visar sig att det blev fel.

En skolledare uttrycker att det är mycket tveksamt om det är skolledare som ska ta det beslutet som ett myndighetsbeslut, som enligt skollagen kan gå emot vårdnadshavarnas önskemål. Denna skolledare uppger att hon aldrig skulle ta och aldrig har tagit ett beslut mot vårdnadshavares och elevers vilja. Enligt intervjuerna förefaller underlaget för placeringsbeslut i hög grad bygga på personalens bedömningar, det vill säga både överlämnande och mottagande personal efter att eleverna gjort praktik i verksamheten.

Sammantaget ger intervjuerna flera olika aspekter på svårigheter att bedöma vilket program och vilken inriktning elever ska gå. En handlar om svårigheterna att göra en fullständig helhetsbedömning av elevers färdigheter, en om svårigheter att följa elevers (och föräldrars) önskemål och en om otydlighet vad gäller de olika inriktningarnas innehåll.

Pedagogiska aspekter

Att särskolan är en egen skolform medför bland annat att det krävs särskilda utredningar och beslut angående mottagande i särskolan. Detta får också pedagogiska implikationer som vilka pedagogiska arbetsätt som gagnar elever med olika förutsättningar för lärande och hur skolan kan hantera frågan om särskoletillhörighet. En av skolledarna pekar på det i sitt svar på frågan om den pedagogiska kvaliteten i det individuella programmet:

Jag vill att eleverna ska få lov att ha sina behov. Vi ska göra tydliga utredningar, det är inte fråga om att vi ska låtsas att de är bättre än de är men vi ska försöka undvika ordet särskola eller gymnasiesärskola. Alla föräldrar som skriver in sina elever i särskolan ska veta vad det handlar om, dom ska göra ett val utifrån en ordentlig information. Men sen tycker jag att precis som med min höftoperation, inte springer jag och talar om för alla att jag är höftopererad, utan jag försöker dölja det så mycket jag kan. Jag tränar på att gå ordentligt och så. Och det måste ju vara likadant för alla människor, att inte springer man och talar om det och måste skylta med det överallt. Det är därför vi har valt att kalla det för 4-åriga (nationella och individuella) programmet för det är mycket lättare för ungdomarna att säga, det stämplar dom inte på samma sätt. Sen kan man säga, men det kommer också att bli ett fult ord och det kommer det att bli för sådana är vi människor men då får vi väl hitta på något nytt. Vi lever ju i en föränderlig värld (Skolledare 2)

I tre av de sex kommunerna undviker man medvetet att använda särskolebeteckningen utan kallar istället programmen 4-åriga individuella eller nationella programmen. Motiven för detta är framför allt att eleverna uttryckligen vill slippa den stämpling som de upplever att särskoletillhörigheten medför.

Trots att flertalet av eleverna som får sin utbildning inom gymnasiesärskolans individuella program tidigare gått i träningskola finns det inte någon tydlig och självklar koppling mellan träningskolan och yrkesträningen. En av skolledarna lyfter just den problematiken att man i träningskolan läser ämnesområden, indelade på samma sätt som inom verksamhetsträningen, medan man läser kurser (ämnen) såsom exempelvis svenska inom grundsärskola och yrkesträning vilket innebär helt nya förutsättningar för en del elever när de kommer till gymnasiesärskolan alternativt byter från verksamhetsträning till yrkesträning eller vice versa.

Angående ämnesområdena inom verksamhetsträningen är skolledarna överlag positivt inställda och en del menar att de skulle fun-

gera utmärkt som utgångspunkt även för eleverna inom yrkesutbildningen, vilket de ju också gör på en del håll då eleverna läser enligt båda inriktningarna även om de formellt sett tillhör den ena eller andra.

Det är bra beskrivet, och när vi satt och tittade, en av programledarna på yrkesutbildningen och jag så sa vi; det är så himla bra beskrivet det här egentligen för man skulle kunna ta stora bitar av det och föra över till yrkesutbildningen för det är precis det här som våra elever på yrkesutbildningen också behöver (Skolledare 1)

Kursmålens koppling till den faktiska verksamheten är dock inte alltid så tydlig vilket delvis beror på att de formuleringar som görs skapar ett utrymme som gör att man, som en skolledare uttrycker det, kan "komma undan" med nästan vad som helst.

Alltså kopplingen till kunskapsmålen är låga tror jag generellt. Men om man tittar på syftet med programmet då tycker jag att man är rätt på det. Jag känner mig trygg med att man arbetar med de rätta syftena... Min egen uppfattning är att kopplingen till styrdokumenterna när det gäller ämnena är låg. (Skolledare 5)

En annan skolledare menar emellertid att just öppenheten i kursmålsbeskrivningarna är bra eftersom det skapar ett utrymme för pedagogerna att anpassa undervisningen för varje enskild elev. Nedanstående citat speglar ytterligare synpunkter gällande ämnesområdena inom verksamhetsutbildningen.

Jag tycker att det är väldigt bra, är en väldigt bra beskrivning och ger en öppenhet för den som är pedagogiskt ansvarig att välja rätt för varje elev. Jag tycker att den är perfekt (Skolledare 3)

En skolledare som också menar att ämnesområdena i sig är bra är emellertid av uppfattningen att det behövs tydligare koppling till skolämnen för att veta vilken kompetens och utbildning som ska krävas vid anställande av pedagoger som ska undervisa inom de olika ämnesområdena. Vidare menar samma skolledare att det skulle behövas tydligare gränser mellan några av ämnesområdena.

Det får bli tydligare på framför allt mellan vardagsaktiviteter och verklighetsuppfattning (Skolledare 5)

Elevernas individuella utvecklingsplan (IUP) lyfts upp som ett viktigt dokument, bland samtliga skolledare. Dokumentet styr i hög grad innehållet i elevernas utbildning tillsammans med individuella studieplaner, vilket till exempel innebär att kurser från

olika inriktningar kan bli aktuella för enskilda elever. Det säger emellertid inget om i vilken utsträckning de praktiska, konkreta uppgifterna faktiskt har en tydlig koppling till kursmålen. Flera skolledare uppger att det är något man behöver arbeta med kontinuerligt. En av skolledarna menar att personalen tidigare mest gjorde sådant som de hade lust med för dagen. Sen hon kom dit som skolledare har hon dock gett dem ett tydligt uppdrag att arbeta utifrån kursplanerna.

I intervjuerna pratar skolledarna om individualisering som den yttersta vägen till framgång, det räcker inte med att individualisera lite och/eller ibland.

Det jag är extra nöjd med är vår vilja att individualisera, att försöka se varje individs förutsättning och utifrån det jobba för att den ska få ett jobb.... Du får inte klumpa ihop individerna i stort, och sedan individualisera lite grann. Utan det ska vara för den här individen så långt det någonsin är möjligt. (Skolledare 1)

Överlag tror inte skolledarna att individualisering har några negativa effekter. En skolledare menar att han inte kan se att en utbredd individualisering sker på bekostnad av annat, åtminstone inte så länge man utgår från de, som han menar, grundläggande principerna om trivsel och trygghet samtidigt som man hela tiden ingår i ett socialt sammanhang med 'kontakter åt alla håll och kanter'. En annan av skolledarna menar dock att det kan finnas en risk att personalens bedömning bygger på att de inte tror att eleven klarar olika uppgifter och därmed planerar man för något enklare vilket i en del fall också underlättar personalens egen situation. Kopplat till risken att personalen underskattar elevernas förmågor lyfter en av skolledarna, som också betonar vikten av individualisering, även förväntningarnas betydelse för att personer utvecklas.

Ja alltså, det är den största framgångsfaktorn, alltså förväntansperspektivet på uppnådda resultat (Skolledare 5)

Flera skolledare återkommer till problematiken gällande indelning i olika grupper (program och inriktningar) vilket riskerar att bestämma förväntningarna på de elever som ingår i en viss grupp. En sådan uppdelning, som exempelvis verksamhets- och yrkesträning innebär, är enligt några skolledare problematisk:

Överhuvudtaget att dela in i fack, nånstans måste man ju göra det, då måste man ju leva upp till det. Det är ju inte så klokt att man är sån... det blir svårt att göra indelningen, vem ska vara var? (Skolledare 6)

Skolledaren ovan jämför med gymnasieskolan där man, för en del elever utifrån ett åtgärdsprogram, gör undantag från vissa ämnen utan att det för övrigt behöver bli så stor sak av det medan det i gymnasiesärskolan blir mer drastiskt eftersom man plötsligt ska läsa enligt olika kursplaner, ha olika betygssystem etc. Här saknas den flexibilitet som finns inom gymnasieskolan.

Den allmänna diskussionen om betyg i skolan finns även inom särskolan. Skolledarna är överlag kritiska till betyg inom yrkesutbildningen och en del är kritiska till betyg inom särskolan överhuvudtaget. En skolledare menar att även om personalen genom strävansmålen skapar tydliga uppnåendemål för varje enskild elev så upplevs inte de generella betygskriterierna för yrkesutbildningen som relevanta, vilket är en uppfattning hon delar med många andra.

Det (betyg) tycker jag är trams. Om man ska bedöma en människa så ska det ha något syfte med det, det ska leda någon vart (Skolledare 3)

Det är inte lätt. Det är jättesvårt... Det vi kan göra är att diskutera väldigt mycket personalen emellan, så man har så långt som möjligt samma bedömningsgrunder när man sätter betyget (Skolledare 1)

Det skolledarna ger uttryck för är att de framför allt är kritiska mot de regelrätta betygen, i nuläget i fråga om G eller VG, som inte säger något om elevens egentliga förmågor.

Jag kan tänka de här betygen de får alltså G eller VG på yrkesutbildningen dom säger egentligen ingenting. Intygen på verksamhetsutbildningen säger egentligen ingenting heller. Det är ju bara ett intyg att du har gått dom här timmarna. Det skulle vara skriftliga omdömen istället, i båda (Skolledare 4)

Det är enbart en skolledare som är av annan åsikt eftersom hon menar att personalen har svårt för att skriva bra omdömen och därför är det mer rättvist med betyg, även om betyg aldrig kan bli helt likvärdiga.

Jag tycker att det ska vara (betyg) för man har ju inte betyg för att sänka någon, då har man ju fel värdegrund, utan det är ju också ett sätt att kunna visa att du har blivit bättre... Alltså lärarpersonalen har jättesvårt att skriva omdömen och då tycker jag att det är bättre med betyg för då är det likvärdigt över hela Sverige. Sedan är det klart att om du tar en elev som har gått här hos mig eller en som har gått någon annanstans i så blir det ändå inte likvärdigt för betyg är inte likvärdiga (Skolledare 2).

Med tanke på hur betygskriterierna är utformade är inte målfyllelse i form av andelen elever med G att betrakta som ett

mått på den pedagogiska kvaliteten. Skolledarna ger istället exempel på enkäter som elever och föräldrar får besvara men också på de interna uppföljningarna. I en av kommunerna är, förutom eleverna, assistenterna med och tycker till i de kursutvärderingar som görs vilket, enligt skolledaren, fungerar som ett viktigt underlag för pedagogerna att arbeta vidare med för att utveckla verksamheten.

Skolledarna är överlag väldigt nöjda med den personal de har och menar att de besitter en hög kompetens vilket också avspeglar sig i verksamheten. Därmed, enligt skolledarna, inte sagt att det inte är viktigt med ständig kompetensutveckling. I en av kommunerna, där man har en samlad särskoleorganisation, erbjuds en internutbildning, vilken i första hand riktats till assistenterna.

Vi har en internutbildning som vi kallar för spetsutbildning. Där har vi utbildat först 20 och 20 blir klara till jul. Sedan ska vi köra i gång en 20 grupp till, då ska vi rikta oss till specialpedagogerna för de har i vissa avseenden kommit i bakvattnet nu. Det är många assistenter som är kunnigare än specialpedagogerna kring begreppet utvecklingsstörning (Skolledare 3)

Eleverna inom gymnasiesärskolans individuella program förefaller inte vara på praktik i någon större utsträckning, framför allt inte elever inom verksamhetsträningen. Det beror enligt de intervjuade dels på elevernas förutsättningar men också på att daglig verksamhet, som är den sysselsättning som är aktuell efter avslutad skolgång, inte har möjlighet att ta emot eleverna på praktik i någon större utsträckning. För elever inom yrkesträningen är praktiken något mer utbredd men det råder stor variation sett i ett kommunjämförande perspektiv. Några av skolledarna menar att det kan bli aktuellt med mer praktik om man ser att en elev har möjligheter att få sysselsättning i någon specifik verksamhet efter skolans slut.

En annan skolledare menar att det är så pass svårt att få tag på bra praktikplatser att de måste göra vissa prioriteringar.

Det är någon i slutklämmen som är det (på praktik)... Men vi har gjort den bedömningen nu, arbetslivet kommer inte att vara aktuellt för dem och särskilt som vi har svårt med praktikplatser så måste vi prioritera de andra på nationella (Skolledare 2)

En skolledare menar dock att det är alltför många av eleverna från yrkesträningen som hamnar inom daglig verksamhet, elever som egentligen har förmågor som gör att de kan klara av andra typer av mer vanliga arbeten.

...en för stor del (på daglig verksamhet) och det har jag problem med...det är studie- och yrkesvägledarna som har en väldigt stor roll (Skolledare 5)

För den absoluta majoriteten av eleverna som gått på individuella programmet är det daglig verksamhet som blir aktuell efter avslutad skolgång. Flera av skolledarna menar att det finns ett behov av ett ökat samarbete med andra aktörer för att öka anställningsbarheten och möjligheterna för lönearbete. På en del håll finns redan, till viss del, fungerande nätverk mellan olika aktörer med gymnasiesärskolan som den drivande parten.

Vi har ett nätverk som består av arbetsförmedlingen, försäkringskassan, arbetsmarknadsenheten, socialförvaltningen, omvårdnadsförvaltningen med LSS och daglig verksamhet, skolan och vuxenhabiliteringen. Sedan försöker vi lotsa ut dem på ett sådant sätt att när dom går här så ser vi att kanske försäkringskassan och skolan som får fortsätta jobba med den här, så att dom inte hamnar mellan stolarna...Det var vi på skolan som startade detta...Ibland känns det som att det bara är skolan som slåss för dem på något sätt. Vi måste få med alla andra (Skolledare 1)

Skolledaren ovan menar vidare att en arbetscoach skulle kunna fungera som överbryggande funktion mellan gymnasiesärskola och arbetsliv. Det är något som i dag i stor utsträckning saknas för denna grupp.

Samverkan mellan och inom skolformerna

Det samarbete som finns mellan gymnasieskolan och gymnasiesärskolan sker, enligt flera av skolledarna, i alltför hög grad utifrån gymnasiesärskolans initiativ. Samverkan ses av gymnasieskolan som något som ligger i gymnasiesärskolans intresse och därför är det också gymnasiesärskolan som får driva den typen av frågor. En av skolledarna menar att det händer att de efterfrågas i vissa sammanhang men hon menar att det är viktigt att då markera att de inte är intresserade av att göra uppgifter som ingen annan vill ha och som "blir över" utan det ska vara sådant som de kan göra tillsammans med eleverna på gymnasieskolan. Även om hon menar att det går framåt går det alltför långsamt.

Nu börjar vi vara lite otåliga därför att vi tycker att intresset från gymnasiet sida är för lågt. Vi menar att vi ju alla har ett gemensamt ansvar för våra ungdomar och i synnerhet för ungdomar i behov av

särskilt stöd. Jag saknar ett engagemang . Det finns hos vissa, visst gör det det, men det kanske skulle vara mer tydligt uppifrån högsta ledningen (Skolledare 4)

Samverkan mellan gymnasiesärskolan och gymnasieskolan kan ses på flera nivåer. Det handlar om samarbete på elevnivå, personalnivå, ledningsnivå och organisationsnivå. Skolledarna gör i intervjuerna ingen tydlig skillnad mellan de olika nivåerna. Däremot utvecklar de resonemangen kring samarbetet mellan de olika programmen, inom gymnasiesärskolan. Det råder en del funderingar kring det som en skolledare kallar ”den interna inkluderingsproblematiken”, det vill säga ambitionen att elever från gymnasiesärskolans olika program ska mötas. Ett utökat samarbetet mellan de olika programmen och inriktningarna inom gymnasiesärskolan skapar inte enbart möjligheter för enskilda elever utan också problem mellan olika elevgrupper. Detta eftersom det finns elever inom de nationella och specialutformade programmen som motsätter sig ett samarbete med elever på de individuella programmen och därmed de elever som har större svårigheter än vad de själva har.

Tanken har varit; är det lättare för dom med grava funktionshinder att finnas i en miljö där man inte några funktionshinder, inne på gymnasieskolan för att acceptansen är så mycket större? Än att dom eleverna finns i vår verksamhet där acceptansen för funktionshinder är mycket mindre...? (Skolledare 6)

En del skolledare menar att det finns en logik i att det faktiskt är på det viset, det vill säga att elever med lindrigare funktionsnedsättningar inte vill umgås med de med mer omfattande funktionsnedsättningar, men ett par av skolledarna menar att så länge man inte löst det här internt kan man heller inte kräva att övriga gymnasieskolan ska vara bra på samverkan. En annan av skolledarna ger uttryck för att det är elever inom gymnasiesärskolans nationella program som har svårt med acceptansen av sitt eget funktionshinder, som också har svårt att acceptera eleverna inom individuella programmet medan gymnasieskolans elever kan visa omsorg om de elever som har stora uttalade svårigheter. Därmed inte sagt, enligt skolledaren, att de här eleverna enbart skapar relationer som är kamratliga och omsorgs-tagande. Erfarenheten är, som framgår i citatet nedan, att det behövs en viss distansering eller ett visst avstånd i grad av svårigheter för att det ska förekomma denna typ av relation.

De 3-åriga nationella programmen tar hand om yrkesträningseleverna. Det är positivt, de vill hjälpa dem på alla sätt. Där går det bra för de kan i sin tur slå på de 4-åriga nationella. Det är ju tyvärr så (Skolledare 1)

En skolledare menar att eleverna inom gymnasiesärskolans nationella program strävar mot "vanliga" gymnasieskolan och har svårt för att sammanblandas med elever från exempelvis yrkesträningen. Men hon menar att det också har visat sig åt andra hållet då man försökt sig på samarbete mellan elever på gymnasieskolans individuella program och gymnasiesärskolans nationella program.

Eleverna i privgruppen (gymnasieskolans programinriktat individuellt val), dom som inte är inskrivna i särskolan, har haft stora svårigheter att hantera våra elever, därför att det är för nära. Dom är ju livrädda för att det ska visa sig att dom har en utvecklingsstörning... 'och så går jag i samma klass som...ja det finns flera som har det' (en utvecklingsstörning). Det blir jobbigt för dem. Alltså det handlar om deras identitet och hur ska de hantera det? (Skolledare 4)

Ytterligare en skolledare ger uttryck för att de här elevgrupperna ligger väldigt nära varandra på ett flertal olika sätt.

Om du blandar det 3-åriga IV-programmet (på gymnasieskolan) och nationella särskolan och så låter du de eleverna vara så här (tillsammans) ett tag, så har jag känslan av när man grupperar dem sen så skulle hälften av dem komma dit och tvärtom... (Skolledare 1)

En av skolledarna menar att problemet i hög grad hänger samman med den identitetsproblematik som särskoletillhörigheten i en del fall leder till för elever i särskolan men hon tror inte att det är ett problem som kommer att vara lika utbrett när man väl har "rätt" elever i särskolan.

Alltså nu är det inget vetenskapligt men det är den gruppen som har absolut svårast att hantera när det blir alltför avvikande. Men det ska jag säga att de som upplever detta som identitetskränkande det är flickor, alltså och dom kommer inte att återfinnas i särskolan framöver...jag tror inte att man kommer att jobba för att dom eleverna ska tillhöra den här skolformen (Skolledare 5)

En annan av skolledarna menar att hela den här problematiken kräver attitydförändringar från i första hand de vuxnas sida eftersom det inte går att ställa de kraven på ungdomarna om det inte genomsyrar hela verksamheten, inklusive övriga gymnasieskolan, uppifrån och ner, då det handlar om trovärdigheten i den kultur som råder på skolan.

Sociala relationer

När det gäller möjligheterna för eleverna att ingå i olika sociala sammanhang ser de organisatoriska förutsättningarna olika ut. I en av kommunerna är gymnasiesärskolans individuella program lokalmässigt förlagd på en grundskola vilket skolledaren själv är mycket kritisk mot. Det har gjorts utredningar för att finna möjligheter till att flytta verksamheten eftersom eleverna anses behöva ingå i ett mer ”vuxet” sammanhang, dock utan framgång.

Det jag kan säga som jag direkt kan se att man identifierar sig med vuxenskapet på ett annat sätt tror jag om man omges av vuxna elever, så att jag är inte stolt över denna placering (Skolledare 5)

Det finns dock tillfällen då gymnasiesärskolan samverkar med grundskolan genom exempelvis läsecirklar. På flera av skolorna är det gymnasiesärskolans elever som ansvarar för hela skolans cafeteria, vilket innebär att det sker möten mellan eleverna från de olika skolformerna där. Vad mötena har för innehåll och kvalitet framgår dock inte.

Flera av skolledarna lyfter fram de här elevmötena i cafeterian, i matsalen eller i biblioteket, men huruvida det är fråga om social interaktion eller om det snarare handlar om att man ”passerar” varandra funderar en av skolledarna över.

...där är ju ett socialt möte, biblioteket är ju också ett, men jag skulle vilja ha det mer organiserat så man verkligen fick någon man kunde prata med för det gör man inte. Man ser, men man kommer inte så långt och det tycker jag är synd (Skolledare 2)

På flera av skolorna har eleverna från gymnasiesärskolans nationella och individuella program sina egna, från gymnasieskolan avskilda, lokaler. I flera fall är gymnasiesärskolan belägen i en egen skolbyggnad, dock i anslutning till övriga gymnasiet. Att vara i en egen skolbyggnad har enligt skolledarna effekter på möjligheterna till socialt samspel mellan gymnasiesärskolans och gymnasieskolans elever, men också sarskolepersonalens inställning spelar roll.

Alltså, vi måste våga släppa eleverna. Vi måste våga tro att de kan mer än vi tror att de kan. Då tror jag inte att det är några problem. Då tar de för sig men vi måste ge dem förutsättningarna, ge dem möjligheterna, stötta dem i början kanske (Skolledare 1)

I en kommun är verksamhetsträningen belägen i lokaler som delvis delas med daglig verksamhet, flera kilometer från gymnasieskolans

lokaler, vilket skolledaren är mycket kritisk mot. Kritiken handlar inte om lokalerna i sig, som är väl anpassade efter de behov som eleverna har, utan just placeringen som innebär att verksamhetsutbildningens elever inte ingår i något större skolsammanhang. Övriga elever inom gymnasiesärskolan i samma kommun har också egna lokaler, dock i direkt anslutning till övriga gymnasieskolan.

Mest missnöjd är jag med placeringen av verksamhetsutbildningen, absolut (Skolledare 6)

På en av skolorna, där gymnasiesärskolan finns i samma skolbyggnader som gymnasieskolan, äter inte eleverna som tillhör gymnasiesärskolans individuella program tillsammans med övriga elever på skolan. Skolledaren menar att individuella programets elever behöver lugn och ro varför de sitter i cafeteria som är belägen vägg i vägg (med glasfönster som avskiljer) med matsalen. Att eleverna behöver lugn och ro i matsituationen visar sig emellertid inte vara den enda anledningen till avskiljandet.

Så finns det några elever som dreglar lite när de äter och de tycker andra nationella elever är otäck. Därför har vi sagt att det är bra om vi kan få lugn och ro med våra elever (Skolledare 1)

Som viss kompensation för den segregerade måltidssituationen menar skolledaren att det är många elever, och personal, från gymnasieskolan som besöker det café som eleverna på gymnasiesärskolans individuella program driver. Då befinner gymnasieskolans elever sig där på de villkor som är anpassade efter särskoleeleverna.

En av skolledarna menar att "dosen" av sociala möten för en del elever nästintill kan bli alltför stor eftersom eleverna för det första ingår i ett " eget " sammanhang " med andra elever och kamrater och dessutom många vuxna. Deras lokaler är dessutom belägna vägg i vägg med caféet vilket innebär att där ständigt är ett flöde av elever som passerar. På den här skolan uppehåller sig vidare eleverna från gymnasiesärskolans specialutformade program ofta, under rasterna, i samma lokaler som eleverna inom yrkesträningen vilket innebär att de ofta också samspråkar med varandra. Det finns emellertid andra elevgrupper inom gymnasiesärskolan på samma skola som har ett mycket begränsat utbyte med andra vilket skolledaren är kritisk mot.

Det finns en risk att bli för speciell, som jag tycker att jag möter. Det handlar ju om att man lever i sin egen bubbla för mycket. Att man inte

möter andra ungdomar på gymnasiet, man ser bara sin egen lilla grupp, man blir alltså för relationsinriktad i verksamheten, man ska ha trevligt tillsammans. Det finns en risk för det (Skolledare 3)

Liksom elevantalet i allmänhet skiljer sig åt mellan de olika kommunerna så skiljer sig gruppstorlekarna från 2 upp till 14 elever i samma grupp inom det individuella programmet. Skolledaren på en av de skolor där de har relativt stora grupper menar, liksom skolledaren i citatet ovan, att även de elever som har större svårigheter behöver ett socialt utbyte varför inte alltid för små grupper är att föredra.

Du ska inte sitta med bara två elever, tre elever. Det handlar om att man ska kunna umgås tillsammans med många andra (Skolledare 1)

En nackdel med större grupper anses emellertid vara att de kräver mycket personal och därmed kan det bli mycket folk i klassrummet.

Behov av förändringar

Gällande framtida förändringar avseende gymnasiesärskolans individuella program efterfrågar skolledarna i första hand flexibilitet. Med det menar de att det inte får finnas några skrivningar i lagtexten som på något sätt hindrar möjligheterna till individuella lösningar för eleverna. Det kan exempelvis handla om vilka kurser som får alternativt inte får erbjudas. En av skolledarna menar att det handlar om ett rättighetsperspektiv där elever annars riskerar att exkluderas från adekvata delar av utbildningen. En av skolledarna är av uppfattningen att särskolan ska erbjudas som ett individuellt alternativ (inom ramen för de nya gymnasiala introduktionsprogrammen), vilket är en inriktning som han menar att så många som upp till 10 % av alla elever skulle behöva. En annan menar att det vore bra med en ökad tydlighet gällande krav om samverkan mellan de olika skolformerna, framför allt bör gymnasieskolan ha ett tydligt uttalat ansvar för samarbete med gymnasiesärskolan. Det anses också finnas ett behov för många yrkes- och verksamhetsutbildnings elever av en arbetscoach eller annan mer utvecklad koppling till livet efter skolan. Vidare finns det önskemål om möjligheter för individuella programmets elever till eftergymnasial utbildning med stark koppling till yrkesinriktningar.

Skolledarna är som framgått överlag mycket kritiska mot betyg. En av skolledarna lyfter upp problemen med att elever som får G i betyg på gymnasiesärskolan inte har rätt till kompletterande studier på särsvux och inom gymnasiesärskolan har man därför funderat över om de gör eleverna en björntjänst genom att ge dem G i betyg, även om de uppfyller de generella betygskriterierna. Detta eftersom det hindrar möjligheterna till senare repetition eller fördjupad kunskap som en följd av en ökad mognad hos enskilda individer. Frågan om indelning inom individuella programmet är nära förknippat med frågan om betyg, vilka skolledarna inte anser är relevanta för programmets elevgrupper. Skolledarna menar att det vore bättre med ett omdöme som säger mer än betyg gör om vad eleven faktiskt kan.

Vidare menar flera skolledare att det är det grundläggande synsättet gällande den här elevgruppen och de allmänna attityderna som behöver utvecklas och förändras. De flesta av dessa förändringar innebär inga ökade kostnader för verksamheten (dessutom finns det dem som menar att de egentligen har mer än tillräckligt redan och skulle kunna "slimma" sin organisation om det skulle behövas, vilket emellertid är en uppfattning som inte delas av alla) utan det handlar snarare om andra förutsättningar för gymnasiesärskolan genom ökad flexibilitet. Det som skulle komma att bli resurskrävande är att tillgodose det behov som finns gällande kompetensutveckling för flera personalgrupper (både inom gymnasiesärskolan och inom gymnasieskolan) för att bättre kunna möta alla elevers behov. Ytterligare resurser behövs även för att anställa personal som aktivt arbetar för att öka förutsättningarna att få ut eleverna på arbetsmarknaden. En lyckad sådan satsning skulle vara samhällsekonomiskt lönsam enligt skolledarna.

En framtidsfråga handlar om behovet av och syftet med indelning i yrkesträning och verksamhetsträning. Det förefaller enligt intervjuerna inte vara några tydliga gränser mellan de olika indelningarna och ingen skolledare anser att den nuvarande indelningen, och benämningen, är relevant för framtiden utan man efterfrågar istället ökad flexibilitet.

Jag tycker inte man ska den indelning därför då har du också satt en etikett och jag vill inte det. Av det skälet att med de här grupperna är det så lätt att utifrån när man inte känner dom att du är sån och sån. Då tycker jag att det är sådana murar vi måste bryta upp i alla sammanhang. Och då vill jag göra det också i namnen. Sen kan det vara att det är många elever ändå som har samma och att man kan säga att

det kunde ju heta yrkesträningen och det kunde ju heta verksamhets-träningen. Ja det kunde det ju säkert men då signalerar inte jag att nu är den tiden slut när vi talar om för dom vem dom är, vi talar om hur de ska vara och vi säger att nu är du sån och sån. (Skolledare 2)

Sammanfattande slutsatser och diskussion

Rapporten bygger på intervjuer med sex skolledare med ansvar för gymnasiesärskolans individuella program i sex kommuner. Kommunerna är geografiskt spridda och representerar olika organisatoriska lösningar. Med reservation för det begränsade underlaget kan vissa slutsatser dras. På flera punkter råder samstämmighet mellan skolledarna och på följande områden dominerar gemensamma uppfattningar och bedömningar:

- Gymnasiesärskolans individuella program har i stort de resurser som krävs för en god utbildning. Här avser skolledarna i första hand de personmässiga resurserna. Detta innebär att skolledarna i huvudsak menar att gymnasiesärskolans individuella program motsvarar elevernas behov men att det finns saker som kan/bör förbättras och utvecklas. De främsta exemplen är lokalmässig integration och ökad samverkan med gymnasieskolan.
- Lokalernas betydelse för socialt samspel poängteras. Segregerade lokaler utgör i de fall det förekommer ett betydande hinder för önskvärda sociala kontakter mellan individuella programmets elever och andra elever inom den frivilliga utbildningen.
- Samverkan med gymnasieskolan är otillfredsställande. När den förekommer är det nästan uteslutande på gymnasiesärskolans initiativ och det krävs att särskolan tar initiativ och driver på. Här bör gymnasieskolans ansvar för samverkan tydliggöras och tydligare mål för samverkan utarbetas.
- Individualisering och flexibilitet är avgörande för att kunna erbjuda eleverna en individuellt anpassad och utmanande utbildning. Styrdokument får inte utformas så att de hindrar flexibilitet och individualisering.
- Individuella utvecklingsplaner är ett bra och fungerande instrument för att åstadkomma en individuellt behovsanpassad utbildning. Kopplingen till kursmålen behöver emellertid stärkas.

- Betyg fyller ingen funktion för denna elevgrupp, omdömen är mer relevanta.
- Godkänt betyg i en kurs på gymnasiesärskolan kan hindra framtida möjligheter till studier på särvox.
- Förväntningarnas betydelse för elevernas utveckling och framgång är betydande. Indelningen i olika inriktningar riskerar att föra med sig att förväntningar på prestationer och utveckling blir för låga.
- Indelningen i yrkesträning och verksamhetsträning inom det individuella programmet är problematisk (liksom fördelningen av elever mellan nationella och individuella program) när det gäller att åstadkomma en god utbildning för eleverna. Avgörandet av var en elev hör hemma är svårt och enligt skolledarna är gränserna mellan de olika inriktningarna flytande liksom när det gäller gränsen mellan nationellt och individuellt program.
- Förberedelser inför elevernas vuxenliv försvåras av brist på intresse från samarbetspartners som Arbetsförmedling och Handikappomsorg.
- Det politiska intresset på lokal nivå för frågor om gymnasiesärskolan är överlag begränsat.

Det svenska systemet med att ha en särskild skolform, särskolan, för elever med utvecklingsstörning blir allt mer ovanligt internationellt sett. Den särskilda skolformen medför med automatik ett behov av sortering, vilket i sin tur innebär att stort intresse riktas mot att förfina de instrument och utredningar som ska ligga till grund för skolformstillhörighet. Den problematik med gränsdragning som framkommer i skolledarintervjuerna gäller både frågan om vilka elever som ska tillhöra särskolan och frågor om vilken utbildningsform inom särskolan som ska vara aktuell. Det kan i sammanhanget läggas till att det enligt skolledarna är olyckligt med samma begrepp, individuella programmet, inom såväl gymnasieskolan som gymnasiesärskolan. Detta leder till begreppsförvirring. De svårbedömda gränsdragningarna riskerar att leda till att intresset fokuseras vid sorteringen mellan och inom skolformerna istället för på elevernas behov. Som en av skolledarna uttrycker det:

I den bästa av alla världar hade denna skolform inte funnits som en egen skolform (Skolledare 5)

Den starka internationella strävan i riktning mot ”en skola för alla” (se exempelvis FN:s konvention för människor med funktionsnedsättning) bygger på idén om en inkluderande skola. Som en följd av bland annat den egna skolformen riskerar, vilket framkommer i intervjuerna, elever i gymnasiesärskolan att placeras i lokaler som är avskilda från övrig frivillig utbildning. Den fysiska segregeringen tillsammans med gymnasieskolans bristande engagemang för samarbete med gymnasiesärskolan försämrar möjligheterna att förverkliga gemensam undervisning och andra aktiviteter samt begränsar arenorna för socialt samspel mellan elever från olika skolformer. Här visar intervjuerna på att samtliga skolledare har tydliga önskemål och ambitioner om ett närmare samarbete och mer utvecklade kontakter med gymnasieskolan men att detta inte låter sig göras så länge gymnasieskolan inte har ett tydligt samverkansansvar. Sett ur gymnasiesärskoleelevernas perspektiv innebär detta att man går miste om stimulerande och utvecklande kontakter samtidigt som gymnasieskolans elever på samma sätt undandras möjligheter till berikande kontakt med särskolans elever.

Skolledarna gör sammanfattningsvis en positiv bedömning av individuella programmets resurser och dess förmåga att ge eleverna en god utbildning. I vilken utsträckning andra berörda aktörer, som eleverna, föräldrar och personal, gör samma bedömning kan man utifrån denna studie inte uttala sig om. I ett flertal utvärderingar av särskolans verksamhet återkommer till exempel kritiken mot särskolan som alltför omsorgsinriktad (Skolverket 1999, 2000, 2001, 2002 och Skolinspektionen 2010). Bristen på stimulerande kunskapsutmaningar är exempelvis återkommande. Detta kan kopplas till skolledarnas uttalanden om förväntningarnas betydelse. Här kan vi se ett samband mellan kategoriseringen av elever som tillhöriga särskolan, liksom indelningen av elever i olika utbildningsformer, och förväntningar. Det föreligger en risk att omgivningen förenklar för sig och förväntar sig att elever som tillhör en viss inriktning har vissa förmågor. Att människors utveckling och prestationer är beroende av andras förväntningar är ett väl känt faktum och lever man med en funktionsnedsättning riskerar man att mötas av lågt ställda förväntningar. I det här aktuella sammanhanget kan, vilket framgår av intervjuerna, elevernas kategorisering till exempelvis verksamhetsträning innebära att potentiell utveckling inte uppmärksammas tillräckligt.

Skolledarna framhåller individualisering och flexibilitet som bärande förutsättningar för en god utbildning. Detta är lätt att instämma i men

det bör också problematiseras. Skolinspektionen (2010) pekar till exempel på att en alltför långt gående individualisering riskerar att leda till enskild undervisning. Detta medför att de förutsättningar och fördelar som kollektivt lärande innebär riskerar att gå förlorade liksom arenor för sociala relationer.

Några av skolledarna lyfter upp erfarenheter av jämförelser mellan gymnasiesärskolan och gymnasieskolan när det gäller personalens ställning. Inom gymnasiesärskolan har det, av flera 20 skäl, ofta funnits större utrymme för personalen att själva bestämma innehåll och uppläggning. Detta har sina fördelar men med liten insyn och dålig uppföljning lämnas fältet fritt för verksamheter som inte svarar mot de krav som rimligt kan ställas. Bristen på pedagogiskt ledarskap inom särskolan är i det perspektivet problematisk (jämför Carlbeckkommittén SOU 2004:98)

Det finns en enighet bland skolledarna om att betyg inte fyller någon funktion för elevgrupperna inom det individuella programmet. Förutom att det är svårt att se nyttan av betyg riskerar man även att betygssätta det som är funktionsnedsättningens konsekvenser. De betygskriterier som gäller handlar i alltför stor utsträckning om sådant som just är en följd av ett intellektuellt funktionshinder. Anledningen till att särskolan finns är just att intellektuella funktionshinder medför vissa konsekvenser och att de eleverna bedömts behöva en annan undervisning än elever i andra skolformer. I det perspektivet blir betygssättning och strävan efter likhet med gymnasieskolan för de mest funktionshindrade eleverna orimlig.

Enligt skolledarna finns ambitionen att särskolan ska förbereda eleverna för ett så långt som möjligt självständigt vuxenliv och skapa förutsättningar för arbete. Här upplevs det som ett problem att den självständighetsprocess som startar i skolan inte i tillräcklig utsträckning följs upp efter avslutad utbildning. Det kan exempelvis handla om att elever med hjälp av tekniska hjälpmedel ökat sin autonomi men där daglig verksamhet inte besitter tillräcklig kompetens för att fortsätta den utvecklingen. Avsaknaden av intresserade samarbetspartners som arbetsförmedling och handikappomsorg utgör ett problem när det gäller att skapa möjligheter till sysselsättning efter avslutad skolgång.

Av intervjuerna framkommer även att det politiska intresset för särskolefrågor är bristfälligt. Detta ligger i linje med tidigare studier där kommunalpolitikerns intresse för och kunskap om särskolan konstaterades vara mycket begränsad (Sandén & Tideman 1997).

Den föreliggande studien utgör ett kunskapsbidrag när det gäller gymnasiesärskolans individuella program. Det saknas tidigare studier på området och de slutsatser som dras här bör ses mot bakgrund av det begränsade datamaterialet. Behovet av ytterligare systematiska studier när det gäller gymnasiesärskolan har tidigare konstaterats vara stort (SOU 2003:35) och den bedömningen gäller fortfarande.

Referenser

- Förenta Nationerna (2006) *Handikappkonventionen*
- Mineur, T (in press) *Dagens gymnasiesärskola – en skola styrd av elevernas förmågor och förutsättningar... eller behov? En rikstäckande studie om gymnasiesärskolans organisation.*
- Sandén, S & Tideman, M. (1997) *Detta är inte en politisk fråga – om politikernas och chefstjänstemäns syn på verksamheter för utvecklingsstörda i kommunal regi.* Rapport nr 2. Wigforssinstitutet, Högskolan i Halmstad.
- SFS 1985:1100 Skollag
- Skolinspektionen (2010) *Undervisningen i svenska i grundsärskolan. Kvalitetsgranskning rapport 2010:9.*
- Skolverket (1999) *Kvalitet i särskolan samt Skolverkets planerade insatser och prioriteringar.* Dnr 1996:565.
- Skolverket (2000). *Hur särskild får man vara? En analys av elevökningen i särskolan.* Regeringsuppdrag om särskolan. Dnr 2000:2037.
- Skolverket (2001) *Kvalitet i särskola – en fråga om värderingar. Regeringsuppdrag om särskolan, oktober 2001.* Dnr 2000:2037.
- Skolverket (2002). *I särskola eller i grundskola?* Rapport nr 216. Stockholm: Skolverket.
- SOU (2003:35). *För den jag är – om utbildning och utvecklingsstörning.* Delbetänkande från Carlbeck-kommittén. Stockholm: Utbildnings- och kulturdepartementet.
- SOU (2004:98). *För oss tillsammans. Om utbildning och utvecklingsstörning.* Slutbetänkande från Carlbeck-kommittén. Stockholm: Utbildnings- och Kulturdepartementet.

Bilaga

Intervjuguide

Övergripande intervjuguide för skollidare angående gymnasiesärskolans individuella program

Inledning

Ansvarsområde (program, elevantal, antalet anställda etc.) Erfarenhet av gymnasiesärskola i år Beskrivning av kommunens gymnasiesärskola med visst fokus på Individuella programmet (antal elever, klasser, *personaltätthet – pedagoger och assistenter etc.*)

Dagens situation

Hur många elever finns det i dag hos er på gymnasiesärskolans IV-program? Har du någon uppfattning om deras skolbakgrund? Vilka elever blir mottagna på gymnasiesärskolans IV program?

Beskriv i stora drag hur gymnasiesärskolans IV program är utformat i dag på er skola?

Beskriv vad, i er verksamhet i dag, som du är nöjd/missnöjd med?

Vad är syftet med yrkesträningen i förhållande till övriga inriktningar? Synpunkter gällande de fem ämnesområdena på verksamhetssträningen? Hur omsätts de olika strävansmålen till praktisk verksamhet med eleverna?

Vilken typ av intyg/omdömen och/eller betyg är aktuellt för eleverna inom yrkesträningen respektive verksamhetssträningen vid avslutad skolgång? Hur hanteras strävansmålen i förhållande till betygsriterierna?

Hur bedömer du IV-programmets kvalitet ur ett pedagogiskt perspektiv? I vilken utsträckning bedömer du att varje elevs behov tillgodoses genom den utbildning de får i dag?

Hur bedömer du IV-programmets kvalitet ur ett socialt perspektiv? Tillgodoses elevernas behov av sociala relationer inom IV?

Hur ser samverkan med nationella program inom gymnasiesärskolan ut? Hur ser samverkan med gymnasieskolan ut?

Vilken är din bedömning av elevernas syn på och värdering av gymnasiesärskoletillhörigheten, den pedagogiska verksamheten/undervisningen och de sociala relationerna? Vilken är din bedömning av föräldrarnas syn på och värdering av gymnasiesärskolans IV program?

Hur ser du på IV:s förutsättningar i förhållande till de resurser ni har i dag? Vilka ev. relevanta skillnader och/eller likheter gällande förutsättningar för utformningen av IV:s verksamhet ser du i förhållande till gymnasiesärskolans nationella och specialutformade program?

Görs det i dag någon uppföljning av eleverna från IV efter avslutad skolgång? Om så, vad händer?

Vilka möjligheter finns det i dag för eleverna att kombinera de olika inriktningarna, yrkesträning och verksamhetsträning?

Hur ser du på behovet för elever inom gymnasiesärskolans IV program att kunna läsa kurser inom gymnasiesärskolans nationella program?

Vilka möjligheter alternativt begränsningar/problem kan ett ökat samarbete mellan gymnasiesärskolans IV, nationella samt specialutformade program leda till?

Framtid

Vilka förbättringar/förändringar är enligt din uppfattning befogade och angelägna ur ett pedagogiskt respektive socialt elevperspektiv?

Vilka ev. resursmässiga och ekonomiska konsekvenser skulle de ev. förändringarna få?

Gällande möjligheter för eleverna– vad är mest angeläget, hur bör det utformas?

De nationella programmens struktur

Tabell 1 Programmet Administration, handel och varuhantering

Gymnasie- särskole- gemensamma ämnen 800 p	Program- gemen- samma karaktärs- ämnen 500 p	Inriktningar 600 p	Program- fördjupning/ breddning 500 p	Individuellt val 400 p	Gymnasie- särskole- arbete 200 p
Svenska/ svenska som andraspråk 200 p Engelska 100 p Matematik 100 p Idrott och hälsa 100 p Estetisk verksamhet 100 p Historia 50 p Samhälls- kunskap 50 p Religions- kunskap 50 Naturkunskap 50 p	Arbetsmiljö och säkerhet 100 p Bransch – och produkt- kunskap 200 p Försäljning och kundservice 200 p	Media, information och kommunika- tion 600 p Service inom handel 600 p Transport och varu- hantering 600 p	Exempel på möjliga fördjupnings- kurser Marknads- föring Expo Multimedia Försäljning Varuflöden Lagerhållning Transport- teknik Truck		

Tabell 2 Programmet Estetiska verksamheter

Gymnasie- särskole- gemensamma ämnen 800 p	Program- gemen- samma karaktärs- ämnen 500 p	Inriktningar 500 p	Program- fördjupning/ breddning 600 p	Individuellt val 400 p	Gymnasie- särskole- arbete 200 p
Svenska/ svenska som andraspråk 200 p	Arbetsmiljö och säkerhet 100 p	Dans och teater 500 p	Exempel på möjliga fördjupnings- kurser		
Engelska 100 p	Estetisk orientering 200 p	Estetik och media 500 p			
Matematik 100 p	Kulturhistoria 100 p	Konst och formgivning 500 p	Drama Bild Ljud och bild		
Idrott och hälsa 100 p		Musik 500 p	Foto Instrument		
Estetisk verksamhet 100 p		Barns skapande och lärande 500 p			
Historia 50 p					
Samhälls- kunskap 50 p					
Religions- kunskap 50 p					
Naturkunskap 50 p					

Tabell 3 Programmet Fastighet, anläggning och bygg

Gymnasie- särskole- gemensamma ämnen 800 p	Program- gemen- samma karaktärs- ämnen 400 p	Inriktningar 500 p-600 p	Program- fördjupning/ breddning 600 p-700 p	Individuellt val 400 p	Gymnasie- särskole- arbete 200 p
Svenska/ svenska som andraspråk 200 p	Arbetsmiljö och säkerhet 100 p	Fastighet och byggnationer 500 p	Exempel på möjliga fördjupnings- kurser		
Engelska 100 p	Byggnader och anläggningar 200 p	Måleri 500 p			
Matematik 100 p	Service och bemötande 100 p	Mark och anläggning 600 p	Fastighets- skötsel		
Idrott och hälsa 100 p		Fritids- och idrotts- anläggningar 600 p	Underhåll och reparationer		
Estetisk verksamhet 100 p			Gaturum och parker		
Historia 50 p			Idrotts- anläggningar		
Samhälls- kunskap 50 p			Idrott		
Religions- kunskap 50 p					
Naturkunskap 50 p					

Tabell 4 Programmet Fordonsvård och transport

Gymnasie- särskole- gemensamma ämnen 800 p	Program- gemen- samma karaktärs- ämnen 500 p	Inriktningar 500 p	Program- fördjupning/ breddning 600 p	Individuellt val 400 p	Gymnasie- särskole- arbete 200 p
Svenska/ svenska som andraspråk 200 p	Arbetsmiljö och säkerhet 100 p	Fordon och mobila maskiner 500 p	Exempel på möjliga fördjupnings- kurser		
Engelska 100 p	Fordon och transporter i samhället 100 p	Kaross och lack 500 p	Hjul – och däckservice		
Matematik 100 p	Fordonsteknik 100 p	Transport och gods- hantering 500 p	Rekonditio- nering		
Idrott och hälsa 100 p	Service och bemötande 100 p	Verkstads- teknik, inkl. svets 500 p	Lack		
Estetisk verksamhet 100 p	Verktogs- och material- hantering 100 p		Transport- teknik		
Historia 50 p			Lagerhållning		
Samhälls- kunskap 50 p			Svets och skärande bearbetning		
Religions- kunskap 50 p					
Naturkunskap 50 p					

Tabell 5 Programmet Hantverk och produktion

Gymnasie- särskole- gemensamma ämnen 800 p	Program- gemen- samma karaktärs- ämnen 400 p	Inriktningar 500 p	Program- fördjupning/ bredning 700 p	Individuellt val 400 p	Gymnasie- särskole- arbete 200 p
Svenska/ svenska som andraspråk 200 p	Arbetsmiljö och säkerhet 100 p	Snickeri 500 p	Exempel på möjliga fördjupnings- kurser		
Engelska 100 p	Hantverks- kunskap och skapande 200 p	Textil design 500 p			
Matematik 100 p	Service och bemötande 100 p	Övriga hantverk 500 p	Design		
Idrott och hälsa 100 p		Industriell produktion 500 p	Hantverks- kunnande		
Estetisk verksamhet 100 p			Kultur- och stillhistoria		
Historia 50 p			Träteknik		
Samhälls- kunskap 50 p			Konfektion		
Religions- kunskap 50 p					
Naturkunskap 50 p					

Tabell 6 Programmet Hotell, restaurang och bageri

Gymnasie- särskole- gemensamma ämnen 800 p	Program- gemen- samma karaktärs- ämnen 500 p	Inriktningar 400 p - 600 p	Program- fördjupning/ breddning 500 p - 700 p	Individuellt val 400 p	Gymnasie- särskole- arbete 200 p
Svenska/ svenska som andraspråk 200 p	Arbetsmiljö och säkerhet 100 p	Bageri och konditori 600 p	Exempel på möjliga fördjupnings- kurser		
Engelska 100 p	Hygien – kunskap 100 p	Hotellservice 400 p	Bageri		
Matematik 100 p	Livsmedels- kunskap 200 p	Kök och matsal 400 p	Lokalvård		
Idrott och hälsa 100 p	Service och bemötande 100 p	Matlagning 600 p	Marknads- förings- kunskap		
Estetisk verksamhet 100 p			Måltids- Servering		
Historia 50 p					
Samhälls- kunskap 50 p					
Religions- kunskap 50 p					
Naturkunskap 50 p					

Tabell 7 Programmet Hälsa, vård och omsorg

Gymnasie- särskole- gemensamma ämnen 800 p	Program- gemen- samma karaktärs- ämnen 600 p	Inriktningar 400 p - 500 p	Program- fördjupning/ breddning 500 p - 600 p	Individuellt val 400 p	Gymnasie- särskole- arbete 200 p
Svenska/ svenska som andraspråk 200 p	Arbetsmiljö och säkerhet 100 p	Barn och unga 500 p	Exempel på möjliga fördjupnings- kurser		
Engelska 100 p	Kost och hälsa 200 p	Äldre 500 p	Service inom vård och omsorg		
Matematik 100 p	Människan – behov och villkor i olika åldrar 200 p	Mat i omsorgen 400 p	Skapande verksamhet i omsorgen		
Idrott och hälsa 100 p	Service och bemötande 100 p	Fritid och hälsa 400 p	Kost Friluftsliv		
Estetisk verksamhet 100 p					
Historia 50 p					
Samhälls- kunskap 50 p					
Religions- kunskap 50 p					
Naturkunskap 50 p					

Tabell 8 Programmet Samhälle och språk

Gymnasie- särskole- gemensamma ämnen 800 p	Program- gemen- samma karaktärs- ämnen 500 p	Inriktningar 400 p - 600 p	Program- fördjupning/ breddning 500 p - 700 p	Individuellt val 400 p	Gymnasie- särskole- arbete 200 p
Svenska/ svenska som andraspråk 200 p	Arbetsliv 100 p	Media, information och kommunika- tion 400 p	Exempel på möjliga fördjupnings- kurser		
Engelska 100 p	Lagar och be- stämmelser 200 p	Natur och samhälle 400 p	Grafisk kommunika- tion		
Matematik 100 p	Språk och kultur 200 p	Samhälls- orientering 600 p	Folk och länder		
Idrott och hälsa 100 p		Språk 400 p	Energi och miljö		
Estetisk verksamhet 100 p			Kultur och religion		
Historia 50 p			Engelska i musiken		
Samhälls- kunskap 50 p			Författarskap		
Religions- kunskap 50 p					
Naturkunskap 50 p					

Tabell 9 Programmet Skog, mark och djur

Gymnasie- särskole- gemensamma ämnen 800 p	Program- gemen- samma karaktärs- ämnen 500 p	Inriktningar 400 p – 600p	Program- fördjupning/ breddning 500 p-700 p	Individuellt val 400 p	Gymnasie- särskole- arbete 200 p
Svenska/ svenska som andraspråk 200 p	Arbetsmiljö och säkerhet 100 p	Djur 400 p	Exempel på möjliga fördjupnings- kurser		
Engelska 100 p	Natur och miljö 200 p	Fiske och vattenvård 400 p			
Matematik 100 p	Naturbruk 200 p	Mark och anläggning 600 p	Djurhållning Sällskapsdjur		
Iddrott och hälsa 100 p		Skog och lantbruk 600 p	Rid- och körkunskap		
Estetisk verksamhet 100 p		Trädgård 600 p	Marinbiologi		
Historia 50 p			Mobila maskiner		
Samhälls- kunskap 50 p			Gaturum och parker		
Religions- kunskap 50 p			Odling		
Naturkunskap 50 p					

Statens offentliga utredningar 2011

Kronologisk förteckning

1. Svart på vitt – om jämställdhet i akademien.
U.
2. Välfärdsstaten i arbete. Inkomsttrygghet och omfördelning med incitament till arbete. Fi.
3. Sanktionsavgifter på trygghetsområdet. S.
4. Genomförande av EU:s regelverk om inre vattenvägar i svensk rätt. N.
5. Bemanningsdirektivets genomförande i Sverige. A.
6. Missbruket, Kunskapen, Vården.
Missbruksutredningens forskningsbilaga.
S.
7. Transporter av frihetsberövade. Ju.
8. Den framtida gymnasiesärskolan
– en likvärdig utbildning för ungdomar
med utvecklingsstörning. U.

Statens offentliga utredningar 2011

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Transporter av frihetsberövade [7]

Socialdepartementet

Sanktionsavgifter på trygghetsområdet. [3]

Missbruket, Kunskapen, Vården.

Missbruksutredningens forskningsbilaga.

[6]

Finansdepartementet

Välfärdsstaten i arbete.

Inkomsttrygghet och omfördelning med incitament till arbete. [2]

Utbildningsdepartementet

Svart på vitt – om jämställdhet i akademien. [1]

Den framtida gymnasiesärskolan

– en likvärdig utbildning för ungdomar med utvecklingsstörning. [8]

Näringsdepartementet

Genomförande av EU:s regelverk om inre vattenvägar i svensk rätt. [4]

Arbetsmarknadsdepartementet

Bemanningsdirektivets genomförande i Sverige. [5]